

T.C.
ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE YÖNELİK
HİTAPLARIN ARAP DİLİ AÇISINDAN
TAHLİLİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emine SAĞLAM

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT

Erzincan/2016

TEZ BİLDİRİMİ

“Kur’ân’da Müminlere Yönelik Hitapların Arap Dili Açısından Tahlili.” isimli /Yüksek Lisans” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 15/02/2016


Öğrencinin
İmzası

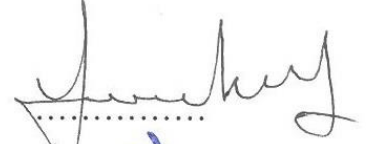
Adı ve Soyadı

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalının Temel İslâm Bilimleri Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

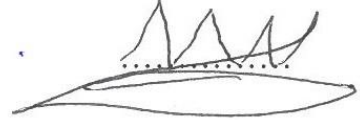
Danışman / Jüri : Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT



Jüri : Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE



Jüri : Prof. Dr. İbrahim YILMAZ



**KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE YÖNELİK HİTAPLARIN ARAP DİLİ
AÇISINDAN TAHLİLİ**

Emine SAĞLAM

Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2016

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT

ÖZET

Bilindiği üzere Allah (cc) insanı en değerli ve mükemmel bir varlık olarak yaratmıştır. Bu nedenle onu muhatap almış, yeryüzünde ve gökyüzünde ne varsa onun emrine musahhar kılınmıştır. İnsana akıl vererek peygamber ve kitaplar da göndermiş hakikatı öğrenme ve hakka yönelme hususunda rehberlik etmiştir. İlahi çağrılar akılla anlaşılabilir birer nimet olup insanlığın evrensel kuralları hükmündedirler. Bu evrensel ilkeler gönderilen peygamberlerin hayatlarında da adeta müşahhaslaşmıştır. Bu nedendir ki son kutsal kitap olan Kur'ân Hz. Peygamberin ikizi olmuştur. Bir tür kanunilik ilkesi, bireye teklifler yükleyen ilahi irade aynı bireye bazen genel bazan da çok özel hitaplarla görevini hatırlatmıştır. Dünya ise bu âkil birey için bir imtihan yeri olarak sunulmuştur. İlâhî emirleri anlamada akıl gibi araçları kullanarak doğru ve güzeli bulabileceği vurgulanmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de müminlere yönelik ilâhî çağrılara baktığımızda bu çağrının “*Ey iman edenler!*” veya “*Ey iman eden akıl sahipleri!*” şeklinde olduğunu görürüz. Müminlere yapılan bu çağrılar bir yerde özelden genele tüm insanlara yapılmış çağrılardır. Bu ilahi çağrılarda *iyiye yönlendirme- hayra teşvik- kötüden sakındırma* hakkında hükümler bulunmaktadır. Esasında özel bir hitapla Müslüman şahsiyetine yüklenen görevler evrensel değerlerin ta kendisidir. Bu şekilde müminlere yönelik üstün otorite tarafından genel bir çağrı yapılması Arap kültür geleneğinin de bir parçasını teşkil etmektedir. Müminlere yönelik bu çağrının *muhatabı* dikkat çekicidir. *Ey iman edenler!* Yani ey benim sevgi ve rahmetimi arzulayan kullarım! benim rızam şu emir ve yasaklarda gizlidir. Siz de bu kurallara uyun.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belâgatı, Muminlere Yönelik Hitaplar, Emirler, Nehiyler

**ANALYSIS OF CALLINGS FOR BELIEVERS IN QURAN IN TERMS OF
ARABIC LANGUAGE**

Emine SAĞLAM

Erzincan University, Institute of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

Master Thesis, February 2016

Thesis Advisor: Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT

ABSTRACT

As is known, Allah has created human as the most valuable and the most perfect existence. So Allah gives worth and Allah gives humans order whatever in sky. This superior existence submitting the wise giving guide him the prophets and books. human is given like a worth mind and religious calling. Through the prophets true and mistake have been shown to him. As a kind of legality principle, principle an exam place. using tools such as intellect and religious order and beauty can be found is highlighted. In Quran when we look at religious callings, Allah makes calling like believers or the owners who believe, this calling is made that prayers, is a calling that is made all people in this calling, decisions have been found about good and evil. in this calling existence of universal values has been known for prayers specially for humanity superior authority for believers to be made by the arab culture continues a part of the tradition. It is noteworthy that the addressee of this call for prayers. These who believe and who trusts me believers, listen to my calls and rejoice with my blessings. This is a news as good news announcement. It is understood that it was done excited and noticed prayers who fulfill belief as a loud conditions.

Key Words: Arabic Language Belâgatı, Muminlere For Hitaplar, Emirler, Nehiyler

İÇİNDEKİLER

| | |
|--|------|
| TEZ BİLDİRİMİ..... | I |
| TEZ KABUL TUTANAĞI..... | II |
| ÖZET | III |
| ABSTRACT..... | IV |
| İÇİNDEKİLER | V |
| KISALTMALAR..... | VII |
| ÖNSÖZ | VIII |
| GİRİŞ | 1 |
| KONUNUN TAKDİMİ VE GENEL ÇERÇEVESİ..... | 2 |
| TAKİP EDİLEN METOT VE KAYNAKLAR..... | 3 |
| A. Yöntem..... | 3 |
| B. Kaynaklar | 4 |
| BİRİNCİ BÖLÜM | |
| NİDÂ KAVRAMI ÜZERİNE GENEL BİLGİLER..... | 5 |
| A. Nidâ Nedir..... | 5 |
| 1. Lügat Manası | 5 |
| 2. İstilâhî anlamı | 8 |
| a. Nidâ Harfleri | 10 |
| b. Nidâ'nın İrabı | 11 |
| c. Nidânın Amacı | 14 |
| d. Nidânın Önemi | 14 |
| MÜNÂDÂ (المنادى)..... | 15 |
| İKİNCİ BÖLÜM | |
| MÜNÂDÂ İLE İLGİLİ KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE YÖNELİK AYETLER..... | 17 |
| A. Genel Olarak | 17 |
| KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE YÖNELİK AYETLER..... | 18 |
| A. Bakara Sûresi (سورة البقرة)..... | 18 |
| B. Âl-İ İmrân Sûresi (سورة آل عمران)..... | 38 |
| C. Nisâ Sûresi (سورة النساء)..... | 47 |

| | |
|---|-----|
| D. Mâide Sûresi (سورة المائدة) | 58 |
| E. Enfâl Sûresi (سورة الأنفال) | 75 |
| F. Tevbe Sûresi (سورة التوب) | 79 |
| G. Hac Sûresi (سورة الحج) | 83 |
| H. Nur Sûresi (سورة النور) | 84 |
| İ. Ahzab Sûresi (سورة الأحزاب) | 86 |
| J. Muhammed Sûresi (سورة محمد) | 91 |
| K. Hucurat Sûresi (سورة الحجرات) | 92 |
| L. Hadid Sûresi (سورة الحديد) | 96 |
| M. Mücadele Sûresi (سورة المجادلة) | 97 |
| N. Haşr Sûresi (سورة الحشر) | 98 |
| O. Müntehine Sûresi (سورة الممتحنة) | 99 |
| P. Saf Sûresi (سورة الصف) | 101 |
| E. R. Cuma Sûresi (سورة الجمعة) | 103 |
| F. S. Münafikun Sûresi (سورة المنافقون) | 104 |
| G. T. Teğâbun Sûresi (سورة التغابن) | 104 |
| H. U. Tahrim Suresi (سورة التحريم) | 105 |
| SONUÇ | 108 |
| KAYNAKÇA | 110 |

KISALTMALAR

- a.g.m.** : adı geçen makale
- a.g.t.** : adı geçen tez.
- a.g.y.** : adı geçen yer.
- çev.** : çeviren
- trc.** : tercüme
- hak.** : hakkında
- İİGYA.** : İslâm'da İnanç ve İtikat Günlük Yaşayış Ansiklopedisi
- İSAM.** : İslâmî Araştırmalar Merkezi
- M.Ü.İ.F.V.Y.** : Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- r.a.** : Allah ondan razı olsun
- s.** : sayfa
- s.a.v.** : Sallahu aleyhi ve sellem
- Taf. bkz.** : Tafsilat için bakınız
- D.V.Y.** : Diyanet Vakfı Yayınları
- D.V.İ.A.** : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- Md.** : Madde

ÖNSÖZ

Nidâ, Arap Dili Belâgatının vazgeçilmez hitap yöntemlerinden biridir. Nidâ, her dilde olduğu gibi Arap dilinde de bir hitap şeklidir. Arap dilinin en zirve metni olan Kur'ân'da nidâ oldukça kapsamlı bir konudur. Aslında Kur'ân'ı Kerimin tüm ayetleri insanlığa bir nidâdır. Kur'ân-ı Kerim'de hitap şekilleri genel olarak *insanlar, peygamberler, müminler, insan ve cin toplulukları, Âdemoğulları, ehl-i kitab, Peygamber hanımları, günahkâr müminler, kâfirler gibi Allah'ın irade sahibi kullarına ve yer gökler gibi kendilerin özgün iradeleri olmayan camit varlıklara yönelik* dolaylı veya doğrudan hitaplar mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim'de, müminlere yönelik yapılan hitapların kullanım biçimlerini araştırmaya değerdir. Özellikle müminlere yönelik yapılan hitapların Arap dili ve belâgati açısından üslup yönünden tahlili önem arz eder. Bu çalışmamızda öncelikle nidânın ve münadinin yaptığı çağrının Arap dilindeki gramatik yapısı ve belâgat özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise pratik olarak Kur'ân-ı Kerim'de müminlere yönelik kullanılan nidâ tiplerinin ayrımı ve bunların ayetlere kattıkları manasal derinlikler ve çağrıyı yapanın bu tip çağrı yapmasındaki hikmetleri, yapılan çağrılar hüküm yönünden ele alınmıştır. Çağırana “*münadi*”, çağrılana “*münâdâ*”, denir. Münâdâ, edattan sonra gelen isimdir. Ancak bu çalışmada özelde müminlere yönelik nidâ konusu ele alınmıştır. Yani münâda ve münâda çeşitlerini ele alacağız. Münadi ise şüphesiz Allah (cc) dır.

Öte yandan Kur'ân-ı Kerimde müminlere yönelik nidâ her sürede ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlere yönelik nidâ ayetlerinin taşıdığı manalar, ayetlerin mealleri eses alınarak ahlâkî, hukukî emir ve yasaklar özet olarak değerlendirilmiştir. Müminlere yönelik bu hitapların muhataplara sağladığı motivasyon, müminlerin karakter oluşmasında sağladığı katkı da ele alınmaya çalışılmıştır. Müminlere yönelik nidâ ayetlerinin diğer Kur'ân ayetlerinden farkı nelerdir? Kur'ân'daki nidâ harfleriyle müminlere yönelik hitaplardan inşa edilmek istenen Müslüman kimlik ve toplumun ahlâkî vasıfları, *emirler ve nehiyeler* doğrultusunda ortaya konulmaya çalışılmıştır. Müminlere yönelik hitaplarda fert ve

topluma yüklenen sorumlulukların bir tahlili yapılarak bu sonuçlardan bir sentez yapılmak istenmiştir. Kur'ân'daki nidâ harflerinin müminleri kapsayan lafızların geneli aynı tür nidâ harfini içerdiğinden tekrardan kaçınmak için bazı ayetlerin gramatik tahliline yer verilmiştir. Çalışmamızda öncelikle ayetlerin metinleri, sonra meali daha sonra da nidâ içerikli ayetlerin içerdiği hükümler ele alınmıştır. Bu surelerde “*ey iman edenler*” diye başlayan ayetlerden sonra genellikle bir *emir veya yasağın* geldiği görülmüştür. Bu genel lafızların hükme delâletlerinin katî ve zannî olması fikhın konusu olduğundan çalışmamızın kapsamı dışındadır. Ancak müminlere yönelik nidâ ayetlerinde nidâdan sonra bir emir ve yasağın gelmesi fihki bir ahkâmı içerdiğinden bundan müstağni de kalınmamıştır. Müminlere yönelik nidâ ayetlerinin mahiyeti incelendiğinde, bu ayetlerdeki emir ve yasakların illetleri bildirildiği çoğunlukla da ayetin sonlarında Cenabı Hakkın isimlerine yer verildiği görülmüştür. Emirler, yasaklar, Allah'ın isim ve sıfatları birer hüküm veya haberdir.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde nidâ konusunun genel çerçevesi ele alınarak takdimi yapılmıştır. Daha sonra nidâ kavramını ele alırken takip edilen metot ve kaynaklara yer verilmiştir.

Birinci bölümde konunun alt yapısının oluşturulmasına gayret edilmiştir. Bu bağlamda Arap Dili belâgatında nidânın ne olduğuna ve nidâ harflerine yer verilmiştir. Bu harflerin Arap Dili Belâgatına kattıkları mana ve anlam üzerinde durularak nidâ kavramının amacı ve önemi ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Arap Dili ve Belâgati açısından Kur'ân'da müminlere yönelik olarak geçen ayetler ve mealleri ele alınmış bu ayetlerden çıkarılan hükümlere yer verilmiştir. Müminlere yönelik naslardaki nidâ harfleri ve bu harflerle yapılan çağrıların tahlilleri yapılmıştır. Bu hitabu'l-medh -övgü hitabı- ile hedeflenen Müslüman profili çizilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın bundan sonra bu konuda daha detaylı çalışacaklara bir ışık olmasını temenni ediyoruz. Çalışmamızda emeği geçen bilimsel alt yapımızın oluşmasında eser ve yönlendirmelerinden büyük desteklerini gördüğüm değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT'a teşekkürü borç biliyorum. Keza Arap Dili

ve Belâgatı alanında tecrübeli değerli hocam Prof. Dr. Süleyman TÛLÛCÛ, Prof. Dr. İbrahim YILMAZ, Öğretim Görevlisi Ahmed ŞEN ve Nevres ACIKALIN'a teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca çalışmamda destek olan eşim Doç. Dr. Hadi SAĞLAM'da teşekkürü borç bilirim. Çalışmamızda ele aldığımız konunun nitelik yönünden gelecekteki çalışmalarla daha da aşılabacağını ümit ediyoruz.



GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Arap Dili Belâgatında vazgeçilmez unsurlarından biri olan nidâ olgusunu Kur'ân-ı Kerim'de müminlere yönelik hitaplarda münâdânın kullanım biçimlerini inceleme ve ortaya koymaktır. Bu nedenle öncelikle nidâ ve münadinin Arap dilindeki gramatik yapısı ve belâgat özellikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise pratik olarak Kur'ân-ı Kerim'de müminlere yönelik kullanılan nidâ tiplerinin her bir surede ele alınarak bunların ayetlere kattıkları manasal derinlikler incelenmeye çalışılmıştır. Teknik olarak Kur'ân'da kullanılan nidâ edatları önceliğimiz olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de müminlere yönelik hitapların taşıdığı manalar, ahlâkî, hukukî emir ve yasaklar bağlamında değerlendirilecektir. Nidânın müminlere sağladığı motivasyon ve hayra teşvikteki üslûbu incelenecektir. Müminlere yapılan nidâ içerikli ayetlerin diğer Kur'ân ayetlerinden farkları nelerdir? Kur'ân'da nidâ harfleriyle müminlere yönelik hitaplarla inşa edilmek istenen Müslüman kimliği ve iman edenlerden oluşan toplumun ahlâkî vasıfları, emirler ve nehiyeler doğrultusunda ortaya konmak istenmiştir. Müminlere yönelik hitaplarda fert ve topluma yüklenen sorumlulukların tahlili yapılarak sonuca varmak amaçlanmıştır. Kur'ân'daki müminlere yönelik nidâ harfleriyle yapılan hitaplarla dikkat çekmek, merhameti izhar etmek veya bir emir ve nehyede yaptırım gücünü artırmak için bu uslubun kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Araştırmanın dayandığı kuram ve modellere bu başlık altında yer verilecektir.

(يا مؤمن) Ey mümin demektir. Müslümana çağırıyorum. (يا ربنا) Rabbıma sesleniyorum, rabbıma çağırıyorum. Münâdâdan sonra gelen cümle nidânın cevabıdır. (يا أيها الذين آمنوا أوفوا بالعقود)..."Ey iman edenler akitleri yerine getiriniz" Akitlerinizi yerine getirin cümlesi nidânın cevabıdır.

Marife olan isimler münâdâ olursa, nidâ edatı ile münâdâ arasına harfî tavassut denilen (يا أيها müennesi أيها) lafzı gelir. Örneğin, (يا أيها الإنسان) Ey insan. (يا أيها الذين آمنوا) "ey iman edenler" cümlesindeki ya nidâ edatı, (أي) münâdâ (ها) tenbih edatıdır. (الله) lafzı marife bir isim olduğu halde (أيها) lafzı aracı olmadan doğrudan başına (يا) nidâ

edatı gelir. (يا الله) çoğu zaman (يا الله) yerine (اللهم) gelir. Nidâ edatı bazan da düşebilir. (ربي زدني علما) “*Ey rabbim ilmimi artır*” örneğinde olduğu gibi nidâ edatı da bazen düşebilir.

Yukarıdaki nidâ edatı ile Allah (cc) konuşmalarda yanlış anlaşılabilir tehdit, hakaret ve kötüleme içeren sözlerin kullanılmaması için öğüt vermektedir. Keza harama, günaha ve kötülüğe götüren vasıta ve sebeplere tevessül edilmemesi tavsiye edilmektedir. Bu temel ve genel ilkeleri ihlâl edenler acıklı bir azabın varlığı ile uyarılmaktadır.

Edatlar, Kur’ân’da kullanılan üslûplardan ve hitap tarzlarından biri olup Arap Dili Belâgatının üst düzeyde görüldüğü edebi metinlerinde görülür. Arap dili ve belâgatının müstakil bir konusu olan ‘**münâdâ**’ muhtelif araştırmacılar tarafından çalışılmış, bu alanda yararlı eserler ortaya konulmuştur. Ancak nidânın salt müminlere yönelik hitaplarda kullanımı ilgi çekici bir konu olarak görülmüş ve araştırma konusu olarak seçilmiştir.

KONUNUN TAKDİMİ VE GENEL ÇERÇEVESİ

Araştırmalarımız neticesinde müminlere yönelik nidâ konusunda bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Kur’ân’da kullanılan üsluplardan ve hitap tarzlarından biri olan nidâ edatları daha çok belâgatın üst düzeyde görüldüğü edebî metinlerde yer almaktadır. Arap dili ve belâgatının müstakil bir konusu olan ‘**münâdâ**’ muhtelif araştırmacılar tarafından nahiv yönüyle çalışılmış, bu alanda yararlı eserler ortaya konulmuştur. Ancak nidânın salt müminlere yönelik hitaplarının kullanımı bu hitapların müminlere yönelik olması dikkati çalip bir konu olarak görülmüştür.

Araştırma modeli (deseni) Kur’ân öncesi Araplarda kullanılan nidâlar, bu nidâların manaya kattığı manasal derinlikler Kur’ân’ın hükümlerinin anlaşılmasına hiç kuşkusuz katkı sağlayacaktır Arap belâgatının şahikası olan Kur’ân’da nidânın kullanımı, kaç ayette nidânın kullanıldığı, ayetlerin mana içeriği, ilgili ayetlerin gramatik tahlili tümünden gelim yöntemiyle işlenecektir. Kur’ân’daki nidâ harfleriyle

müminlere yönelik oluşturulmak istenen ahlâkî hukukî Müslüman kişilik ve toplum model vasıfları *emirler ve nehiyeler* doğrultusunda ortaya konmak istenmektedir.

TAKİP EDİLEN METOT VE KAYNAKLAR

A. Yöntem

Nidâ konusu, bir taraftan Arap Dili gramerinin diğer yönden ise Arap dili ve belâgatını yakından ilgilendirir. Öncelikle nidâ edatlarının mahiyeti ve nidâ edatlarıyla müminlere yapılan hitaplardaki taleplerin gayelerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Kur'ân'da müminlere yönelik hitaplardaki talepler Kur'ân'da kronolojik olarak ele alınmıştır. Burada nidâ ve münâdânın tahlilinden ziyade çağırının bu çağırısında birey ve toplumlara yüklediği sorumluluğun evrenselliği veya bağlayıcılığı önem arz etmektedir. Bu da bir tür ahkâm olduğundan bizi zorunlu olarak fikhın alanına mecbur bırakmıştır. Çalışmamızda Kur'ân'ın bütünü ele alınarak Kur'ân'da müminlere yönelik özel nidâ içeren ayetlere yer verilmiştir. Kur'ân'ın pek çok ayetinde farklı nidâ edatları mevcuttur. Kurân'da genel manada insanlık âlemine yapılan nidâ, müminlerin dışındaki insanları da kapsadığından bu şekilde yapılan nidâlara yer verilmemiştir. Çok genel manasıyla bakıldığında Kur'ân, tümü insanlığa bir nidâ ve ilahi bir çağrıdır. Böylesine geniş bir sahada yapılacak bir çalışmanın zorlukları dikkate alındığında konumuzun sınırlandırılması ve sadece müminlere yönelik hitaplara yer verilmesi gerekmiştir. Seçilen ayetler “*Ey iman edenler*” diye gelen ayetlerdir. Ayetleri tahlil ederken münadinin yaptığı çağırının müminlere yönelik emir ve yasakların içeriğine yer verilmiştir.

Müminlere yönelik nidâ ayetlerindeki odak kavramlar, imkân ölçüsünden tahlil edilmeye çalışılmıştır. Ayetlerin ışığında oluşturulmak istenen Müslüman kimliğine vurgu yapılmıştır. Önceki bölümde açıklanan bir nidâ kavramı, daha sonra geçen ayetlerde de geçiyorsa kısa bilgi verilerek ilgili bölüme atıfta bulunulmuştur. Bu

bağlamda mümkün olduğunca tekrarlardan kaçınılmak hedeflenmiştir. Ayrıca ayetlerde geçen hükümleri daha açık bir şekilde gösterebilmek için talep edilen çağrı maddeler halinde verilmiştir.

B. Kaynaklar

Bu çalışmamızda pek çok lügat kitabının yanı sıra daha çok İbn Manzûr ve Furuzâbâdi'den istifade edilmiştir. Râğıb el-İsfahânî (el-Müfredât fî Garibu'l Kur'ân) Keza İslâm dininin naslarını yorumlayabilmek için *tefsir ve tevil* ilmi diyebileceğimiz *rivayet ve dirayet* tefsirlerine de müracaat edilmiştir. Özellikle Taberî, (el-Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân) Fahreddin Râzi, İbn Kesir, (Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim), İbn Arabî (Ahkâmu'l-Kur'ân), Cessas, (Ahkâmu'l-Kur'ân), Hâzin (Lübâbü't-Te'vil fî Meâni't-Tenzil, Esed (Kur'ân Mesajı Meal – Tefsir), Muhammed Hamdi Yazır (Hak Dini Kur'ân Dili), Heyet (Kur'ân Yolu) gibi tefsirlere müracaat edilmiştir. Öte yandan Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı pek çok eserin yanı sıra özellikle Doç. Dr. İsmail Karagöz'ün *İlâhî Çağrı* adlı eserinden istifade edilmiştir. Ayrıca Emine Karaduman'ın Kur'ân-ı Kerîm'de *Nidâ* adlı yüksek lisans tezi de incelenmiştir. Semahşerî'nin *Esasü'l-Belâga* ve Cevherî'nin *es-Sihâh*'ından istifade edilmiştir. Keza kaynak bilgilendirmesinde daha çok temel kaynaklara el-Cürcârî'nin *Delâilü'l-İ'câz*, *Esrâru'l-Belâga'sından* istifade edilmiştir. El-Curcânî'nin *et-Ta'rifât* gibi kaynaklara da müracaat edilmiştir. Öte yandan Ali Bulut'ın *Belâgat-i Müyessire (Meânî- Bedi'-Beyân)*, ve *Belâgat Terimleri Sözlüğü*'nden istifade edilmiştir. Keza bu alanda çalışma yapan Nusrettin Bolelli'nin *el-Belâgatü'l-Arabiyye Belâgat Beyân Me'ânî ve Bedi' İlimleri* adlı çalışmasından da istifade edilmiştir. Dağınık halde bulunan malzemeleri bir araya getirmeye yönelik bir gayretin ürünü olan çalışmamız bir iddianın değil bir idealin sonucudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

NİDÂ KAVRAMI ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

A. Nidâ Nedir

1. Lügat Manası

Konuyu daha iyi kavramak için öncelikle nidânın ne olduğu, lügat ve istilâhı anlamını vererek konuyu sunmaya çalışacağız:

Nidâ; sözlükte; yüksek sesle bağırma, ünlemek, birini çağırmak, davet etmek anlamlarına gelen gelmektedir. Çağırma, bağırma, seslenme, ses vermedir. Edebiyatta sevinç, şaşkınlık, acıma, öfke ve yalvarma gibi duyguları belirtmek için, sesin tonunu yükseltmeye ve bunu belli edecek آ, أي, هي ve benzeri gibi edatları kullanmaya denir. Genellikle cümle başlarında yer alan bu edatlar, çağırmanın kendisini heyecanlandıran varlıklara karşı duyduğu heyecanı göstermek için sesinin tonunu yükselterek seslenmesidir. Zaten nidâ Arap dili edebiyatındaki gayesi karşıdakinin dikkatini çekmek ve duyduğumuz heyecanı ses tonunu yükselterek çağırmaktır.¹

Dil ile uğraşan tüm meslek erbabı nidânın anlamı konusunda adeta söz birliği ederek “seslenme, çağrı ve bağırma” anlamlarında olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Nidâ maddesi tüm sözlüklerde bu anlamlarda kullanılmıştır. el-Esasü'l-Belâga kitabı sahibi Semahşerî nidâ hakkında şu açıklamayı yapmıştır:²

¹İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem, *Lisanü'l Arab*, XII, Beyrut 2000, “Nun” maddesi; Taf. bkz. Karagöz, İsmail, *İlahi Çağrı*, Korza Basım, Ankara 2009, s. 7 vd.

²Zemahşerî, Cârullahi Mahmud, *Esasü'l-Belâga*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs, s. 451.

فأجبت النداء سمعت وإذا (للصلاة نودي) و، أناجيك ولا أناديك

Daha sonra Zemahşerî birçok anlam zikrettikten sonra³ Nâbiga'nın⁴ şu beytini zikretmiştir:

ما إن ندبت شيء أنت تكرهه إذن فلا رفعت سوطي إلي يدي

“Sen sevmediğin bir şeyi çağır olacaksan ben kesinlikle sopamı kaldırmam.”

Daha sonra şu açıklamayı yapmıştır.⁵ Razi ise *el-Muhtar* adlı kitabında nidâ “seslenmedir” demiştir. صاح به ,yani onu çağırdı ona seslendi⁶ anlamında kullanılmıştır. Birçok anlam zikrettikten sonra da şunu da söylemiştir. Sesini daha uzaklara ulaştırdı.⁷ Lügatçilerin bu görüşlerini inceledikten sonra gramer kitaplarında da aynı anlamda kullanıldıklarını gördük. Örneğin İbn Yaîş şöyle demiştir: Nidâ, münadinin münâdâya dönüp seslenmesidir.⁸ Sonra nidâ bir mastar olup “med ve kasr” ile kullanılır. Nidânın nunu mazmum veya meksur olarak gelir.⁹ Sonra şöyle demiştir: Kim medle nidâyı kullanırsa *bağırma, çağırma, ağlama ve dua* anlamında kullanılmıştır. Merfu olarak kullanılması da böyledir. Nedeni ise tüm sesler merfudur. Kasır yapanlar ise gayr-i memdud olarak kullanır yanu nünün kesresi ile kullanır. Onu mastar haline çevirerek nada şeklinde ve anlamında olur.¹⁰ Böylelikle

³ Zemahşerî, s. 451.

⁴ Nâbiga'nın bu beyti için bkz (Divânın Ali Faûr neşri, Daru'l Fikri'l Arabî, Beyrut 1993), I, 38.

⁵ Zemahşerî, s. 452.

⁶ Ebu Bekr er-Râzi, , *Muhtaru's-Sihâh*, Dâru'l-Hedyi, Cezair 1990, IV, 413.

⁷ Ebu Bekr er-Râzi, IV, 413.

⁸ İbn Yaîş, *Mevkifu'd-Din*, Dâru'l-Kütübi'l-İlimiyye, Beyrut 2001, V, 48.

⁹ İbn Yaîş, V, 48-49.

¹⁰ İbn Yaîş, V, 49.

İbn Yağış ifadesinden anlaşılan kelimeyi sarf açısından incelediğini görüyoruz. Sonra şöyle bir açıklama yapmıştır:

Topluluk istişare için birbirlerini çağrıldılar kullanılmıştır.¹¹ Ebu Hayyan ise lügatte nidâ, çağrı anlamındadır. Nunu ise mazmum veya meksur olur.¹²

İbn Şeceri ise nidâyaya farklı bir açıklama getirerek onun bir çağrı anlamında olduğunu birçok kimsenin nidânın tek bir manada olduğunu iddia ettiklerini ifade etmiştir. Çünkü sen ya zeydü veya ya abdellahi dersin. Bunu söylerken onun sana dönmesini, yönelmesini istersin. Nidâ bu anlamların tümünden halidir. Çünkü hayvanlarda birbirlerini sesle çağırırlar.¹³ İbn Şecerinin sözünden anlaşılan bir çağrı sesi olduğunu bunun ötesine gitmediğini anlıyoruz. Bu sözü teyid eden Zamehşeri birini davet ettim *أجيبوا داعية الخيل ve دعوت فلانا اي ناديته* bu da onların yardım isteme anlamındadır.¹⁴ Bu görüşü teyit eden klasik dil alimi Ahfeş Meani'l-Kur'ân kitabında nidânın bir çağrı olduğunu,¹⁵ "باب الدعاء" başlığı altında yer vermiştir. Sonra Kur'ân'dan şu örneği vermiştir. *(يا آدم اسكن)*¹⁶ Yukarıda zikrettiğimiz dil bilginlerinin özet olarak nidânın, *talep, yönelme, hazır bulunma / gelme* gibi anlamlar nidâyaya yüklendiğini görüyoruz. K. Kerim'de nidâ edatı çeşitli sığalarla gelmiştir. İsim ve fiil olarak yedi çeşit gelmiştir. Ezan, çağrı, söz, emir, sura üfleme, hesabı, istigassedir. Sözün özeti lügatte nidâ: *نادى ينادي مناداة* nada yunadi munadten seslenme çağrı, bağırma anlamındadır. Yani üç anlamlı bir kelime olduğunu görüyoruz.

¹¹ İbn Yağış, V, 49.

¹² Ebu-Hayyan el-Endelusî, *el-Bahru'l-Muhît*, IV, 2179.

¹³ İbn Şeceri, *el-Emâlî*, I, 417.

¹⁴ Zamehşeri, s. 131.

¹⁵ Ahfeş, Sa'id b. Mes'ade, *Meani'l-Kur'ân*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1985, I, 221.

¹⁶ Âraf, 7/19.

2. İstilâhî anlamı

Istilahta ise; nidâ harflerinden birini kullanmak suretiyle bir kişiye veya bir varlığa seslenmek demektir.¹⁷ Nidâ üslûbunu meydana getiren üç unsur vardır ki, bunlardan ikisi cümlede yer alırken biri daima gizli olmak durumundadır. Bunlardan birincisi Nidâ harfleri olarak isimlendirilen harflerden biridir. İkincisi ise zorunlu olarak gizlenmiş olan bir amildir (fiil). Hazfedilen bu fiil genellikle (ünadi) veya (ادع) takdirindedir. Üçüncüsü kendisine seslenilen olarak ifade edebileceğimiz Münâdâ'dır.¹⁸

Arap dilinde bir kimseye seslenip onun dikkati çekilmek istendiğinde يَا ، أَيَا ، هَيَا gibi nidâ edatlarından biri kullanılır. Bu edatlara da “nidâ edatları” denir. Bunların içinde en çok kullanılanı (يَا) dır. Nidâ edatından sonra gelen isme “münâdâ” denir. Nidâ “seslenme” , münâdâ “seslenilen” anlamına gelir. Münâdâ i’rab açısından ya *ref* durumunda ya da *nasb* durumunda gelir. Ancak asıl konumu *nasb* olmasını gerektirir. Çünkü mahzûf münâda mahzûf bir fiilin mefûlûdür. Ref durumunda olsa bile mahallen mensub olur. Nidâ edatından sonra tek kelimelik özel isim gelirse ref alameti üzere mebni olur. Tenvini varsa kaldırılır. Ya Ali! يَا / عَلِيٌّ / يَا كَرِيمٌ gibi

Zorunlu olarak hazfedilmiş (gizlenmiş) amilin yerini tutan bu harfler, her ne kadar aynı çatı altında toplanmış olsalar da birbirlerinden farklı kullanım yerleri vardır. Gramercilerin nidâ tarifini araştırdığımızda herhangi bir görüş üzerine ittifak etmediklerini görüyoruz. Her bir âlimin kendi mantığı açısından ve etkilendiği akıma ve görüşe meylederek nidânın tanımını yapmışlardır. Kimi nidânın yaptığı göreve bakarak tanım yapmış, kimi i’rab açısından ele almış ve tanım yapmıştır. Sibeveyh de bu açıdan nidâyı ele almış ve amil olması hesebiyle tanımını şu şekilde yapmıştır: Bilmiş ol ki nidâ, kendisinde muzaf olan her isimdir. Nidâ izhari terk edilmiş metruk

¹⁷ Taf. bkz. Bolelli, Nusrettin, *Belâgat (Beyân -Me’ânî - Bedi’)* Arap Edebiyatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 297.

¹⁸ Hasan Abbas, *en-Nahvu’l-Vâfi, Dâru’l-Me’ârif*, yy., trs, IV. 1; Eren, Cüneyt-Uzunoğlu, *Vecih, Hulâsatü’l-Belâga*, Cantaş Yayınları, İstanbul 1912, s. 46.

müzmar gizli fildir.¹⁹ Müberred, bu görüşü teyid ederek eğer muzafı nidâ edersen onu nasb edersin der,²⁰ İbn Cinnî,²¹ Zemahşerî²² ve İbn Hişâm²³ da bu görüştedir. Nidânın görevi açısından tanımına gelince; bunlardan biri İbn Akildir. İbn Akil şöyle der: Nidâ, çağırmanın muhatabının kendisine yönelmesini, dönmesini ister.²⁴

Ebu Hayyan el-Endelüsi şöyle der: Nidâ, özel harflerle çağırmadır.²⁵ İbnu'l-Hacib *el-Kâfiye*'sinde şöyle der: Ed'û lafzının yerini lafzan ve takdire tutan bir harfle yönelmesi istenilene sesleniştir.²⁶ Zerkeşî de bu görüştedir.²⁷ Özetle nidânın en doğru istilâhî tanımını yapanlar, el-Mekkûdî²⁸ Ahmed el-Hâşimî²⁹ ve Abbas Hasandır.³⁰ Bunların tanımları şöyledir: Nidâ, muhataba çağrıyı yöneltmesi dinlemeye tenbih ve mütekellimin istediğini dinlenmesidir.³¹ Kanaatimizce de nidâ, münadinin söyleceği sözün önemine binaen kime neye dikkat çekmek veya çekilmek isteniyorsa sözü söylemeden önce kullandığı ünlem ya da dikkat çekme işaretleridir. Bunlar her dilde farklılıklar arz etmekle birlikte mevcuttur.

¹⁹ Sîbeveyh, *el-Kitab*, II, 182.

²⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, IV, 202.

²¹ İbn Cinnî, *el-Luma' fi'l-Arabiyye*, s. 106.

²² Zemahşerî, *el-Mufasssal fi Smâati'l-İ'râb*, Daru'l-Mektebeti'l Hilal, Beyrut 1993, I60.

²³ İbn Hişâm, *Şerhu Katri'n-Nedâ*, Cezair, trs., s. 219.

²⁴ İbn Akil, *Şerhu İbn Akil alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Kahire 1961, III, 258.

²⁵ Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Küveyt 1993, s. 148.

²⁶ İbn Hacib, *Şerhu'r-Radî*, s. 335.

²⁷ Zerkeşî, Bedruddin Abdullah, *Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs, II, 323.

²⁸ Mekkûdî, s. 149.

²⁹ Ahmed el-Hâşimî, *el-Kavaidu'l-Esasiyye li'l-Lügati'l-Arabiyye*, Beyrut trs, IV, 1-5.

³⁰ Abbas, Hasan, IV, 1.

³¹ Ahmed Hasan, IV, 5.

a.Nidâ Harfleri

Bu harf, en çok kullanılan nidâ harfi olmasının yanı sıra bazı özellikler de taşımaktadır. Söz konusu özelliklerden kısaca bahsedecek olursak;

a) Bütün nidâ çeşitlerinde kullanılabilir. Yani uzak, yakın, istiğase ve karışıklık olma ihtimali bulunmayan durumlarda nüdbe için de يَا kullanılabilir.

b) Allah Lafza-i Celali münâdâ olduğunda, nidâ harfi olarak sadece يَا

kullanılır. يَا الله ا

c) ائِهَا ائِئِهَا ifadeleri sadece يَا ile münâdâ olarak kullanılır.

Arapça'da karşı tarafa hitap ederken nidâ harfleri dediğimiz şu harflerle hitap edilir:

يَا يَا يَا أَيُّ أَيُّ

En çok kullanılan يَا ve أَيُّ dır. Kendisine ünlenen, nidâ edilen kişiyi gösteren kelimeye münâdâ denir.³²

Münâdâ cins isim olursa şu durumlar söz konusu olur.

1- Karşımızda olan bir nekre isim ise ref alametleri üzere mebni olur. Tenvini kaldırılır. يَا رَجُلٌ “Ey Adam!” gibi. Bu adam tanımadığımız ve ismini de bilmediğimiz bir adamdır.

2- Nekre olmakla birlikte topluluktan kastedilmeyen herhangi birine sesleniliyorsa nasb alametleri üzere mebni olur. Tenvini kaldırılmaz. يَا رَجُلًا “Ey Adam!” gibi. Bu, herhangi bir adam, topluluk içinde rastgele seslendiğimiz bir adam demektir. Tamamen nekredir. Buna nekre-i gayr-i maksude denilir.

³² Bulut, Ali, *Belâgat, Meânî – Beyân. Bedi'* Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları,

İstanbul 1980, s. 78-82; İbn Yaîş, V, 48.

[http://www.sauport.sakarya.edu.tr/FileUploads/Modules/Lesson/Store/1/27f3c9f0-c572-419d-baa3-eea684bf89ce/d224bced-434e-4225-a21a-88ce4a54ed52/data/resources/ekitap.pdf?](http://www.sauport.sakarya.edu.tr/FileUploads/Modules/Lesson/Store/1/27f3c9f0-c572-419d-baa3-eea684bf89ce/d224bced-434e-4225-a21a-88ce4a54ed52/data/resources/ekitap.pdf?;);

3- Münâdâ izafet şeklinde gelirse mansub olur. رَسُولُ اللَّهِ “Allah’ın Resulü” tamlamasını nidâ edatıyla ifade etsek, يَا رَسُولَ اللَّهِ şeklinde olur.

4- Münâdâ (ال) takısı almışsa nidâ edatıyla münâdâ arasına müzekkerde (أَيُّهَا), müenneste (أَيُّهَا) girer. Münâdâref alametleri üzere mebni olur.

b.Nidâ’nın İrabı ³³

Münâdâ şu durumlarda merfû olur ve tenvin almaz:

1-Tek kelimeden ibaret olan özel isim ise; ³⁴

يَا رَفِيقُ Ey Dost! يَا قَوْمُ Ey Kavm!

يَا يُوسُفُ Ey Yusuf! يَا زَيْنَبُ Ey Zeyneb!

2- Nekre olmakla beraber ismi söylenmeksizin bizzat karşısındaki belli kişilere hitap ediyorsa (nekre-i maksûde) ³⁵

3- Münâdâ Kesin Olarak Belli Değilse (Nekre-i Gayr-i Maksude) ³⁶

أَيُّهَا الرَّجُلُ! يَا رَجُلًا! يَا نَبِيًّا! يَا تَلَامِيذًا!

Ey adam! Ey iki adam! Ey peygamberler! Ey öğrenciler!

يَا رَجُلًا! يَا لَأَعْبُونَ! يَا وَلَدًا! يَا مُسْلِمُونَ!

Ey adamlar! Ey oyuncular! Ey çocuk! Ey Müslümanlar!

3- Münâdânın başında harf-i tarif (أل) varsa önüne müzekker için أَيُّهَا, müennes için أَيُّهَا getirilir.

يَا أَيُّهَا الْوَلَدُ Ey çocuk! يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا Ey iman edenler

³³ Ahmed el- Hâşimî, s. 246; Abbas Hasan, IV, 1; Sibeveyh, II, 220-229; Müberred, IV, 233.

³⁴ <http://fasiharapca.com/munada-arapca-dersleri/931>; Taf. bkz. Halil b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-Nahvi*, Basra 1995, s. 1; Bolelli, s. 297-310.

³⁵ el-Ukberî, Ebu'l Bakâ, *El-Lübab fi İlel'l-Bina ve'l-I'rab*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1995, s. I, 339.

³⁶ İbn Hişâm, I, 202.; Bolelli, s. 299.

إيأ أَيَّهَا النَّاسَ Ey insanlar! إيأ أَيَّهَا الْمُؤْمِنُونَ Ey mü'minler!

إيأ أَيَّتُهَا الْكَافِرَاتُ Ey inanmayanlar (müennes) !

إيأ أَيَّتُهَا الْمُؤْمِنَاتُ Ey mü'min kadınlar ! إيأ أَيَّتُهَا اللَّائِي كَفَرْنَ Ey inanmayanlar! (müe)

Münâdâ özel isim ise veya çok yakında bulunup yakın hissedilirse bazen nidâ harfi hazfolur (kaldırılır, yazılmaz).

مَحْمُودُ! مَاذَا تَفْعَلُ؟ Mahmud! Ne yapıyorsun?

طَاهِرُ! مَاذَا تَقُولُ فِي هَذَا الْأَمْرِ؟ Tahir! Bu mesele hakkında ne diyorsun?

a) Münâdâ'dan sonra gelen cümleye nidâ'nın cevabı denir

إيأ مُدَرِّسُونَ اِرْحَمُوا طُلَّابِكُمْ Ey öğretmenler! Talebelerinize merhamet edin.

إيأ أُمَّهَاتُ اِرْحَمْنَ أَوْلَادِكُنَّ Ey anneler! Çocuklarınıza merhamet edin.

(إيأ أَيَّهَا) ve (إيأ أَيَّتُهَا) daki nidâ harfi إيأ çoğu defa hazfedilir.

إيأ أَيَّتُهَا النَّفْسُ أَيُّهَا الْوَلَدُ!

b) Allah lafzının başında harf-i tarif var kabul edilir ve إيأ الله denilir. Çoğu zaman da duada إيأ الله yerine (Ey Allahım manasında) اَللَّهُمَّ kullanılır.

c) Münâdâ şu durumlarda mensup olur:

1- Muzaf Olunca:³⁷

إيأ عَبْدَ اللَّهِ Ey Abdullah! إيأ رَبَّ الْعَالَمِينَ Ey alemlerin Rabbi!

إيأ صَلَاحَ الدِّينِ Ey Salâhaddîn! إيأ أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ Ey merhametlilerin en merhametlisi!

إيأ حَارِسَ البُسْتَانِ Ey bahçenin bekçisi! إيأ غَفَّارَ الذُّنُوبِ Ey günahların bağışlayıcısı!

إيأ إِخْوَتَنَا Ey kardeşlerimiz!

³⁷ Ebu Muhammed, Bedruddin Hasan ibn Kasım, *Tavzihu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik bi- Şerhi Elfiyye İbn Mâlik*, Daru'l Fikri'l-Arabî, Kahire 2008, I, 1084-1089.

Burada örneğin يَا عَبْدَ اللَّهِ kelimesinde يَا harfu nidâ, عَبْدَ münâdâ, اللَّهُ de muzafunileyhdir.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ؟

Ey Ehl-i Kitab! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyorsunuz? (Âl-i İmran, 71)

Münâdâyâ-i mütekellime muzaf olursa ي genellikle kesre şeklinde kısalır.

يَا رَبِّي yerine → يَا رَبِّ! Ey Rabbim!

يَا عِبَادِي yerine → يَا عِبَادِ! Ey kullarım!

Bazen baştaki nidâ harfi de kalkabilir:

يَا رَبِّ yerine → رَبِّ! Ey Rabbim!

يَا رَبَّنَا yerine → رَبَّنَا! Ey Rabbimiz!

2- Muzâfa Benzer Olunca (Şibh-i Muzaf)³⁸

يَا مُسَافِرًا إِلَى إِزْمِيرٍ! Ey İzmir'e yolcu olan!

يَا حَسَنًا وَجْهَهُ! Ey yüzü güzel olan!

يَا طَالِعًا جَبَلًا! Ey bir dağa tırmanan!

| | |
|--|--|
| يَا رَجُلًا خَذَ بِيَدِي | Ey (herhangi bir) adam! Elimi tut. |
| يَا جَارِيَةً خَذِي بِيَدِي | Ey (herhangi bir) kadın! Elimi tut. |
| يَا مُسْرِعًا فِي الْعَجَلَةِ النَّدَامَةَ | Ey acele eden! Acelede pişmanlık vardır. |
| يَا غَافِلًا وَ الْمَوْتُ يَطْلُبُهُ! | Ey ölüm peşinde olduğu halde gafil olan! |
| يَا صَائِمِينَ أَفْطِرُوا | Ey oruçlular! İftar ediniz. |

Bütün cevap cümleleri sonra geldiği halde nidânın cevabı nidâdan önce gelebilir.³⁹

³⁸ <http://fasiharapca.com/munada-arapca-dersleri/931>.

³⁹ Muhyiddin, Abdulhamid, *Daru'l-İmam Malik li'l-Kütübi*, Cezair 2004, s. 117; Bolelli, 300.

c.Nidânın Amacı

Nidâ yapılan konu hakkında bir dikkat çekme olabileceği gibi bir emir ve hüküm de ifade edebilir. Bu bağlamda nidâ harflerinin Kur'ân öncesi ve sonrasındaki kullanım biçimleri üzerinde durulması önem arz eder. Ancak bu bizim çalışmamızın sınırlarını aşacağından biz sadece müminlere yönelik emir, tavsiye veya önerilere dikkat çekeceğiz. Nidânın kökeni muhtelif ayet ve surelerde müminlere yönelik hitaplarda kullanımı analitik bir incelemeye tabi tutulacaktır. Ey iman edenler! hitabından sonra genellikle bir emir veya yasak gelmektedir. Ey iman edenler şeklindeki hitabın nidâ ile başlaması gelecek sözün emir veya yasağa dikkat ve özenle dinlenmesi gerektiğini ifade eder. Ey iman edenler şeklinde çağrılanın iman ile nitelenmesi, sevinç ve neşe, itibar ve değer vermeye yöneliktir. Ey iman edenler hitabı ey iman ile şereflenen insan şu söylenene kulak ver, emre imtisal et, yasaktan sakın, hükmü uygula, denileni yap şeklinde özel bir çağrıdır. Ey iman edenler hitabı lafız olarak müzekker olmakla birlikte mütakabiliyet kuralı gereği kadınları da ihtiva eder.⁴⁰

d.Nidânın Önemi

Nidânın müminlere yönelik hitaplarda kullanımının manaya olan katkısı, ilgili ayetlerin içeriği merak konusudur. Ey iman edenler hitabından sonra genellikle bir emir veya yasak gelmesi, Allah (cc)'nı kullarına bu özel mahiyetli yaptığı hitapları dinin ve insanlığın evrensel sabiteleri gibi durmaktadır. Ey iman edenler şeklindeki hitabın nidâ ile başlaması gelecek sözün emir veya yasağa dikkat ve özenle dinlenmesi gerektiğini ifade eder. Ey iman edenler şeklinde çağrılar iman ile nitelenmesi, sevinç ve neşe, itibar ve değer vermeye yöneliktir. Şarii'nin bu özel çağrısı bütün insanlık için genelde yapılmış olup ey müminler sizin bu çağrılarını yerine getirmez mümin olmanız için gerekli ve zorunlu olduğudur. Bu hitap âdeta âmir tarafından yapılmış ve onun muhatabı mükellef insan memur konumundadır.

⁴⁰ İbn Yaîş, V, s. 48.

Ey iman edenler hitabı lafız olarak müzekker olmakla birlikte mütakabiliyet kuralı gereği kadınları da ihtiva eder. Kur'ân'da Allah (cc) muhatap alıp onlardan taleplerinin daha ilgi çekici bir mahiyet kazanmasına yöneliktir. Nidâ şarhinin insana ve insanlığa yaptığı bir çağrının adıdır. Bu çağrı insanlığın evrensel değerlerinin kıyamete kadar değişmez ilkelerini içermektedir. Bu çağrıyı mümenler yerine getirmek zorundadırlar. Mümin olma vasıfları bu çağrının gereklerini yerine getirmekte bulunmaktadır. Allah tek tek bütün müminlerden istediği evrensel değerlerin bir tür hitap şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

MÜNÂDÂ (المنادى)

Nidâ harflerinden biri kullanılarak kendisine seslenilen kişiyi gösteren kelimeye münâdâ denir. Münâdâ olarak adlandırılan ve amili (fiil) hafzedilmiş olan bu isim, meful olarak daima mansub olması gerekir. Bu nedenle de münâdâ fiili hafzedilmiş mefuller arasında yer alır. Ancak münâdânın çeşitlerine göre bu nasb halinin nasıl ortaya çıkacağı, yani hükmü farklıdır. Aşağıdaki bölümde münâdânın geliş şekillerinden ve bu şekillerin her birinin irab özelliğinden bahsedeceğiz. Münâda (أَدْعُواك) fiilinin yerinde lafzen veya takdiren nâib olan bir harf sebebi ile, kendisinin yönelmesi istenilendir. Yani çağırılındır. Münâdanın önüne nidâ harflerinden (يَا أَيُّهَا أَيُّهَا أَيُّهَا) biri getirilir. Nidâ'nın cevabı, nidâdan önce de gelebilir ve i'rab'dan mahalli olmaz. Nidâ ve cevap cümlesinin toplamına da münâda cümlesi denir. Münâda cümlesi, temel cümlesi hafz olunmuş bir yan cümle gibidir. Buradaki temel cümle, münadinin hâlini ve nidâ sebeplerini anlatan saklı bir cümledir. Münâda çağırılan zat müfret isim ise, merfu olur. (يَا صَادِقُ) Ey Sâdık) gibi. Münâda çağırılan zat sıfat ise yine merfu olur. (يَا مُسْلِمُونَ) Ey müslümanlar) gibi. Münâda marife ise merfu olur. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) Ey iman edenler) gibi. İsm-i mevsul, marifedir ve "ha" tenbih için getirilir ve münâda müfred marife olursa, nidâdan önce hangi hareke ve harf üzerine ref oluyorsa, nidâdan sonra da o hareke ve harf üzerine mebnî olur.) Münâda muzaf ise, mansub olur. (يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ) Ey merhametlilerin en merhametlisi) gibi. Münâdanın terhimi (son harfinin hafzı) câiz değildir. Münâda şibh-i muzaf ise, mansub olur. (يَا حَسَنًا وَجْهَهُ) Ey yüzü güzel olan) gibi. (Şibh-i muzaf;

gerçek muzaf olmayan ancak kendisinden sonra gelen kelimelerle hususi mâna kazanan isme denir.). Mûnâdanın terhimi (son harfinin hazfı) câiz değildir. Mûnâda nekre-i gay-ri maksûde ise, mansub olur. (تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) Sen yüceler yücesisin ey azamet ve ikram sahibi) gibi. Burada nidânın cevabı başa gelmiştir. Şayet nidânın cevabı hazf edilse, "Sen yüceler yücesisin" anlamı saklanılmış olur. Nekre-i gayr-i maksude; nidâ eden tarafından tam olarak bilinmeyen veya görülmeyen yahut da bir kişiye hitap ediyormuş gibi hitap ederek, o sıfat ve özelliği taşıyan herkezi çağırarak veya öğmek veya ikaz etmek veya uyarmak için yapılan nidâdır. Cevşen-i Kebir'deki bir kelimelik nidânın (يَا عَلِيمُ) Ey Zahir, bâtın her şeyi kuşatan Alîm'in cevap cümlesi, (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَسْمَائِكَ) Allah'ım! Senden şu isimlerinin hakkı için istiyorum, sana yalvarıyorum dir ve nidâdan önce gelir. Diğerlerinin cevabı ise, saklıdır. Buradaki mûnâda, nekre-i gayr-i maksudedir. Ref irabı ile mebnî olan mûnâdanın; te'kidî mâneviden, sıfattan, atfî beyandan, kendi üzerine ya'nın dahil olması ya'nın sükun ile okunması câizdir, Mûnâdanın Çeşitleri ve İrabı Mûnâda olan kelimemiz üç farklı yapıda gelebilmektedir. Bu yapılar müfret, muzâf ve şebih bi'l-muzâf olarak isimlendirilir.⁴¹

⁴¹e'l-Müberred, IV, <http://sarfnahiv.com/Irab/SeRaHa.htm>

İKİNCİ BÖLÜM

MÜNÂDÂ İLE İLGİLİ KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE YÖNELİK AYETLER

A. Genel Olarak

Kur'ân'da müminlere yönelik nidâ ile başlayan ayetler on dokuz sûrede geçmektedir. Bu sureler şunlardır: Bakara sûresinde on bir ayet, Âl-î İmran yedi ayet, Nisa dokuz ayet, Mâide on altı ayet, Enfal altı ayet, Tevbe altı ayet, Hac bir ayet, Nur üç ayet, Ankebut bir ayet, Ahzap yedi ayet, Zümer bir ayet, Muhammed iki ayet, Hucurat beş ayet, Hadid bir ayet, Mücadele dört ayet, Mümtehine üç ayet, Saf üç ayet, Cuma bir ayet, Münafikun bir ayet, Teğabun bir ayet, Tahrim iki ayet olmak üzere doksan bir ayet bulunmaktadır.

Kur'ân'da müminlere yapılan çağrının mahiyeti ve bağlayıcılığı üzerinde durulmuştur. Kur'ân'da nidâ harfi ile ilgili yapılan çağrılar ya Alla ya da insanlara ait çağrılara yer verilmiştir. İnsanlara ait çağrılarında genellikle Kur'ân'da Peygamberlerin, Allah'a ve kavimlerine, insanların Allah'a ve insanlara çağrılarında söz edilmektedir. Allah'a ait çağrılarında ise nidâ edatı ile camid varlıklara, şeytana, Âdemoğullarına, insanlar, kâfirlere, ehli kitaba, müminlere ve Peygamberlere çağrıda bulunmuştur. Kur'ân'da en çok çağrı (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) Ey iman edenler! nidâsıyla müminlere hitap yapılmıştır. Bu hitapla Kur'ân'da seksen dokuz ayet bulunmaktadır. Bir ayette (يَا اَعْبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا) Ey iman eden kullarım şeklinde geçmektedir. Toplam doksan bir ayette Allah (cc) bir ayette müminlere seslenmektedir.

Kur'ân'da müminin tanımına gelince İslâm'la iman ayrımı yapılmıştır. Mümin, şartlarına uygun iman eden Allah'ı, Peygamberi ve Kur'ân'da bildirilenleri tasdik eden doğrulayan kimseye denir. İman kavramının geçtiği ayetlerde müminler şöyle tanımlanır. Müminler, Allah'a, Meleklerle, Kur'ân'a ve önceki kitaplara, Muhammed (SAV) ve diğer Peygamberlere ve Ahiret gününe iman eden kimselerdir. Kur'ân'ın

bildirdiği gerçeklerden şüphe etmeyen kişilerdir. Kur'ân'da Müminler hakkında pek çok tanımlar yapılmıştır.⁴²

KUR'ÂN'DA MÜMİNLERE YÖNELİK AYETLER

Çalışmamızın esasını teşkil eden bu bölümde sırayla Kur'ân'da müminlere yönelik nidâ ayetlerini inceleyeceğiz.

A. Bakara Sûresi (سورة البقرة)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

“Ey iman edenler! “Râ'inâ (bizi gözet)” demeyin, “unzurnâ (bize bak)” deyin ve dinleyin. Kâfirler için acıklı bir azap vardır.”⁴³

Bu ayette nidâ يَا edatı, münâdâ ise أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا iman edenler şeklinde gelmiştir. Çağrı yapan Allah (cc), bu çağrısını müminlere yöneltmiştir. Müminlere yönelik olan bu çağrıda üç hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin her biri aşağıda çıkarılmıştır. Bu hükümler farz nitelikli emirlerdir. Burada Allah (cc) (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) Burada (يَا) harf-i nidâ harfidir. (أَيُّ) münâdâ (هَا) ise tenbih edatıdır. Burada münadi Allah (cc) dir. Kur'ân'da nidâ (ya) nidâ edatı ile genellikle yapılmıştır. Çağırana “**münadi**”, çağrılana “**münâdâ**”, denir. Münâdâ, edattan sonra gelen isimdir. Bu ayette müminlere yönelik verilen genel esaslar şunlardır:

“ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا ” Ayetten varılan çağrının neticesi konuşma kabiliyeti sadece insanoğluna mahsus olmanın yanı sıra bu yeteneğin kime karşı ve nasıl kullanılması hususunda Allah (cc) insanlara bir üslup öğretmektedir. Cümleler kurulurken seçilecek sözcüklerin içerdiği mana derinliklerinin de dikkate alınması sözcüklerin

⁴² Bakara 2/285; Neml 27/3; Hucurat 49/15; Enfal 8/2; Mâide 5/54;Tevbe 9/71. <http://www.kuranmeali.org/>; <http://www.kuran.gen.tr/> ; arsiv.diyanevakfi.org.

⁴³ Bakara 2/104.

iyi seçilerek karışık ve sıkıntı doğurmayacak sözcüklerin kullanılmasına dikkat çekilmiştir. Arap grameri açısından ayette geçen “رَاعِنَا” ve “انظُرْنَا” kelimeleri eş anlamlı kelimelerdir. Ancak “رَاعِنَا” kelimesi daha kaba, tazirli ve yanlış anlaşılabilir nitelikte olmakla birlikte bir de kelimelerin halk dilindeki örfi kullanımlarında kalıplaşmış ifadeler dikkat çekilmektedir. İnsanlar dilek ve temennilerini kibar ve nezaket kuralları içinde yerine getirmeli, kaba ve kırıcı sözcükler seçilmemelidir. Mümin konuşurken dahi seçeceği söz dizinine dikkat etmeli, kötülüğe, harama, günaha, kırıcı ve vebal doğuracak sözcükleri üslup olarak kullanmamalıdır. Hz. Peygambere ve onun öğretilerine kulak vermeli saygıyla itaat sünnetini onaylayıp yaşayarak itiba etmelidir.

وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ” *Kâfirler için acıklı bir azap vardır.*” Bunun aksi durumunda onları kötü bir akıbet elem dolu bir azabın beklediği haber verilmiştir. Bu ayet özelde müminlere yönelik olup genelde ise evrensel mahiyette üç hüküm içermektedir:

1. Konuşmalarda adap
2. Peygambere ve onun şahsında amirlerle konuşmalarda üslup
3. Müminlere değer ve uyarı

Ayetin ihtiva ettiği hükümlere gelince konuşmalarda yanlış anlaşılabilir, tehdit, hakaret ve kötüleme içeren kelimeler ve sözcükler kullanılmamalıdır. Harama, günaha ve kötülüğe götüren vasıta ve sebeplere tevessül edilmemelidir. Dini hükümler karşısında duyarlı olunmalıdır. Kâfirler için acıklı bir azap vardır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.”⁴⁴

Bu ayette nidâ بِهَا edatı, münâdâ ise أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا iman edenler şeklinde gelmiştir. Çağrı yapan Allah (cc), bu çağrısını müminlere yöneltmiştir.

⁴⁴ Bakara 2/153.

olduğunun bir çağrısı olarak bu ayet gelmiştir. Görüldüğü gibi bu ayette müminlere yönelik olan bu çağrıda üç hüküm bulunmaktadır:

1. İrşad
2. Allah'tan sabır ve namazla yardım istemek
3. Müsibetlerde istiane diye üç genel ve temel esasa çağrı yapmaktadır.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ

“Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.”⁴⁵

Bu ayete müminlere yönelik beş çağrı bulunmaktadır:

1. İrşad
2. Hayat tanzimi
3. Ruhsat
4. Rızkın Allah’tan gelişi
5. Şükür

Genelde tüm canlıların özelde ise insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için yiyip içtikleri şeyler Kur’ân’da “**rızık**” olarak ifade edilmektedir.⁴⁶ Örneğin; “ O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratandır.”⁴⁷ Yüce Allah kâinatta mevcut olanların hepsini kendi lütuf ve ihsanıyla yaratmış ve insanoğlunun hizmetine

⁴⁵ Bakara 2/172.

⁴⁶ Bakara 2/60.

⁴⁷ Bakara 2/29; Câsiye 45/13.

sunmuştur.⁴⁸ Ayette Allah (cc) özel bir hitapla “rızkıların iyi ve temiz olanından yiyen buyurarak” nelerin yeneceğine işaret etmektedir. Burada rızık konusuna işaret eden pek çok ayet bulunmak mümkün olmakla birlikte burada bir tahsis ve tahdid bulunmaktadır.⁴⁹ Bu genelden özeline tahsisi kuralı “eşyada asıl olan ibahadır”⁵⁰ prensibi çıkarılmıştır. Ayette yiyin emri bir zorunluluk ifade eder. Bu emirden hareketle insanın hasta olmayacak ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yemesi farz olur. Aksi takdirde beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde yemesi ise israf ve haram olur. Başka bir ayette Allah “ **yişiniz içiniz fakat israf etmeyiniz**”⁵¹ Allah (cc) ve Peygamberimiz yiyip içilecek şeylerin “**helâl ve haram**” olanları bildirmiştir. Hz. Peygamber (sav) “*tayyip*” (iyi, güzel ve temiz olan şeyleri) helâl “*habis*” (kötü çirkin ve pis olan şeylerin) haram kıldığını bildirmiş yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yenilmesini emretmiştir.⁵² Helal, Allah’ın yasak etmediği, başkasının hakkı olmayan ve faydalanılması mübah olan şeylerdir. Haram ise yasaklanmış, başkalarına ait zararlı ve habis olan şeylerdir. Tayyib, aklı-selim sahibi, dengeli, erdemli, temiz tabiatlı ve her insanın beğendiği hoşlandığı temiz ve güzel iyi ve yararlı bulduğu şeylerdir.

Eşyanın aslı ibahadır. Nehyedilmediği sūrece mübahtır. Bu ayet bunun delili olarak bulunmaktadır. Ayetteki “*yişin*” emri zorunluluk ifade eder. Çünkü emirlerde asıl olanın zorunluluk ifade etmesidir. Bu nedenle bir insanın sağlıklı kalacak şekilde temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yemesi farzdır. Buna karşılık beden ve ruh sağlığını bozacak şekilde yemek yemesi ve israf etmesi de haramdır. “*Tayyibât*” kelimesinden yenilmesi helâl ve haram olanların çıkarıldığı genel ve temel esas olmuştur.

⁴⁸ Bakara 2/60; Mülk 67/15; İbrahim 14/ 32-33; Lokman 31/20; Âraf 7/32.

⁴⁹ Bakara 2/57; Mâide 5/88; En’âm 6/142; Âraf 7/160; Nahl 16/114; Taha 20/81. vd

⁵⁰ Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 97; *Mecelle*, mad. 19, 20.

⁵¹ Âraf 7/31.

⁵² Bakara 2/168.

Allah'ın nimetlerine karşı şükür üç şekilde yapılır. Nimetleri Allah'ın verdiği bilmek ve bunu itiraf etmek kalbi şükür, Allah'ı övmek şükür ifade eden sözleri tekrarlamak, Allah'tan gelen nimetleri ona nispet etmek ona karşı saygılı ve itaatkâr olmak dil ile şükür, bütün organları Allah'a ibadette ve onun istediği yerde kullanmak ona saygılı olmak ve isyan etmemek ise azalarla şükürdür.⁵³

Bu ayetin tahsisinden hareketle bir kısım hayvan etleri helâl bir kısmı ise haram kılınmıştır.⁵⁴ Nebatattan olan bitki, sebze ve meyve gibi tarım ürünleri helâl kılınmıştır.⁵⁵ İçki, uyuşturucu gibi insan sağlığına zararlı içecekler yasak kılınmıştır.⁵⁶ Helal ve haram konusunda Hz. Peygamber (sav) “ *haram bellidir, helâl bellidir. Bu ikisi arasında şüpheli şeyler vardır....*” hadisiyle özetlenmiştir.⁵⁷ Yine Peygamberimiz(sav) Ey insanlar! Allah, tayyibtir. Ancak, tayyip olanı kabul eder. Allah, Peygamberlere emrettiği şeyleri müminlere de emretmiştir. Allah, “*Ey elçiler iyi ve temiz rızıklardan yiyin, salih ameller işleyin şüphesiz ki ben yaptıklarınızı bilirim*”⁵⁸ “Ey Müminler! Eğer Allah'a kulluk ediyorsanız size verdiğim rızıkların iyi ve temiz olanından yiyin ve Allah'a şükr edin”⁵⁹ buyurdu. Hz. Peygamber bunları söyledikten sonra uzun süre yolculuk yapan, saçı başı karışan, vücudu tozlanan, yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haram gıda ile beslenen ve ellerini semaya kaldırıp “Ya Rabbi! Ya Rabbi! diyen bir kimseden söz etti. Bu kimsenin duası nasıl kabul edilir”⁶⁰ buyurdu.

⁵³ Nisâ 4/147; İsrâ 17/70; Tirmizî, *Edime* 18.

⁵⁴ En'âm 6/119; Mâide 5/1; Hac 22/28-30-34; En'âm 6/142-144; Nahl 16/5-8; Müminun 23/21; Zümer 29/6; Buhârî, *Zebâih* 13; Müslim, *Sayd* 15-16; Ebu Davud, *Edime* 26; Tirmizî, *Taharet* 52.

⁵⁵ Mâide 5/3; Abese 80/14-32.

⁵⁶ Bakara 2/195.

⁵⁷ Buhârî, *İman* 39; Müslim, *Müsakât* 107-108.

⁵⁸ Müminun 23/51.

⁵⁹ Bakara 2/272.

⁶⁰ Müslim, *Zekât* 19.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِعَدْوٍ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”⁶¹

Bu ayette nidâ يَا edatı, münâdâ ise أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا iman edenler şeklinde gelmiştir. Çağrı yapan Allah (cc), bu çağrısını müminlere yönelmiştir. Müminlere yönelik olan bu çağrıda dört hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerin her biri aşağıda çıkarılmıştır. Bu hükümler farz nitelikli olup seçimli bir hukukî düzenleme yapmıştır. Bu hukukî düzenlemeler şunlardır:

“Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı” كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى Buradaki münâdâdaki birinci hükümde İnsanın öldürülmesi şiddetle yasaklamıştır. Haksız yere cana kıyanları kısas gibi denk (misliyle) bir ceza verilmesi istenmiştir. Bu konuda naslarda pek çok ayet veya hadis bulunmaktadır.⁶²

“Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir.” الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى Erkek veya kadın, Müslim veya gayr-i Müslim, amir veya memur, zengin veya fakir ayırımı da yapmamıştır.

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Kasten cana kıymada suç hâkim tarafından kesinleştiğinde katil, maktulün varisleri tarafından diyet (kan bedeli) veya aff edilebilir.

⁶¹ Bakara 2/178.

⁶² Nisâ 4/93; Mâide 5/32; En'âm 6/151; İsrâ 17/33; Buhârî, *Diyat* 1-2; Vesaya 34.

Can güvenliği konusunda kısas önemli bir caydırıcı hukukî yaptırımdır. Bu nedenle öldüren, öldürülmeyi hak eder. Cana kıyılması durumunda Allah (kamu) ve kul (insan) hakkından söz edilmekle birlikte insan hakkı ağır basmaktadır. Naslarda kısastan bahsedilmekle birlikte diyet ve affa teşvik bulunmaktadır. Cana kıyma karşılığında kısas asli bir ceza af ise bir fazilettir. Af ilâhî bir rahmettir. Bu af, diyet gibi bir bedel karşılığında yapılabileceği gibi bedelsiz de yapılabilir. Af ve diyet bir önceki şeriatlara nazaran bir rahmet olarak görülmüştür. Kur'ân'ın bu emri Kur'ân'a iman gereğidir. Allah'ın müminlere nidâsı gereği kesin bir emridir. Bu emrin terk eden farzı ihlal edilmiş olur.

فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ “Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.” Bu konuda belirlenen ilkelere uymayıp haddi aşanlara acıklı bir azabın varlığı ile tehdit edilmiştir. Müminler, Şârii'nin belirlediği bu kuraldan başka bir kural belirleme seçenekleri de yoktur. Can güvenliği konusunda müminlere yönelik yapılan bu çağrı, İslâm hukukunda kısas, diyet ve müessir fiiller başlığı altında ele alınmıştır. Bu ayet can güvenliği ve vücut bütünlüğü konusuna da temel teşkil etmiştir. Bu ayet özelde müminlere yönelik olup genelde ise evrensel mahiyette dört hüküm içermektedir:

1. Haksız yere cana kıymamak (can güvenliği),
2. Kasten cana kıymanın cezasının kısas olduğu, (caydırıcı olduğu)
3. Ölenin yakınlarının suçluyu af edebileceği (sulhun esas olduğu diyet - af'a teşvik),
4. Bu durumda kan bedelinin ödenmesi, anlaşmaya uymayanların cezalandırılması (hukuku ihlal edenlerin cezalandırılması gerektiği) ilkesidir.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.”⁶³

Bu ayette nidâ يَا edatı, münâdâ ise أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا iman edenler şeklinde gelmiştir. Çağrı yapan Allah (cc), bu çağrısını müminlere yöneltmiştir.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ‘Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı” Bu ayette orucun evrensel nitelikli bir ibadet olduğu, orucun tarihin insanlık tarihi kadar eski olduğuna vurgu yapılmıştır. Nitekim oruç İslâm’ın beş temel esasından bir kabul edilmiştir. Ramazan orucu bu anlamda her bir Müslüman için farz nitelikli bir ibadet sayılmıştır. Müminlere yönelik bu çağrı emir niteliğinde algılanmış ve üzerinde tahkimat kabilinden icma bulunmaktadır. Orucun, insanlığın anayasasının mahiyetinde olan Kur’ân ve diğer Allah’ın gönderdiği kitaplarda da mevcut olan bir emri olduğuna dikkat çekilmiştir.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ Oruç emrini yerine getirenlerin Allah ve Peygamberinin emirlerin yerine getirdiklerinden bir uluhiyet ve rubiyet anlamında bir itaat edilmesinin zorunluluğunu ifade etmiştir. Keza oruç ibadetini yerine getirenlerin Allah’ın nimetlerine şükretmiş olduğu, aç kalanların hallerini öğrendiği, sağlığını koruma, nefisini ıslah ve irade eğitimi yapma gibi sosyal çevredeki katkıları bulunmaktadır. Öte yandan oruç sabır ve metanet sağladığı, kötü söz ve davranışlardan uzak kalarak ahlâkînin güzelleştirilmesine katkı sağladığı, ibadet bilincini vererek Allah’ın rızasını kazanarak cennete bir vesile olduğuna dikkat çekilmiştir.

Sonuçta Müminlere yönelik olan bu çağrıda iki hüküm bulunmaktadır.

1. Orucun evrensel bir ibadet olduğu
2. Orucun insanı olumsuz söz, eylem, fiil ve davranışlardan alıkoyacağıdır.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ)

⁶³ Bakara 2/183.

“Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm’a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.”⁶⁴

أَدْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً “Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslâm’a) girin.” İslâm bir barış ve huzur dinidir. Allah (cc) müminlere çağrı yaparak hep birlikte tam bir teslimiyet içinde barış ve selamete girmelerini istemektedir. Barış içinde yaşayın. Birlik ve beraberlikten ayrılmayın. Bölücülükten uzak durun. Topluca huzuru isteyin. Huzuru bozacak adımlara müsaade etmeyin. Huzurun ise İslâm’da olduğuna çağrı yapmaktadır. İslâm’da güven, huzur ve barış ortamının kurulması için her Müslümanın çaba sarf etmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

وَلَا تَتَّبِعُوا خُطَوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ “Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.” Şeytana ve şeytanlaşan insanlara uyulmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. İnsanın cin ve insan şeytanlarının vesveselerinden ancak Allah (cc) sığınarak korunabileceğine işaret edilmiştir. Bu münâdâ da müminlere yönelik iki hüküm içermektedir.

1. Özelde inanların genel anlamda bütün insanların barış içinde olması gerektiği, özelde İslâm dininin genelde Allah’ın gönderdiği bütün dinlerin adının İslâm olduğuna dikkat çekmiştir.

2. İnsanın şeytana uymama hususundaki uyarıdır.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ)

“Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcadığınız. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.”⁶⁵

(أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ)

Bu ayette üst norm niteliğindeki infak kavramından söz edilmektedir. İnfak hem zorunlu olan zekâtı hem de zorunlu olmayan hayır için yapılan infakı

⁶⁴ Bakara 2/208.

⁶⁵ Bakara 2/254.

kapsamaktadır. Birincisi farz nitelikli bir emir kabul edilirken; ikincisi ahlâkî nitelikli bir yaptırımdır. Bu ayette Allah'ın verdiği rızıktan Allah yolunda harcanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu çağrı müminlerin birlikte yaşamalarının temel esasıdır. İslâm dininin paylaşım ilkesine çağrı yapılarak müminlerin temel ilkelerine yer verilmiştir. Allah'ın verdiği nimetlerden Allah'ın yolunda sarf etmenin gerekliliği, sarf edenin kendisine kat kat verileceği, Müslümanların muhtaçlara ve hayır kurumlarına gizli veya aşikâr olarak yardım yapmasının gerekliliğine işaret bulunmaktadır.

Öte yandan ayette ahirette, alış-veriş, dostluk ve şefaatin olmayacağına vurgu yapılmıştır. İnsanı kurtaracak olan infak ilkesini yerine getirmeyenlerin yarın ahirette ne bir dost ne de bir şefaata bulamayacaklarına vurgu yapılmıştır. Hiç kimsenin hiç kimseye fayda sağlayamayacağı o gün gelmeden önce dünya hayatında Allah'ın infak emrinin yerine getirilmesi istenmektedir.

İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir. İnfak emrini ancak hakkı gizleyenler inkâr ederler ki onlar kâfirdirler. Kâfirler ise zalimlerin ta kendileridir. Onlar kendilerine zulüm yapan kimselerdir. Bu münâdâ da görüldüğü üzere üç hüküm bulunmaktadır.

1. Allah'ın verdiği rızıktan inananların Allah yolunda harcamaları gerektiği
2. Ahirette ticaretin, dostluk ve şefaatin olmayacağı
3. Kâfirlerin ise zalim olduğudur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ

كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ

“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu

gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.”⁶⁶

Burada da müninler hakkında münâdâ üç hüküm içermektedir.

1. Verilen sadakaların sevabının minnet ve eza ile boşa gideceği;
2. İman etmeden ve gösteriş için yapılan amellerin değerlerinin olmadığı;
3. Allah’ın kâfirleri doğru yola iletmeyeceğidir.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ

بِأَخْذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ)

“Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.”⁶⁷

Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. İnfak kelimesi üst norm niteliğinde anayasal mahiyetli bir emirdir. Bu emir hem farz niteliğindeki zekâtı hem de gönüllü olarak yapılan her türlü yardımlaşmayı kapsamaktadır.⁶⁸ Bu ayette infak emri ile daha çok toprak ürünlerinin zekâtı kastedilmektedir ki bununda adı oşür olarak geçmektedir.⁶⁹ Müslümanların bakmakla yükümlü olduğu kişiler için yaptıkları harcamalar da infak kavramı ile ifade edilmiştir.⁷⁰

⁶⁶ Bakara 2/264.

⁶⁷ Bakara 2/267.

⁶⁸ Bu konuda Kur’ân’da pek çok ayet bulmak mümkündür. Bakara 2/43; Tevbe 9/103; En’âm 6/141.

⁶⁹ Buhâri, *Zekât* 32-28-40-55; İbn Mace, *Zekât* 5.

⁷⁰ Furkan 25/67; Müslim, *Zekât* 38; Tirmizî, *Bir* 42; İbn Mâce, *Cihat* 4.

Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın. Kur’ân’da *tayyib* olan şeyler helâl, *habis* olan şeyler haram kılınmıştır.⁷¹ Kendinize verilmesinden hoşlanmayacağınız şeylerden infak etmemenin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Kendiniz gönül rahatlığı ile almayacağınız, kabul etmeyeceğiniz kötü ve değersiz şeylerden infak edilmemesi lazım geldiğine işaret etmektedir. Bunun için Peygamberimiz (sav)” biriniz kendisi için sevdiğini kardeşi için sevmedikçe gerçek manada iman etmiş olmaz”⁷² buyurarak bu gerçeğe işaret etmiştir.

“Bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.”Buradan anlaşılan mana zekât ya da sadaka cinsinden olsun mal ile yapılan her türlü yardıma Allah’ın ihtiyacının olmadığına sonuçta bu yardımın kendisine döneceğine işaret bulunmaktadır. Allah kendi rızası için yapılan iyilik ve ikramları daha hayırlısı ile kişinin kendisine döndürecektir. Görüldüğü üzere buradaki ayetteki münâdâ da üç hüküm içermektedir.

1. İnananların kazandığı ve topraktan elde ettikleri ürünlerin iyilerinden infak etmeleri gerektiği;
2. Kötü ve değersiz şeylerin infak edilemeyeceği;
3. Allah’ın çok zengin ve mutlak hamde layık olduğudur.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ)

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.”⁷³

اتَّقُوا اللَّهَ Allah’a karşı gelmekten sakının. İttika, vikaye kelimesinden türemiştir. Takva kelimesi de bu kelimenin isim şeklidir. Bunun manası da himayeye girmek,

⁷¹ Âraf 7/157.

⁷² Ahmed b. Hanbel, III, 278.

⁷³ Bakara 2/278.

sakınmak ve sağlam bir kişilik sergilemektir.⁷⁴ Takva Müslümanların en başta gelen niteliklerinden biri olarak zikredilmiştir. Muttaki insanların özelliklerinden sayılmış ve muttaki Müslüman olunması istenmiştir. Müttakilerin özellikleri çeşitli kaynaklarda zikredilmiştir.⁷⁵ Burada faizi terk etmek de muttakilerin özelliklerinden biri olarak görülmüştür.

وَدَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ *Eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.* Bu ayetle ve Talak sûresinin 10. ayetinde de riba ve haksız kazancın terk edilmesi gerektiğine ciddi bir uyarı yapılmıştır. Eğer mümin iseniz, imanınız varsa ribayı terk edin denilmektedir. Eğer mümin iseniz, ribadan geriye kalanı terk edin demekle hem ribanın kendisini hem de ribayı alma ve vermenin haramlığına doğrudan emir bulunmaktadır. Ayrıca ayet iman, takva ve riba arasında bir bağ bulunduğuna dikkat çekmiştir. Bunun anlamı muttaki yani sağlam şahsiyetli bir müminin, riba alıp -vermeyeceğine vurgu yapılmıştır. Mümin olduğu halde riba alıp verirse bu, iman zayıflığı olduğuna delâlettir. Burada ribadan geri kalanı almayın emrinden sonra riba alıp vermeyi terk etmeyenlerin, Allah ve Peygamberine savaş açmış olacaklarını bildirmiştir. Buradan anlaşılan riba, Kitap, Sünnet ve İcma ile haram kılınmıştır. Haksız kazanç bâtıldır. Haksız kazanç elde etme yollarından biri riba diğeri ise garardır. Bir başkasının hakkını ve alın terini haksız bir şekilde elde etmek yasaklanmıştır. Keza bir başkasının cehaletinden ve mağduriyetinden faydalanılarak haksız bir şekilde gelir temin etmek de yasaklanmıştır. Buradaki münâdâ müminlere yönelik iki çağrı yapılmaktadır:

1. İnananların Allah'a karşı gelmekten sakınmalarının gerektiği;
2. Haksız kazanç (ribayı) terk etmeleri gerektiği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ

⁷⁴ Razi, Fahreddin, *Meḡâtiḡu'l Gayb (et-Tefsiru'l Kebir)*, el-Matbaatü'l-Behiyye, Mısır trs, II, 20; Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Kitapevi, İstanbul 1971, I, 168.

⁷⁵ Râzi, II, s. 20; Abdurrahman, İsa, *Edebu'l-Hatabeti'd-Dîniyye fi'd-Da'veti'l-İslâmiyye*, Halep 1385, s. 400.

لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمَلَّ هُوَ فَلْيَمْلِلْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَلَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Belli bir sûre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah’tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu sûresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adaletle daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah’a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁷⁶

Belli bir sûre için birbirinize borçlandığınız zaman...müdayene ayeti olarak bilinen bu ayette borçlanarak alış-verişin caiz olduğuna işaret bulunmaktadır.⁷⁷ Bilindiği üzere dört çeşit alış veriş bulunmaktadır.

⁷⁶ Bakara 2/282.

⁷⁷ Taberî, III, s. 117; Beydâvî, I, s. 440.

Bunlar peşin, vadeli, selem ve istisna akitleridir. Bunlar meşru alış veriş türleri arasında bulunmaktadır.

إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ *Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın.* Bu ayette borçların bir belge ile tescil edilmesi gerektiği için yazılmasını emretmektedir. Ayette belirli bir süreye kadar borçlanma yapıldığı zaman; alacaklının veya borçlunun borcu yazması, borç az olsun çok olsun yazılması gerektiği emredilmektedir. Bu tarafların haklarının korunması için önemli bir uyarıdır. Keza tarafların birbirlerine karşı daha sonra çıkacak uyuşmazlığın ortadan kaldırılması ve müminlerin arasına fesat girmemesi için tavsiye edilmiştir.⁷⁸

وَأَيُّكُمْ بِالْعَدْلِ *Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın.* Muhasebecinin borcu ne eksik ne de fazla yazmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Borcu yazanın adaletle bu işi ifa etmesi gerektiğidir.

وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيَمَلِكْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ *Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın.”* Zihinsel problem, çocukluk, zayıflık, hastalık, dilsizlik, cahillik vb herhangi bir sebeple bizzat söyleyip yazdırmaya gücü yetmeyen kimse borçla alış veriş yapacağı zaman bunların yerine velisinin veya vekilinin yazması veya yazdırması istenmektedir.

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى) *(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir.* Borçlanmada iki şahidin tutulması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ayetin ilgili kısmında “...ve içinizden iki erkek şahit tutun; eğer iki erkek bulunmazsa kabul edebileceğiniz kimselerden bir erkek ile iki kadını şahit

⁷⁸ Taf. Bkz. Hâzin, Ali İbn Muhammed, *Lübâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, I, 439-440.

tutun ki onlardan biri hata yaparsa ona hatırlatabilsin” buyurularak açıkça borcun teminat altına alınmasında şâhitliğin de bir yol olduğuna işaret edilmiştir.⁷⁹ Vadeli borçlarla ilgili, borç ve alım-satım işlemleri konusundaki bu ayetin, şâhitlikle ilgili hemen her konuda temel esas alındığı anlaşılmaktadır. Ayette öncelikle borç senedine iki erkeğin şâhitlik etmesi istenmektedir. İslâm âlimlerinin çoğuna göre buradaki emir, zorunlu bağlayıcı değil bilakis tavsiye ve yol gösterme niteliğindedir. Klasik anlamda vücut için değil, nedb ve irşat içindir.⁸⁰ Nitekim bu görüşü savunan sonraki bilginlerden İbnü'l-Kayyim (ö.751/1350) ayetteki emirlerin tavsiye ve öğüt anlamında olduğu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Ayetteki talep; haklarımızı muhafaza etmek için şârî tarafından tavsiye edilen bir yöntem olup, bu ayette, mahkemede hâkimleri bağlayıcı bir kural koymak amaçlanmamıştır. Hâkimin karar vermede kullanabileceği teknikler birden fazla olabilir.”⁸¹

Müfessirler genellikle, buradaki şâhitliği müstakil bir ispat vasıtası değil de yazıyı pekiştiren bir yol kabul ederken, İslâm hukukçuları başlı başına bir ispat vasıtası saymışlardır.⁸² Ayetin bu kısmında, yazılan borç senedine gerek borçlunun gerekse alacaklının güvendiği iki şahidin getirilmesi istenmiştir. Ayet bir borç işlemi ile ilgili olup,⁸³ ileride borçlu ile alacaklı arasında oluşabilecek anlaşmazlıklar sebebiyle tarafların mağdur olmamaları için, borcun hem yazdırılması hem de bu

⁷⁹Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Dârul Ma'rife, Beyrut ts, I, s.325; Yazır Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1970, I, 979. Âyette hem kâtip hem de şâhit için öngörülen adalet'i İslâm hukukçuları, dürüst olma, iyi davranışların yanlış tutum ve davranışlardan fazla olması şeklinde açıklamışlardır. Bk. *Mecelle*, md. 1705;

⁸⁰ . Taf. bkz. Şa'ban Zekiuddin, Ter: İbrahim Kafi Dönmez) *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara trs s. 283 vd; Kurtubî, III, s. 386; Emir kipinin bir çok manalar ifade etmesi ve konumuzda irşad için olması hususunda bakınız: Dr. Abd'ul Kerim Zeydan, *Veciz fi Usûl'il Fıkh*, Bağdat 1973; s. 282; İbn Arabî, Ebu Bekr, *Ahkamu'l-Kur'an*, Darul Fıkr, Beyrut 1988, I,s. 248.

⁸¹ Taf. bkz.İbn Kayyim, *et-Turuku'l-Hükmiyye*, Matbaatü'l-Medeni, Kahire ts, s.172; a. müellif, *İ'lamü'l-Muvakkûn an Rabbi'l-âlemîn*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, I, s. 72.

⁸² Cessas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I, Kahire trs, I, 661. Ayrıca bk. Râzî, a.g.e, III, 120; Kurtubî, a.g.e, III, 383.

⁸³Taf. bkz. el-Kâsânî, VI, 277 vd. Reşit Rıza, *el-Menâr*, Heyeti Mısıriyye 1990, III, s. 120.

işlem esnasında görgü şahidi bulundurulması istenmektedir. Anlaşılacağı üzere, buradaki şahitler yazılı vesikaya şahit olarak imza atmıyorlar, aksine şifahi olarak gerçekleşen bir borç/vadeli bir alışveriş işlemine şahitlik yapıyorlar. Bir başka deyişle, söz konusu ayetin şifahi şahitliğe işaret ettiği söylenir.⁸⁴

Ayette bir erkeğe karşılık iki kadının şahitlik yapmasının öngörülmesi, öteden beri çeşitli tartışmalara sebep olmuştur. Konuyla ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Kimi zaman konuya eşitlik açısından yaklaşıp Kur'ân'ın kadın-erkek eşitliğini tanımadığı söylenirken, kimi zaman da insan hakları açısından meseleyi ele alıp İslâm'ın kadına yeteri kadar hak tanımadığı ileri sürülmüştür.⁸⁵ Borçlar konusundaki ayeti temel alan ilk dönem İslâm âlimleri şahitlikte bu sayıya bağlı kalmış ve prensip olarak, zina dışında hemen her konuda şahitlikte yeterli sayının iki erkek ya da bir erkek ile iki kadın olduğunu söylemişlerdir. Aynı zamanda bu âyetin, öteden beri şahitlik konusunu düzenleyici bir hüküm getirdiği kabul edilmiştir. Ancak özel bir konu ve olguya işaret eden bu ayetin genelleme yapılarak şahitlik konusunu düzenlemek için nazil olmadığı bilinmektedir. Kadın erkek arasında sınırlı da olsa bir ayrıcalığı öngördüğü düşününebilecek bu Kur'ân ifadesinin, vahyin nâzil olduğu dönemdeki sosyal hayatın şartlarını dikkate alarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi ayet bir muhasebe işi ile ilgilidir. Ayet burada da bir kadını tanık olarak konuşturuyor. Eğer birinci kadın işin içinden çıkamazsa ötekisi konuşacaktır. Yani her iki halde de konuşacak kadın birdir. Burada o günün kadınlarının genel özellikleri icabı ticaret ve borçlar konusunda pratiklerinin olmayışı ile yakından ilgili olsa gerektir. Eğer unutmaya kadınlarla ilgili genel bir durum olsaydı, bu öncelikle din bilimlerinde çok önemli bir alan olan hadis rivayetlerinde, yani Peygamber (sav) sözlerinin tespit edilmesi olayında dikkate alınırdı. Bu alanda kadınların şahitliğinden hiç şüphe edilmemiştir. Hesap tutmakla ilgili ayette geçen bu durum zamanla tefsirci ve fıkıhçılar tarafından şahitlikle ilgili

⁸⁴ Karaman, a.g.m, s. 287

⁸⁵ Bu konuda Kur'ân'a yöneltelen bazı eleştiriler için bk. Arat, Neclâ, *Kadın Sorunu*, İstanbul 1986, s. 17; Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, İstanbul 1987, s. 1 -19.

hemen her konuya kıyas yoluyla taşınmıştır. Bu özel düzenlemelerin, düzenlemeyi gerekli kılan özel şartlar ortadan kalktığında toplumların şartlarına ve maslahata uygun olarak yeniden düzenlenebilir. Bu düzenlemeler genel norm niteliğinde olan düzenlemeler olmadığından hemen her toplumun koşullarına uyarlanabilecek özel norm niteliğinde olan düzenlemelerdir. Günümüzdeki kanun mesabesinde olan bu düzenlemeler zamanla halkın ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma geldiğinde yeni kanuni düzenlemelere ihtiyaç hissedilmektedir. Şâhitlik meselesinde olduğu gibi. Ekseri tartışmaya konu olan alanlar bu özel norm niteliğindeki ayetler olduğu kanaatindeyiz.

Görüldüğü üzere, günün şartlarında mali konularda şâhit, ya iki erkek ya da bir erkek ile iki kadın olması istenmiştir. Daha azı iddianın ispatı için yeterli görülmemiştir. Tek erkeğin yeterli olmaması, onun akıl ve dürüstlük bakımlarından eksik olduğu gerekçesine değil, hakkın ve alacağın zayi olmaması için daha ihtiyatlı ve tedbirli olma hikmetine bağlıdır. Bir kadın yerine iki kadının şart koşulması da tek kadının akıl ve dürüstlüğünün yeterliliği konusundaki şüpheden veya hükümden değil, onların özel durumları, konumları, psikolojileri ve ev dışındaki hayatla ilgileri bakımından unutmaya ve şaşırma ihtimallerinin daha fazla olmasından yani hakkın zayi olmamasına yönelik bir tedbirden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan kadına karşı sınıfsal bir ayrıcalık olmadığına ifadesi olarak *erkek bulunmadığı takdirde* denilmemiş, erkek bulursa bile kadınların tanıklığı kabul edilmiştir. Ayetin ifadesine dikkat edildiğinde anlaşılacağı üzere iki kadının şâhitliğinde tanıklık eden yine bir kadındır; şâhitlik için gerekli sayıyı doldurma bakımından bir kadın bir erkek gibidir. Diğer kadının işi, hemcinsinin unutmaya veya yanılması halinde ona hatırlatmaktan, hatırlamasına yardımcı olmaktan ibarettir.⁸⁶

Bu ayetten anlaşılan odur ki, bu tür davalarda ispat için iki şâhit yeterli görülmektedir. Ancak işin tabiatı gereği kadınların bu hususta o günün sosyal ortamında yetersiz kalması söz konusu olabileceği için biri unutursa diğeri hatırlatacağı ek bir desteğe ihtiyaç hissedilmiştir. Bu nasla bile (kadının unutmaması

⁸⁶ Heyet, *Kur'ân Yolu*, I, s. 448.

halinde) bir kadın şahitliğinin kifayet ettiğine işaret edilmiştir. Unutmadıysa hatırlatmasına zaten gerek olmayacaktır. Bir kadının şahitliği yeterli olacaktır. Demek ki, özel konuları gereği alınması lazım gelen bir tedbiri âdeta şahitlik konusunu düzenleyen nass gibi algılanması genel kural konumunda değerlendirilmesi çağın gerçekleri açısından da doğru değildir. Her hâlükârda bu tür davalarda kadın-erkek gibi cinsiyet ayırımı olmaksızın iki âdil şahidin gerekli olduğuna, talak ve vasiyet konusundaki ayetler de işaret etmektedir.

Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar.

وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُوبَهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ (وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْأَمُوا أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُوبُهَا وَأَشْهَدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ) Az olsun, çok olsun, borcu sûresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Tanık sayısının en az iki kişi olması şüpheyi, töhmeti, iftirayı, yanlışlığı ve unutmayı ortadan kaldırmak ve hata ihtimalini azaltmak ve hakkın zayı olmasını önlemek içindir.

Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin.

وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir. Çoğu bilginlere göre bu ayet başlangıçta zorunluluk ifade ederken daha sonra bu bir tavsiye niteliğinde görülmüştür.⁸⁷ Görüldüğü üzere Kur'an'da en uzun ayete olarak bilinen bu müdayene ayetinde müminlere yönelik yapılan on çağrı maddeler halinde aşağıda çıkarılmıştır:

1. Borçlanarak alış veriş yapılabileceği
2. Borçların belge ile tescil edilmesinin gerektiği

⁸⁷ Taberî, III, s. 118; Hâzin, I, 340; Kurtubî, II, 383-403.

3. Muhasebecinin yani borcu yazanın adaletle yazması gerektiği
4. Alacaklının yazma bilmiyorsa bir başkasına yazdırabileceği
5. Borçlanmalarda iki şahidin tutulmasının gerektiği
6. Peşin alış verişlerin yazılmayabileceği
7. Peşin alış verişlerde de şahit tutulmasının mustehab olacağı
8. Yazıcı ve şahitlere zarar verilmemesi gerektiği
9. Allah'a karşı gelmekten sakınılması gerektiği
10. Doğabilecek bir anlaşmazlığa karşı da Allah her şeyi bildiğinin vurgulanmasıdır.

B. Âl-i İmrân Sûresi (سورة آل عمران)

Âl-i İmran sûresinde müminlere yönelik nidâ ayetleri şunlardır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ)

“Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarmanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar.”⁸⁸

Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir gruba uyarmanız, imanınızdan sonra sizi döndürüp kâfir yaparlar. Dinî konularda kâfir ve kitap ehline itaat edilmeyeceğine vurgu yapılmıştır. Müslümanlar kendi dışındaki insanlarla ilişkide bulunabilirler. Ancak Kur’ân ve Sünnete uymayan fikirlerini kabul ve onlara itaat etmek insanı dinden çıkarır. Mürtet konumuna getirebilir.⁸⁹ Bu ayetin esbabı nüzulü doğrultusunda değerlendirilmesi daha isabetli olacaktır. Kitap ehline itaatten maksat, onların

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/100.

⁸⁹ Mâide 5/5; Âl-i İmrân 3/85; Taf. bkz. Hâzin, I, s. 604.

Kur'ân'a uymayan söz, fiil ve davranışlarını benimsemektir. Bu ayette iki hüküm bulunmaktadır:

1. Dini konularda kâfir ve ehli kitaba itaat edilmemesi
2. İnsanın imanını muhafaza etmediği sûrece mümin iken kâfir olabileceği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)

*“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak müslümanlar olarak ölün.”*⁹⁰

اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının. Hakkıyla Allah'tan korkmak, iman edip bütün farzları yerine getirmek ve bütün haramlardan sakınmakla olur.⁹¹

وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ Ancak Müslümanlar olarak ölün. Bu ayet İslâm'ı terk etmeyin son nefesinize kadar imanınızı koruyun ve Müslüman olarak yaşayın, Müslüman olarak ruhunuzu teslim edin demektir. Bu hitap Peygamber (sav) ve Müslümanlara olduğu gibi onlardan önceki Peygamberlere de benzer hitapların geldiği Kur'ân'da bildirilmiştir.⁹² Peygamber (sav)'de Müslümanların İslâm üzere ölmeleri konusunda çeşitli duaları bulunmaktadır.⁹³ Bu münâdâ da müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. İman edenlerin Allah'a karşı gelmekten sakınmalarının gerektiği
2. İmanı muhafaza edip Müslüman olarak ölmenin zorunluluğu

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُؤًا مَا عَيْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي

صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ)

⁹⁰ Âl-i İmrân 3/102.

⁹¹ Hâzin, I, s. 553; Taberî, I, 99-100; Yazır, I, 1153.

⁹² Bakara 2/132; Âraf 7/126; Âl-i İmrân 3/8.

⁹³ Tirmizî, *Deavât* 95; Müslim, *İman* 43-47.

“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size ayetleri açıkladık.”⁹⁴

لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Kur’ân’daki pek çok ayette müminlerin kâfir, münafık ve kitap ehli kimseleri sırdaş edinmelerini yasaklamıştır.⁹⁵

لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. İslâm tarihinde Medine’de de Yahudi ve Münafıklar Mekkeli müşriklerin yaptıklarından geri kalmamışlardır. Medine’de yapılan Bedir, Uhud ve Hendek savaşından sonra üç Yahudi kabilesiyle savaşmak zorunda kalmışlardır.

وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Medinede de Yahudi ve münafıklar Müslümanların her konuda sıkıntıya düşmelerini arzu ederlerdi. عَنِتُّمْ kelimesi şiddetli zarar ve sıkıntı veren şey demektir.⁹⁶

قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Yahudi ve Münafıklar fırsat bulduklarında Müslümanlara olan öfkelerini açıkça dile getirmekten çekinmezlerdi.

وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. İçlerinde gizledikleri kin, öfke ve düşmanlıkları ise dilleriyle söylediklerinden daha büyüktür.

قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ Eğer düşünürseniz size ayetleri açıkladık. Bu ayet gayr-i Müslimleri sırdaş edinmenin yasaklığının delilidir. Ancak bu durum dini ilke ve amaçlarına ters düşmemek şartıyla onlarla iş yapılabileceği, sosyal ilişkilerde bulunabileceği, birlikte aynı mekânları paylaşabilme, onlara iyilik yapma, iyi

⁹⁴ Âl-i İmrân 3/118.

⁹⁵ Nisâ 4/89-144; Mâide 5/51; Mümtehine 60/1; Tevbe 9/71; Âl-i İmrân 3/28,

⁹⁶ Taf. Bkz. Hâzin, I, 573.

davranma, onlarla iyi geçinme, bilim, teknik ve teknoloji alışverişinde bulunmaya engel değildir.⁹⁷

Buradaki münâdâ da müminlere altı hüküm bulunmaktadır:

1. Müslüman olmayanların sırdaş edinilmemesinin gerekliliği
2. Gayr-i Müslimlerin Müslümanlara kötülük edip zarar verebilirliği
3. Gayr-i Müslimlerin Müslümanların sıkıntıya düşmelerini isteyebilecekleri
4. Gayr-i Müslimlerin Müslümanlara düşmanlık edebilecekleri
5. Gayr-i Müslimlerin Müslümanlara kin tutabilecekleri
6. Allah'ın ayetlerini biz anlayalım diye açıkladığıdır.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁹⁸

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْمُنَادَاتُ بِأَسْمَائِكُمْ كَمَا كُنْتُمْ يُدْعَوْنَ ۚ وَلَا تَسْمَعُوا لِمَنْ يُدْعَىٰ إِلَى الْبَغْيِ فَتَقَدَّرَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ الْحَقُّ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Riba kelimesi sözlükte, fazlalık, artma, çoğalma, nemâ, fayda, fazla, gelişme, yükselme ve şişme anlamlarına gelir.*⁹⁹ K. Kerim'de¹⁰⁰, hadislerde¹⁰¹ ve klasik İslâmî kaynaklarda

⁹⁷ Taf. bkz. Mümtehine 60/8-9.

⁹⁸ Âl-i İmrân 3/130.

⁹⁹ Râğıb, *RBV* maddesi.

¹⁰⁰ Bakara 2/279.

¹⁰¹ Ebû Dâvud, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistani, *Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul 1982, *Buyu'*, 5; Müslim Ebu'l Hüseyin b. el-Haccac b.Müslim el-Kuşeyri en-Nisâburi, *Câmiu's-Sahih*,(Sahihu Müslim), Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, *Hac*, 147; İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981, *Menasik* 76, 84; İmam Mâlik, b. Enes, *el-Muvatta*, Çağrı Yayınları, I-II, İstanbul 1981, *Buyu'* 83; Sağlam, Hadi, İslâm Hukuku Açısından Hayat Sigortası, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011, s.257 vd; <http://www.e-akademi.org/>

ribâ, "ziyade" (=fazlalık) ve "nemâ" (=artma çoğalma)¹⁰² manalarına gelmektedir. Mücerret manada ribâ, bazen bir şeyin kendisinde, bazen da karşılıklı aynı cins iki şey arasındaki mukayeseden doğan fazlalıktır.¹⁰³ Modern doktrinde gelir manasında "fâide" ve "fâiz" kelimesi ile ifade edilen ribâ, İslâm hukuk doktrininde şöyle tarif edilir. "*Malın mal ile değişimi mahiyetindeki bir sözleşmede karşılığı bulunmayan fazlalıktır.*"¹⁰⁴ Yani, "*iki mâli değer in değişiminde sözleşme yapan taraflardan biri lehine sağlanmış olan karşılıksız menfaattir.*"¹⁰⁵ İslâm hukuk bilginlerinin bazıları ise ribâyı, "*ivazlı bir sözleşmede karşılıksız şart koşulan bir fazlalık*"¹⁰⁶ şeklinde tanımlamıştır. Diğer bir ifade ile, "*borç verilen bir parayı, belli bir süre sonunda, belirli bir fazlalıkla veya herhangi bir borç ilişkisi ile doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacak için ek vade tanıyıp vade sonunda bu alacağı fazlalıkla geri almanın, yine bu şekilde alınan fazlalığın genel adıdır.*"¹⁰⁷

Bilindiği üzere Kur'ân kesin bir ifade ile *câhiliye faizi, borç faizi veya ribe'n-nesie* denilen vade karşılığında alacağın miktarının artırılması şeklindeki faizi yasaklamış, sünnet de bu yasağı teyid etmiştir. Buna ilave olarak sünnet, bazı ticârî işlemleri ve mübâdele şekillerini de yasaklamıştır. İslâmî literatürde bu tür işlemler, *ribe'l-fazıl veya alış veriş faizi* adıyla anılır. Vade sebebiyle tahakkuk ettirilen fazlalığın haramlığı hususunda ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak, paranın ve gıda

¹⁰² İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem, *Lisanü'l Arab*, Beyrut 1990, XIV, 304; Yazır, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Feza Yayınları, İstanbul trs, II, s. 236; Zeytinoğlu, Erol, *Para Fâiz ve İslâm, İslâm'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz*, İİAVY, İstanbul 1987, s. 104.

¹⁰³ Özsoy, İsmail, *Fâiz ve Problemleri*, Nil Yayınları, İzmir 1993, s. 59.

¹⁰⁴ Merginâni, Ali Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, I-IV, Fethu'l-Kadir ile Birlikte, İstanbul 1986, III. s. 61.

¹⁰⁵ Schacht J., *İslâm Hukukuna Giriş*, (Ter: M. Dağ, A. Şener), Ankara 1986, s. 152.

¹⁰⁶ Şirbini, Muhammed Hatib, *Muğni'l Muhtaç ilâ Mârifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Beyrut trs, II, s. 21; İbn Nuceym, Eşbâh, ve'n-Nezâir, V Mısır 1904. s. 135.

¹⁰⁷ Taf bkz. *Heyet, İlmihal, İslâm ve Toplum*, İSM Yayınları, I-II, İstanbul 1999, II, 415; Gözübenli Beşir, *İslâm Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Ribâ*" Adlı Tebliği, 1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Şirket ve Yönetimi Finans ve Borsa, Zekât, Fâiz Sigorta, Tebliğler, Müzakereler, Sonuç Bildirileri, Kombad Yayınları, Konya 1997.s. 608.

maddelerinin peşin olarak fakat fazlalıkla değişiminin (ribe'l-fazl) yasaklanmış olmasının gerekçesi ve illeti üzerinde farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu yasağın ölçüsü, sınırı ve hangi cins malları kapsadığı hususu tartışmalıdır.¹⁰⁸ Anlaşıldığına göre sözleşmede bedeller arası karşılıksız kalan fazlalığın şart koşulup koşulmadığı noktasında ayrılığa düşülmektedir.

Bir işlemde faizin bulunabilmesi için bazı unsurlar taşınması şarttır. Bu unsurlar; *akid, akid konusu ve mübadelede eşitsizliktir.*

1. *Akid unsuru:* Faizin tahakkuku için *ivazlı bir akdin mevcudiyeti* şarttır. Bir mal bedeli veya ödünç akdinden dolayı borçlu olan biri, şart koşularak karşı tarafa fazla ödemede bulursa bu fazlalık faiz olur.

2. *Akid konusu:* Akid konusunun faizin cari olduğu maddelerden olması gerekir. Gerek karz (tüketim ödünç) akdi, gerekse başka bir akiddan dolayı zimmette semen borcu olsun bütün deynler faize konu olabilir.

3. *Mübâdelede eşitsizlik:* Mübâdelede eşitsizlik ya miktar bakımından olur ki, bu faiz konusuna dahil aynı cinsten iki malın birbiriyle değişimi anında bedellerden birinin fazla olmasıdır ki, buna fazlalık ribası denir. Ya da mübâdele zamanında olur ki, bu da faiz konusu malların değişiminde birinin veresi olması durumunda söz konusu olur. Cahiliye ribası da denil bu durum, borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda, alacaklının anaparaya yapacağı ilavedir ki, *buna ribe'n-nesie* denir.¹⁰⁹

Bilindiği gibi, İslâm'ın kazanç yollarına ilişkin dünya görüşünü yansıtan temel yasaklardan biri de ribâ yasağıdır.¹¹⁰ Fâiz kavramı ise, bir üst kavram olup ribâ

¹⁰⁸ Taf bkz. Gözübenli, İslâm'da *Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi*, Adli Makalesi, İslâm Ekonomisinde Finans Meseleleri, Ensar Yayınları, İstanbul 1992, s. 79-96; Heyet, *İlmihâl*, II, 415.

¹⁰⁹ İbn Rüşd Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Karaman Yayınları, I-II, İstanbul 1985, II, s. 503.

¹¹⁰ Aslında sabit bir oran ve miktar olan fâiz, sermayenin verimliliğine sınır koymakta, onu çoğu zaman kısa vadeli yatırımlara yönlendirmekte, emeğin üretimden yeterli payı almasını önlemektedir. Bunun için İslâm, sermayenin üretim ve kardan sabit bir pay alarak bütün risk ve sorumluluğu emeğe yüklemesine karşı çıkmış, sermayenin payını değişken bir oran/miktar üzerine oturtarak emek-sermaye arasında makul bir denge kurmuştur. Taf. bkz. Heyet, *İlmihal*, II, s. 418

kavramından daha geniştir.¹¹¹ K. Kerim’de "*Allah ticâreti helâl, ribâyı haram kıldı.*"¹¹² ayeti genel mana da ribânın açıkça yasaklandığını bildiren bir nasıdır. Bu ayetin pratik hayata yansımaya baktığımızda farklı uygulamalara rastlamaktayız. İslâm hukuk bilginleri ribânın haram olduğu hususunda ittifak halindedirler.¹¹³ Ancak ribânın *şümülû ve hukukî sonuçları üzerinde ihtilaf* etmişlerdir.

وَأْتُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.* Bu ayette özellikle ribadan sakınılması takva olarak nitelendirilmiştir. Çünkü riba alıp veren haram yemiş olur. Haram yiyen kimsede kurtuluşa eremez. Ayrıca Peygamberimiz (sav) ribâyı helak edici yedi büyük günah arasında saymıştır.¹¹⁴ Bu münâdâ da müminlere yönelik üç hüküm içermektedir:

1. Haksız kazancın (faizciliğin) terk edilmesi
2. Bu hususta Allah’a karşı gelmekten sakınılması
3. Faizciliği terk edip Allah’a karşı gelmekten sakınanların kurtuluşa ereceğidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْدُوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

*“Ey iman edenler! Siz eğer kâfir olanlara uyarmanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız.”*¹¹⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يُرْدُوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ *Siz eğer kâfir olanlara uyarmanız sizi gerisingeriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız.* Bu münâdâ da bir türlü hüküm bulunmaktadır:

¹¹¹Heyet, *Para Fâiz ve İslâm*, İstanbul 1987, s. 88.

¹¹² Bakara, 2/275.

¹¹³ Taf bkz. Taf bkz. Bardakoğlu, "*Ribâ*", *İİGYA*, III, s. 584; Özsoy İsmail, "Fâiz" *DVİA*, XII, s. 110-26; Gözübenli, "*İslâm Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Ribâ*", s. 607-659.

¹¹⁴ Müslim, İman 145; *Müşakât* 106.

¹¹⁵ Âl-i İmrân 3/149.

1. Dini konularda kâfir ve ehli kitaba itaat edilmemesi
2. İnsanın imanını muhafaza etmediği sûrece mümin iken kâfir olabileceği
3. Mürted olup kâfir olanların hüsrana uğrayacağı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا
وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.”¹¹⁶

لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا
Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkârcılar gibi olmayın. Bu ayette kâfir olarak zikredilenler münafıklardır. Münafıkların müminleri cihada çıkmaktan alıkoymaları hususunda ileri sürdükleri gerekçeler hususunda doğru iş yapmadıklarına işaret edilmiştir.¹¹⁷

لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ *Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Bu durum münafıkların kalplerindeki hastalığa da dikkat çekilmiştir. Ecelin Allah’ın elinde olduğuna inanmayıp ölümün cihadla gerçekleştiğine inanmaları sonucu kalplerinde bir hastalığa dikkat çekilmiştir.*

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ *Allah, yaşatır ve öldürür. Allah kimin daha iyi amel yapacağını denemek için hayatı ve ölümü yarattı.¹¹⁸*

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *Allah, yaptıklarınızı görmektedir. Allah müminlerin yapmakta olduklarını gördüğü hususunda uyarmıştır. Her insan ilâhî murakabe altında*

¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/156.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/154-163; Nisâ 4/78.

¹¹⁸ Mülk 67/2; Vakia 56/60; Munafikun 63/11.

olduğunu bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Bu munada da müminlere yönelik beş hüküm bulunmaktadır:

1. Cihadda ölüm konusunda münafıklar gibi olunmaması
2. Ölümün ilâhî bir takdir olduğu
3. Ölümü ilâhî bir takdir olarak kabul etmemenin keder ve üzüntü sebebi olacağı
4. Yaşatan ve öldürenin ancak Allah olduğu
5. Allah'ın insanların yaptıklarını gördüğüdür.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

“Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”¹¹⁹

اصْبِرُوا Sabredin. Sabır, acıya ve zorluklara katlanmak, sıkıntılara ve musibetlere gövüs germek, ibaretleri yerine getirmek ve şehvani duygu ve haramlardan uzak durmak, nefse ve şeytana değil Allah'a ve Peygamberine uymak, iman edip salih amel işlemeye devam etmektir.¹²⁰

وَصَابِرُوا Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. Görev ve sorumluluklara karşı sabırla yarışınız. Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde sabredenler övülmüştür.¹²¹ Namaz, oruç gibi dini görevlere sabır gerektiği konusuna vurgu yapılmıştır. Keza musibetlere karşı da sabır edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir.¹²²

وَرَابِطُوا (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun. Cihat için askerî üstler kurulması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

¹¹⁹ Âl-i İmrân 3/200.

¹²⁰ Taf. bkz. Taberî, III, s.221; Hâzin, I, 657.

¹²¹ Beled 90/17-18; Nahl 16/126; Fussilet 41/34-35.

¹²² Enfal 8/11; Müslim, İmâre 163.

وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz. Bu ayette de müminlere yönelik beş hüküm bulunmaktadır:

1. Sabır
2. Görev ve zorluklara karşı sabır da yarış
3. Dini görevlere devam etmek, cihad için hazırlıklı olmak
4. Allah'a karşı gelmekten sakınmak
5. Bu görevleri yapanların kurtuluşa ereceğidir.

C. Nisâ Sûresi (سورة النساء)

Nisa suresinde müminlere yönelik nidâ ayetleri şunlardır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”¹²³

Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Ayetteki hitapta Allah kadınlara onlar islemedikleri halde zorla sahip olmanın helâl olmadığını bildirdi ve Cahiliye dönemine ait bir uygulamayı kaldırdı.¹²⁴ İslâm'ın ilk yıllarında İslâmiyet'in temel ilkeleri ile bağdaşmayan cahiliye döneminden kalma bazı uygulamalar vardı. Bu uygulamalardan biri de kocası ölen kadınlarla ilgiliydi.¹²⁵

¹²³ Nisâ 4/19.

¹²⁴ Buhârî, *Tefsir* 85; Kurtubî, V, 94; Hâzin, II, 37.

¹²⁵ Hâzin, II, s.37; Beydâvî, II, 37.

Kadınlara zorla mirasçı olmak ifadesi ile cahiliye dönemi ile ilgili uygulamaya işaret edilmiş ve helâl olma cümlesi ile bu tür uygulamalar kesin bir dille yasaklanmıştır. Kadınlara zorla mirasçı olmak ya kocası ölen kadının nikâhına veya kadının malına zorla sahip olmaktır.¹²⁶ Allah(cc) ayetin bu cümlesi ile kadınlara zulmü, baskıyı ve haksız yere malının alınmasını haram kılmış, evliliği söz konusu olduğunda ise kadının iradesi ve rızasının gerekli olduğunu belirtmiştir.

وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Ayette geçen açık bir fuhuş iki anlama gelebilir. Birincisi zina diğeri ise geçimsizliktir. Bu da koca tarafından kadınlara verilen Mehirlerin bir tür kötü niyetle geri alınmasının uygun olmayacağı konusunda uyarılmıştır. Bu durumda koca karşılıklı olarak lianlaşması gerekmektedir. Ancak fuhuş söz konusu olduğu zaman kocanın vermiş olduğu mehri geri alması uygun görülmüştür.¹²⁷ Kadına verilen mehrin ya da kadının elindeki malın zorla alınması için onlara baskı yapılmasını kadınların evlenmelerine engel olunmasını yasakladı.

وَعَاثِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ *Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin.* Kadınlara karşı örfe ve dine uygun olarak muâşeret gösterilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bir kadına zorla baskıyla evlenmeyi yasaklamıştır. Evlilikle ilgili cahiliye dönemine ait uygulamaları kaldırmıştır. Ailede asıl olan haklılık değil mutluluğun tercih edilmesidir.

فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا *Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.* Neyin iyi neyin kötü olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Kim var olan duruma sabrederse Allah ona hayırlı kapılar açacağını müjdelemektedir. Bu ayette müminlere yönelik dört hüküm vardır:

1. Kadınlara zorla varis olunamayacağı

¹²⁶ Hâzin, II, 37.

¹²⁷ Kurtûbî, V, 95; Bazı âlimlere göre bu hüküm lian ve had ayetleri ile kaldırılmıştır. Nur 24/2-6-9; Hâzin, II, 38.

2. Mehirleri geri almak için kadınların sıkıştırılmayacağı
3. Kadınlarla iyi geçinmenin gerekliliği
4. İnsanın hoşlanmadığı şeylerde hayır bulunabileceği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ

كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا)

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”¹²⁸

لا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Bu ayetteki bâtil kelimesinin kapsamına “ribâ/tefecilik, garar, hırsızlık, gasp, ihtikâr, rüşvet, fahiş fiyat ve aldatma gibi” bâtil yolların/şekillerin önde gelenleri ve yaygın olanları girebilir. Görüldüğü gibi nisâ sûresinin 29. âyetinde “**haksız kazancın bâtil**” olduğu ifade edilmiştir.¹²⁹

إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Gerçek bilginin öğretisi olan Kur’ân ve sünnette, sözleşmelerde *açıklık, dürüstlük* ve *güven* ilkeleri üzerinde ısrarla durulur. Buna mukabil, karşılıklı rızanın bulunmadığı akitler ve ticârî işlemler bâtil yol olarak nitelendirilir. Kur’ân ve sünnetin borçlar hukuku alanında sevk ettiği birçok hüküm ve yasak da, temelde bu *açıklık* ve *dürüstlüğü* sağlamaya yöneliktir. Riba ve garar yasağının Kur’ân’daki en kuvvetli dayanağı *bâtil yoldan kazanç* elde etmeyi yasaklayan ayetlerdir.¹³⁰ Bu ayetlerdeki bâtil kelimesi için İslâm âlimleri tarafından değişik yorumlar yapılmış olmakla birlikte, hadislerde “*beyü’l - garar*” şeklinde ifade edilen satımın Hz. Peygamber tarafından yasaklandığına dair pek çok hadis

¹²⁸ Nisâ 4/29.

¹²⁹ Taf. bkz. www.esosder.org

¹³⁰ Bakara 2/188; Nisâ 4/29-161; Tevbe 9/34.

rivayet edilmiştir.¹³¹ Haksız kazanç yöntemlerinin her biri bâtil kazanç olarak nitelendirilmiştir.

وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ *Kendinizi helâk etmeyin.* Bu ayetle intihar yasaklanmıştır. Keza başkasının canına kıymak da yasaklanmıştır. Aynı zamanda insanın sağlığına zarar vererek ölümüne sebebiyet verecek olan her türlü şeyleri de kapsamına almaktadır. Öte yandan bir başkasının ölümüne de sebebiyet verilmemesine işaret bulunmaktadır. Ölümünüze sebebiyet verecek davranışlarda bulunmayın. Bir yönüyle de fakirliğe düşürek kendinizi ölüme sürükleyecek tehlikelerden uzak durulması emredilmektedir.¹³² Burada bütün dinlerin korumayı hedeflediği beş maslahata da işaret bulunmaktadır. Burada can ve mal sigortasına işaret bulunmaktadır.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا *Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.* Bu ayette Allah (cc) müminlere karşı çok merhametli olduğuna vurgu yapmıştır. Can ve mal güvenliği konusunda başına gelebilecek olan her durumda müminlere karşı rahim olduğunu bildirmiştir. Müminlerin can ve mal güvenliğinin teminatı durumdan sonra rahim sıfatının gelmesi bu kuralların onların yararına olduğunun göstergesidir. Bu ayette müminlere yönelik dört hüküm bulunmaktadır:

1. Batıl yollarla servet edinmenin haramlığı
2. Ticaretin meşru kazanç yollarından biri olduğu
3. Cana kıymak ve intihar etmenin büyük günah sayılacağı
4. Allah'ın çok merhametli olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا غُفُورًا

¹³¹ Muvatta, *Buyu* ' 75; Buhâri, *Buyu* ' 61; Müslim, *Buyu* ' 4; İbni Mace, *Ticâret* 23; Ebû Dâvud, *Buyu* ' 24-25; Tirmizî, *Buyu* ' 17

¹³² Beydâvi, I, 58.

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”¹³³

Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Maddi ve manevî temizliğe işaret edilmiştir.

وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْعَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا

Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Allah (cc) ile kulu arasındaki ibadetin maddî ve manevî yönüne vurgu yapılmıştır. Bu ayetten, namaz kılan mümin içki içemez, camiye giremez, namaz kılamaz, su bulamayan kimse ise teyemmüm yapar.

Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Allah (cc) insanların günah ve hatalarına karşı çok affedici ve bağışlayıcıdır. Bu ayette müminlere yönelik dört hüküm bulunmaktadır:

1. Namaz kılan müminin içki içemeyeceği
2. Cünüp olarak camiye gelemeyeceği ve namaz kılamayacağı
3. Su bulunmayan durumlarda teyemmüm yapabileceği
4. Allah'ın çok affeden ve bağışlayan olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ

تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

¹³³ Nisâ 4/43.

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”¹³⁴

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin. Allah ve Resulüne itaat Kur’ân ve Sünnette yer alan emir ve yasaklara, hüküm ve tavsiyelere uymaktır.

وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) itaat edin. Yöneticilere itaat ise verilen talimatın Kur’ân ve Sünnete uygun olması şartına bağlıdır. Vatandaşlık görevlerinin yerine getirilmesi, sosyal ve toplumsal huzurun sağlanması, kargaşa ve ihtilafların önlenmesi için ayetteki emirlerin yerine getirilmesi zorunludur.

Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin. Din ve dünyevi işlerde ihtilafa düşüldüğünde bunun halli için müracaat yeri Kitap ve Sünnet olduğu mümin olanlar için gerekli bir yöntem olduğu açıktır.

ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir. Bu ayet de müminlere yönelik üç hitap bulunmaktadır:

1. Allah’a ve Peygamberine itaat edilmenin zorunluluğu
2. Müslüman idarecilere itaatin gerekliliği
3. İhtilaflı konuların Allah’a ve Peygamberine arz edilmesinin gerekliliği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا تَابًا أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا)

“Ey iman edenler! (Düşmana karşı) tedbirinizi alıp, küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin.”¹³⁵

¹³⁴ Nisâ 4/59.

¹³⁵ Nisâ 4/71.

خُدُوا دُشْمَانَكُمْ *Düşmana karşı tedbirinizi alın.* Bir milletin varlığını milli ve manevî değerlerini koruyup sürdürebilmesi için ilim, teknik, sanayi ve ekonomik yönden güçlü olması gerekir. Bu ayette bu duruma işaret vardır. Zira Allah (cc) sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda sizde savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. Bu ayetle savaşın değil barışın esas olduğuna işaret etmektedir.¹³⁶

فَانْفِرُوا تَوْبَاتٍ أَوْ انْفِرُوا جَمِيعًا *küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin.* Milli ve manevî değerleri korumak için hazırlıklı olmak, tedbir almak imanın, Allah ve Resulüne itaatin ve iman gereğidir. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm içermektedir:

1. Müslümanların düşmana karşı hazırlıklı olmalarının gerekliliği
2. Birlikler halinde yahut topyekûn cihada çıkılmanın gerekliliği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mü’min değilsin” demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”¹³⁷

إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا *Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın.* La ilâhe illellah Muhammedîn Resülullah diyenlerin öldürülmeyeceği hakkındadır.¹³⁸

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا *Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, “Sen mümin değilsin” demeyin.* Cihat,

¹³⁶ Bakara 2/190.

¹³⁷ Nisâ 4/94.

¹³⁸ Taf. Bkz. Hâzin, II 142; Taberî, IV, 223; Yazır, II, 1426.

Allah'ın rızasını aramak ve onun rızasına uygun olan şeyler için yapılır. Zira kim Allah'ın kelimesinin yücelmesi için savaşırsa o Allah yolundadır.¹³⁹ Selamlaşma müminlerin birbirlerine “Allah sizi esenliğe kavuştursun” şeklindeki duasıdır. Peygamberimiz (sav) selam vermeyi teşvik etmiştir.¹⁴⁰

Bir Müslümana kâfir demek iman noktasında tehlikeli bir durumdur. Zira Peygamberimiz (sav) bir adam Müslüman kardeşine “Ey kâfir derse bu söz ikisinden birine döner. Eğer böyle denilen kişi söylenildiği gibi ise söz doğrudur. Yerini bulmuş olur. Aksi takdirde bu söz söyleyene geri döner.”¹⁴¹

عَرَضَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ *Dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Dünya hayatı aldanış metağından başka bir şey değildir.*¹⁴² Diğer bir ayette muhakkak ki ahiret dünya hayatından daha hayırlıdır.¹⁴³

دَاهَا أَوَّلًا كَمَا كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا *Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Peygamberimiz (sav) veda hutbesinde şöyle buyurmuştur. Benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfirlere benzemeyin.*¹⁴⁴ Zira yine Peygamberimiz (sav) Müslüman Müslümanın elinden ve dilinden emin olunan kimsedir.¹⁴⁵ İman Allah'ın bir lütfudur. Allah size lütufta bulundu da Müslüman oldunuz.¹⁴⁶

¹³⁹ Buhâri, *Cihat* 15.

¹⁴⁰ Nisâ 4/86; Müslim, *İman* 93; Ebû Dâvud, *Edep* 142-146.

¹⁴¹ Buhârî, *Edep* 73; Müslim, *İman* 111; Tirmizî, *İman* 16.

¹⁴² Hadid, 57/20.

¹⁴³ Duhâ 93/4.

¹⁴⁴ Müslim, *İman* 118; *Kasâme* 29.

¹⁴⁵ Müslim, *İman* 65.

¹⁴⁶ Hucurat 49/7.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا *Çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.* Bu ayette de müminlere yönelik sekiz hüküm içerir:

1. Cihadın Allah için yapılacağı
2. Gerçeğin (doğrunun) araştırılmasının gerekliliği
3. Müslümana kâfir denilemeyeceği
4. Cana kıymanın haramlığı
5. İmanın Allah'ın bir lütfu olduğu
6. Dünya nimetlerinin geçiciliği
7. Selamın Müslümanların parolası olduğu
8. Allah'ın her şeyden haberdar olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ

أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَّوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا)

“Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.) Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”¹⁴⁷

كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا *Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. (Şahitlik ettikleriniz) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. (Onları sizden çok kayırır.)* Ayette kendiniz veya ana babanız ve akrabanız aleyhine de olsa şahitlik ettiğiniz insanlar adil olun. İster zengin isterse fakir bile olsalar şahitliği dosdoğru yapın. Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik

¹⁴⁷ Nisâ 4/135.

eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe sevk etmesin buyurarak hakikatin ve gerçeğin ortaya çıkarılması için titizlik gösterilmiştir.¹⁴⁸

فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا *Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın.* Tanıklık kişilerin kendi heva ve hevesine bırakılmamıştır.

وَإِنْ تَلَّوْا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا Eğer (şahitlik ederken gerçeği) çarpıtırsanız veya (şahitlikten) çekinirseniz (bilin ki) şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Şahitler çağrıldıkları zaman şahitlik yapmaktan sakınmasınlar. Kim şahitliği gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.¹⁴⁹ Bu ayette de müminlere yönelik yedi hüküm bulunmaktadır:

1. Tanıklık (şahitlik) yapmanın farz bir görev olduğu
2. Tanıklığın dosdoğru yapılmasının gerekliliği
3. Gerektiğinde tanıklık yapmamanın veya yalancı şahitlik yapmanın büyük günah olduğu
4. Şahitliğin bir menfaat karşılığı yapılamayacağı
5. Yakın akrabaların birbirine tanıklık yapabileceği
6. Tanıklığın adil olmasının gerekliliği
7. Bu hususta Allah'a karşı gelmekten sakınılmasının gerekliliği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ

وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَالًّا بَعِيدًا

¹⁴⁸ Taf. Bkz. En'âm 6/152-153.

¹⁴⁹ Bakara 2/283; Mâide 5/106-108; Taf. Bkz. Buhârî, *Şehâdet* 10; Ebu Davud, *Akdiye* 16.

“Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur.”¹⁵⁰

Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Müminlerin imanlarına devam etmeleri istenmektedir. Allah’ı, Meleklerini, Kitaplarını, Peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr edenlerin derin bir sapıklığa düşmüş olacakları bildirilmektedir.

Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, derin bir sapıklığa düşmüş olur. Kendi aleyhinize Allah’a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz? Bu ayette imanın esaslarına yer verilmiştir. İmanın esasları olan Allah’a, Meleklerini, Kitaplarını ve Resullerini inkâr edenlerin derin bir sapıklıkta olduğuna vurgu yapılmıştır.¹⁵¹ Bu ayette münâdâdan sonra müminlere yönelik çağrıda iki hüküm bulunmaktadır:

1. Allah’a ve Resulüne imanın devam edilmesinin zorunluluğu
 2. İman esaslarını inkâr eden kimselerin derin bir sapıklığa düştüğü
- (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا)

“Ey iman edenler! Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Kendi aleyhinize Allah’a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?”¹⁵²

Müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin. Bu ve pek çok ayette Allah (cc) müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmenin doğru olmadığını emir buyurmuştur. Mâide 51 ve 57. Ayetlerinde ehli kitaptan dini oyun ve eğlence yerine koyanları, Tevbe sûresinin 23. Ayetinde küfrü imana tercih etmişlerse

¹⁵⁰ Nisâ 4/136.

¹⁵¹ Bu konuda oldukça fazla ayet bulunmaktadır. Taf. Bkz. Nisâ 4/116; Müslim, İman 1.

¹⁵² Nisâ 4/144.

baba ve kardeşlerin dost edinilmemesini yasak etmiştir. Bu yasak bütün müminleri bağlamaktadır. Bu takdirde Müslüman olmayanları dost edinenler zalim olurlar. Allah zalimleri doğru yola iletmez. Kişi sevdiği ile beraberdir. İslâm'a düşman olan gayr-i Müslimleri dost edinmek onları önder olarak tanımak münafıklık alametlerinden sayılmıştır. Nitekim Kur'ân sizin asıl dostunuz Allah'tır. Onun Resulüdür ve namazlarını kılan zekâtlarını veren ve rükû eden müminlerdir. Kim Allah'ı ve onun Resulünü ve müminleri dost edinirse bilsin ki Allah'ın taraftarları dostları galip gelecektir.¹⁵³

أَتُرِيدُونَ أَنْ تَجْعَلُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا *Kendi aleyhinize Allah'a apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?* Müslüman olmayanları dost edinmekle kendi aleyhinize onlara bir delil mi vermek istiyorsunuz. Burada onları dost edinmemek onlarla sosyal ilişkileri kesmek, ortak iş yapmamak, aynı toplumda yaşamamak anlamına gelmemelidir. Yasaklanan dostluk müminleri bırakıp onlarla içli dışlı olmak, onları sırdaş edinmek, onların örf ve adetlerine kendini kaptırmak ve İslâm toplumundan bi haber olmaktır. Müslüman olmayanlar birbirlerinin dostlarıdır.¹⁵⁴ Bu ayette de münâdâdan sonra müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Müminleri bırakıp kâfirlerin dost edinilmemesinin gerekliliği
2. Kâfirleri dost edinmenin müminlerin kendi aleyhlerine bir delil olacağı

D. Mâide Sûresi (سورة المائدة)

Mâide sûresinde müminlere yönelik nidâ ayetleri şunlardır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ غَيْرِ مُجَلِّي الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ

يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ

¹⁵³ Mâide 5/55-56.

¹⁵⁴ Mümtehine 60/8-9.

“Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin. İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka hayvanlar 3, size helâl kılındı. Şüphesiz Allah, istediği hükmü verir.”¹⁵⁵

أَوْفُوا بِالْعُقُودِ Akitlerinizi yerine getirin. Akit kelimesi, bir şeyi ipe sıkı sıkıya bağlamak, iki ipi birbirine bağlayıp düğümlemek, sözleşmek, sağlam bağ ve düğüm demektir.¹⁵⁶ Belgeye bağlanmış ahit, anlaşma ve sözleşmeye insanın inanmasına akid ve akide adı verilmiştir. Akid, icap ve kabul gibi bu iki lafzı bir araya getirmektedir. Ancak tek ve çift taraflı akitler bulunmaktadır. Akitlere hakkıyla uyulması emredilmektedir. Ayette geçen akitler lafzı, hem Allah ile kullar arasındaki hem de insanların kendi aralarındaki yaptıkları akitleri içerisine almaktadır. Genellikle Allah (cc) ile yapılan akitlere ahit, insanlar arasında yapılan sözleşmelere ise akid denilmiştir. Bu akitlere hakkıyla uyulması imanın gereğidir.¹⁵⁷ Akdine uymayan kimse için münafıklık alameti olarak görülmüştür.

أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحْلَىٰ الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ İhramlı iken avlanmayı helâl saymamanız kaydıyla, okunacak (bildirilecek) olanlardan başka dört ayaklı hayvanlar size helâl kılındı. Behime denilen hayvanlar helâl kılındı demek etlerinden yenilebilir, sütlerinden içilebilir, derileri kullanılabilir, yünleri ve güçlerinden istifade edilebilir denilmektedir. Kur’ân’da hayvanlar konusunda pek çok ayet bulunmaktadır.¹⁵⁸ Hac ve umre için ihrama girildiğinde avlanmanın helâl olmadığını, bunun dışında avlanmanın helâl ve mübah olduğu bildirilmiştir. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda dört hüküm içermektedir:

1. Sözleşmelere uymanın zorunluluğu
2. En’am denilen hayvanlardan yararlanmanın helâlligi

¹⁵⁵ Mâide 5/1.

¹⁵⁶ Yazır, III, 1546; Taberî, IV. 5/47.

¹⁵⁷ Nahl 16/91; İsrâ 17/34; Bakara 2/177; Müminun 23/8.

¹⁵⁸ En’âm 6/142; Bakara 2/173; Nahl 16/115.

3. Umre veya hac için yola çıkıldığında ihramlı iken hariç av yapmanın helâllığı

4. Allah'ın dilediği gibi hüküm edeceğidir.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْتَعُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ)

“Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rablerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâbe'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkışınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haramdan alıkoydular diye birtakımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”¹⁵⁹

Dine ve dinin kutsal değerlerine, ibadet edenlere ve ibadet makamlarına saygısızlık edilmemesi gerektiği, insanların ibadet etmekten alıkonulmamasını, kırgınlık, kin ve düşmanlıklar sebebiyle haddi aşır insanlara zulmedilmemesi gerektiğini, kin, haset ve intikam duygularının insan haklarına tecavüze sebep olmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Müslümanların iyilik ve takva üzerine birbirine yardım etmelerini, günah işlemek, intikam almak, düşmanlık gütmek, insan haklarını çiğnemek gibi amaçlara yönelik faaliyetlerle birbirlerine yardım etmemelerini emretmiş, Allah'ın bu emirlerine karşı gelinmekten sakınılmasını, aksi takdirde azabın şiddetli olduğunu müminlere bildirilmiştir. Bu ayette de müminlere yönelik sekiz hüküm taşımaktadır:

1. Dinî sembollere dinî mabetlere, hac ve umre yapanlara saygısızlık edilmemesinin gerekliliği

¹⁵⁹ Mâide 5/2.

2. Hac mevsiminde ticaret yapmanın helâllığı
3. İhramdan çıktıktan sonra avlanılabileceği
4. Kızgınlık durumunda haddin aşılmamasının gerekliliği
5. İyilik ve takva üzere yardımlaşılmasının gerekliliği
6. Günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşılmamasının gerekliliği
7. Allah’a karşı gelmekten sakınılması
8. Allah’ın azabının şiddetli olduğu

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i haceten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman (abdest veya gusül için) temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”¹⁶⁰

Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Allah müminlerin namaz kılmak istediklerinde abdest almalarını, abdesti; yüzü ve dirseklerle birlikte elleri – kolları yıkamalarını, başı mesh etmelerini, topuklarıyla birlikte ayaklarını yıkamalarını emretmektedir. Bu abdest ayeti gereğince abdestin farzı dört olarak belirlenmiştir.

160 Mâide 5/6.

(وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)

Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i haceten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman (abdest veya gusül için) temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

Cünüp olanın boy abdesti almalarını, abdest ve boy abdesti almak için su bulamadıkları veya su bulunup ta kullanamadıkları zaman temiz toprakla teyemmüm etmelerini emretmekte, bu emirleri zorluk çıkarmak için değil müminleri temizlemek ve nimetini tamamlamak istediğini bildirmektedir. Abdest ve boy abdesti almak maddî ve manevî, teyemmüm ise manevî ve psikolojik bir temizliktir. Allah kullarına kolaylık diler, zorluk dilemez. Abdest veya boy abdesti alan veya teyemmüm eden ve namazı kılan Müslüman Allah'a şükretmiş olur. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda altı hüküm ihtiva etmektedir:

1. Abdestin namaz kılmadan önce farz olduğu
2. Cünüp olanların boy abdesti almasının gerektiği
3. Suyun bulunulmaması durumunda teyemmüm yapılabileceği
4. Allah'ın müminlere zorluk çıkarmak istemediği
5. Allah'ın müminleri temizlemek ve nimetlerini tamamlamak istediği
6. Allah'a şükürün gerekliliği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ)

“Ey iman edenler! Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”¹⁶¹

كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ Allah için hakkı titizlikle ayakta tutan, adalet ile şahitlik eden kimseler olun. Bu ayette şahitliği adaletli yapılması gerektiği emredilmektedir. Bu ayet daha önce şahitlik bahsinde alındığından burada üzerinde durulmayacaktır.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ٓأَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا Bir topluma olan kininiz, sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin. Âdil olun.

هُوَ أَقْرَبُ لِلنَّفْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda yedi hüküm bulunmaktadır:

1. Müminlerin hakkı savunmanın gerekliliği
2. Şahitlikte adil olmanın gerekliliği
3. Bir topluluğa olan husumetin müminleri adaletten ayırmamasının gerekliliği
4. Adaletin farz olduğu
5. Adil olmanın takva sahibi olmak demek olduğu
6. Allah’a karşı gelmemenin gerekliliği
7. Allah’ın yapılan her şeyden haberdar olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ ٓأَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ

“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da, Allah (buna engel olmuş) onların ellerini

¹⁶¹ Mâide 5/8.

sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”¹⁶²

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'ın nimetlerini yad etmelerini, Allah'ın nimetinden maksat, iman ve İslâm nimetine vurgu yapılmıştır. Allah insanlara maddî ve manevî sayısız nimetler vermiştir. Allah'ın vermiş olduğu bu nimetlere karşı şükredebilmeniz için bu nimetleri bir düşünün ve hatırlayın. Bu nimetleri olmamış olsaydı haliniz ne olurdu?

إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَاتَّقُوا Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı da, Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah'tan sakınmak ve korunmak anlamına gelen ittika, Allah'ın emir ve yasaklarına, helâl ve haramlarına riayet etmektir.

وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ Mü'minler yalnız Allah'a tevekkül etsinler. Müminlerin bel bağlayacakları tek merciin Allah olduğuna, Allah'a dayanması gerektiği, O'nu vekil tutması gerektiğine işaret edilmiştir. Bu ayette müminlere yönelik üç çağrı bulunmaktadır:

1. Allah'ın nimetlerinin hatırlanması
2. Allah'a karşı gelmekten sakınılması
3. Allah'a tevekkül

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

‘Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının, O'na yaklaşılmaya vesile arayın ve O'nun yolunda cihadı edin ki kurtuluşa eresiniz.’¹⁶³

اتَّقُوا اللَّهَ Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah'ın emir ve yasaklarına, haram ve halellerine riayet ederek Allah'ın sınırını çiğnememek anlamına gelmektedir.

¹⁶² Mâide 5/11.

¹⁶³ Mâide 5/35.

وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ *O'na yaklaşmaya vesile arayın.* Allah'a yaklaşmak için vesile arayın. Bu yaklaşım ya onun güzel isimleriyle, Peygamberi¹⁶⁴ ve salih insanların duaları ile salih ameller ile ona yaklaşmaya vesile aranması gerektiğini anlıyoruz. Müminin mümine yaptığı dua geçerli olacağı beyan buyurulmuştur.¹⁶⁵

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *O'nun yolunda cihadı edin ki kurtuluşa eresiniz.* Allah yolunda cihad etmek emredilmektedir. Allah'ın emirlerini yerine getirenlerin kurtuluşa ereceklerini bildirmektedir. Bu ayette müminlere yapılan çağrıda dört hüküm içirmektedir:

1. Allah'a karşı gelmekten sakınılması
2. Allah'a yaklaşmaya vesile aranması
3. Allah yolunda cihad yapılması
4. Allah'a karşı gelmekten sakınan, ona vesile arayan ve onun yolunda cihad edenlerin kurtuluşa ereceği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا

يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)

*“Ey inananlar! Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez.”*¹⁶⁶

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ *Yahudi ve Hristiyanları dost edinmeyin.*

أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ *Onlar birbirlerinin dostlarıdır.*

وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ *Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır.*

¹⁶⁴ Âraf 7/180.

¹⁶⁵ Ebû Dâvud, *Salat* 364.

¹⁶⁶ Mâide 5/51.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez. Nisa sûresi 144. ayetinde bu konu ele alındığından burada detaya girilmemiştir. Bu ayette de müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

1. Yahudi ve Hristiyanların sırdaş edinilmemesi gerektiği
2. Yahudi ve Hristiyanların birbirlerinin dostu olduğu
3. Müminlerden her kim onları dost edinirse onlardan olduğu
4. Allah'ın zalim kavimleri hidayete erdirmeyeceği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ)

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.”¹⁶⁷

(مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ)

Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İrtidat eden kimsenin kendi aleyhine irtidat yapmış olacağını, Allah (cc) dini ayakta tutacak sevdiği bir toplum var edeceğini, bu toplumun Allah'ı seveceğini, müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurlu olacağını, Allah yolunda cihad edeceğini, bu yolda hiçbir kimsenin kınamasından korkmayacağını, bunun bir ihsan olduğunu, bu lütfü

¹⁶⁷ Mâide 5/54.

dilediğine vereceğini, Allah'ın lütfunun çok olduğunu ve bunu dilediğini vereceğini beyan buyurmuştur.

إِذْ شَرَحْنَا لَكَ فِي هَذِهِ آيَاتِنَا وَمَا نَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ لِقَابِهَا إِلَّا أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ مُبِينَاتٍ وَأَنْزَلْنَاهُ لِقَابِهَا فَلْيُنذِرْ لِقَابِهَا إِذَا نَزَّلْنَاهُ بِإِذْنِنَا وَأَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنْزَلْنَاهُ رُجُومًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَأَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَكِيمٌ

şte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir. O istediği insana lütufta bulunacağını bu izzet ve şerefe ermek isteyen kimse O'na yönelmeli, dininde sebat etmeli, O'nun sevgi ve rızasını kazanmaya çalışılmalıdır. Bu ayette de müminlere yönelik beş çağrı içermektedir:

1. Mürted olanın bu işi kendi aleyhine yapmış olacağı
2. Allah'ın dinini her zaman kabul edecek insanları var edeceği
3. Müminlerin nitelikli insanlar olduğu
4. Allah'ın fazlını dilediği insanlara vereceği
5. Allah'ın lütfunun geniş olduğu ve her şeyi bildiğidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُومًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا

اللَّهِ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ)

“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının.”¹⁶⁸

Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alaya alıp oyuncak edinenleri ve öteki kâfirleri dost edinmeyin.

Eğer mü'minler iseniz Allah'a karşı gelmekten sakının. وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

Bu ayette müminlere yönelik iki çağrı bulunmaktadır:

1. Müminlerin kâfirleri, ehli kitaptan Yahudi ve Hristiyanlardan dini alaya alanları ve dini oyuncak yerine koyanları dost edinmemelerinin gerekliliği

¹⁶⁸ Mâide 5/57.

2. Gerçek müminlerin Allah'ın emirlerine itaat etmenin gerekliliği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرَمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)

*“Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.”*¹⁶⁹

Bu ayette müminlere yapılan çağrıda üç hüküm bulunmaktadır:

1. Allah'ın helâl kıldığı iyi ve temiz şeylerin haram kılınmamasının gerekliliği
2. Allah'ın sınırının korunmasının gerekliliği
3. Allah'ın sınırını korumayanları sevmediği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

*“Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”*¹⁷⁰

(إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ) (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir.

Müminlere dört şey kesin olarak yasaklanmıştır. Aklı örten sarhoşluk veren içecekler, kumar ve şans oyunları, falcılık, fal bakmak ve baktırmak, uğursuzluk inancı, putçuluk Allah'tan başkasını ilah kabul etmek kesinlikle yasaklanmıştır. Bu dört şey şeytanın işlerinden pis şey olduğundan kıyamete kadar yasak kapsamına alınmıştır. Bunları terk etmeyen Allah'a karşı işlenen büyük günah kapsamına girmiştir. **فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ** Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Bunlardan

¹⁶⁹ Mâide 5/87.

¹⁷⁰ Mâide 5/90.

kaçınmayan kimse Allah'ın rızasına kavuşamaz ve kurtuluşa eremez. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda üç hüküm bulunmaktadır:

1. İçki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarının haramlığı
2. İçki, kumar, dikili taşlar ve fal oklarının şeytanın işi ve birer pislği olduğu
3. Kurtuluşa ermek için bunların terk edilmesinin gerekliliği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيُبَلِّغُكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيِّدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ

ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

“Ey iman edenler! Andolsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbette deneyecek ki, görmediği hâlde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarırsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse, ona elem dolu bir azap vardır.”¹⁷¹ Allah kullarını imtihan eder. Allah'ın koyduğu yasakların bir sebebi vardır. Allah kullarını imtihan ettiği, Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyen kimseleri elem verici bir azap beklediği bildirilmiştir.

(لِيُبَلِّغُكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيِّدِ تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ)

Andolsun, Allah sizleri, ellerinizin ve mızraklarınızın erişebileceği av(lar) ile elbete deneyecek ki, görmediği hâlde kendisinden korkanı ayırıp meydana çıkarırsın. Kim bundan (bu açıklamadan) sonra haddini tecavüz ederse, ona elem dolu bir azap vardır. Allah'ın sınırlarını çiğneyen kimselere elem dolusu bir azap vardır. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda iki hüküm içermektedir:

1. Allah'ın kullarını imtihan ettiği
2. Allah'ın koyduğu sınırları aşanı elem dolu bir azabın beklediği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيِّدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَن قَتَلَهُ مِنْكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ

مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ

وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ)

¹⁷¹ Mâide 5/94.

“Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe’ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefaret yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”¹⁷²

İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. İhramlıyken kara hayvanın öldürülmesi yasaklanmıştır.¹⁷³

(وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمَّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ)

Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe’ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan veya yoksulları yedirmek suretiyle kefaret yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah, geçmiştekileri affetmiştir.

Bu yasağı bilerek ihlal eden kimsenin ceza ödemesi gerekir. Bu ceza, avladığı hayvan, eti yenen bir hayvan ise dengi bir hayvanın Haram bölgesine ulaştırılıp kesilerek etinin veya avlanan hayvanın dengi bir hayvanın bedeli her fakire bir fitre vermek üzere yoksullara dağıtılması veya fitre sayısı kadar oruç tutulması gerekir.¹⁷⁴

Ayet inmeden önce var olan ihtilaflar affedilmiştir.

(وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ)

Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir. Kim tekrar yasağı ihlal ederse Allah onu cezalandırır.

¹⁷² Mâide 5/95.

¹⁷³ Mâide 5/4-96; Nahl 16/14.

¹⁷⁴ Komisyon, İlmihal, II, 51-59; Kurtubî, VI, 302-313.

Allah hükmünde galiptir. İntikam sahibidir. Günah işleyeni cezalandırır. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda üç hüküm bulunmaktadır:

1. Hac ve umre için ihramlıyken kara hayvanı öldürmenin haramlığı
2. İhramlıyken kasten avlanan kimsenin ceza ödemesinin gerektiği
3. Allah'ın aziz ve intikam alıcı olduğudur

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنَ أَشْيَاءٍ إِن تَبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَإِن تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْآنُ تُبَدَّ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا

وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ)

Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. (Hâlbuki) Allah onları bağışlamıştır. Allah, çok bağışlayandır, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).¹⁷⁵

Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın. Hz. Peygamber yerli yersiz cevap verildiği zaman soru soranı üzecek sorular sorulmamasını emretmiş, daha sonra bu tür soru soranları affettiğini bildirmiştir.

Eğer Kur'an indirilirken bunlara dair soru sorarsanız size açıklanır. Kur'an'ın indiği sûrecede soru sorulduğunda bunun açıklanacağı, kendisinin çok bağışlayan hilim sahibi olduğunu bildirmektedir. Soru sormak, öğrenme, öğretme ve bilgi ölçmenin yöntemlerinden biri olarak bilinir. İnsan gerçeği öğrenmek için bilenlerden öğrenmesi gerekmektedir. Muhatabı ölçmek için soru sorulmaz. Cevap verdiği zaman kişiyi sıkıntıya sokacak, insana yararı olmayan abes, lüzumsuz ve yersiz soru sormak doğru değildir.

Allah, çok bağışlayandır, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir. Allah diler affeder diler ceza verir. Mühlet verir ama ihmal etmez. Bu ayette müminlere yönelik üç çağrı bulunmaktadır:

¹⁷⁵ Mâide 5/101.

1. Kişinin açıklandığı zaman üzüleceği bir soruyu sarmamasının gerektiği
2. Kur'an'ın indiği süreçte sorulan sorulara açıklanacağı
3. Allah'ın affedici ve halim olduğu

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فِيمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ)

*“Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin. Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir.”*¹⁷⁶

عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ Siz kendinizi düzeltin. Müminlerin kendilerini günahattan korumaları gerekir imanda sebat etmeleri gerekir. İslâm'ı insanlara tebliğ etmeleri, iyi ve güzel şeyleri emredip kötü ve çirkin şeylerden sakındırdıkları dini görevlerini yerine getirmeleri istenmiştir.

لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ Siz doğru yolda olursanız, yoldan sapan kimse size zarar veremez. Dini görevlerini yerine getiren insanın doğru yoldan sapanların kendilerine zarar vermeyeceğini bildirmiştir.

إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا Hepinizin dönüşü Allah'adır.

فِيمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ O zaman Allah, size yaptıklarınızı haber verecektir. Müslim ve gayri Müslim bütün insanların dönüşlerinin Allah'a olacağı, Allah'ın insanların bütün yaptıklarını mutlaka haber vereceğini bildirmektedir. Bu ayette müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

1. Müslümanların kendilerini korumalarının gerekliliği
2. Müminler doğru yolda olduğu süreçte yoldan sapanların kendilerine zarar vermeyeceği
3. Bütün insanların dönüşünün sadece Allah'a olduğu
4. Allah'ın insanların yaptıklarını ahirette mutlaka haber vereceği

¹⁷⁶ Mâide 5/105.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ صَرَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنْ آدَا لَمِنَ الْآثِمِينَ

“Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıyorsunuz da Allah adına, “Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değiştirmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz” diye yemin ederler.”¹⁷⁷

Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir.

Ayetin konumuzla ilgili tarafı, vasiyet esnasındaki şahit bulundurulması ve bunların cinsiyeti hususudur. Ayette yer alan iki (insan) sayısından ve onun sıfatı olan “zevâ adlin”in müzekkerler için kullanılıyor olmasından hareketle, yani ayete gramatik yorumla bakıldığında bu şahitlerin erkek oldukları anlaşılmaktaysa da,¹⁷⁸ biraz önce Arap dilinin kullanım özelliği ile ilgili olarak hatırlatılan “tağlib” kuralı dikkate alındığında, bu tür kelime irdelemesiyle sonuca varılamayacağı, söz konusu ortamda bulundurulması istenen şahitlerin cinsiyetlerinin erkek olması gerektiğini söyleyebilmek için, bir başka deyişle, kadınların vasiyet işleminde tanık olamayacaklarını belirten başka delillere ihtiyaç olduğu bir zorunluluktur. Bu durumu açıklığa kavuşturacak başkaca bir ayet veya hadis delili ise bulunmadığına göre, vasiyetle ilgili olarak kadınların tanıklığının kabul edilmeyeceği nassa dayalı bir hüküm olmayacaktır. Dilin gramer özelliklerinden hareketle yapılan içtihadın hem maslahata hem de konunun özüne aykırı olduğu kanaatindeyiz. İki âdil kişinin şahitliği istenmekte olup cinsiyetten kaynaklanan bir ayrımın yapılmadığı açıkça

¹⁷⁷ Mâide 5/106.

¹⁷⁸ Kurtubî, VI, s. 327.

görülmektedir. Müslüman malının ancak üçte birini vasiyet edebilir.¹⁷⁹ Vasiyetten önce borcun ödenmesi gerekmektedir.¹⁸⁰

فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا مَاتَ مَرْءٌ مِنْكُمْ فَاجْعَلُوا لَهُ يَوْمَئِذٍ شَهِيدًا فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَهِيدٌ مِنْكُمْ فَاجْعَلُوا لَهُ يَوْمَئِذٍ يَمِينًا) *Yahut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder. Yolculuk esnasında yakınlarında veya Müslümanlardan tanık olacak kimse bulunmazsa Müslüman olmayan iki kişinin bunların yerine tanıklık yaptırılması ve yemin ettirilmesi gerçeğin ortaya çıkarılması için uygulanabilecek en uygun yöntem olduğu vurgulanmıştır.*

فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا مَاتَ مَرْءٌ مِنْكُمْ فَاجْعَلُوا لَهُ يَوْمَئِذٍ شَهِيدًا فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَهِيدٌ مِنْكُمْ فَاجْعَلُوا لَهُ يَوْمَئِذٍ يَمِينًا) *Eğer şüphe ederseniz, onları namazdan sonra alıyorsunuz da Allah adına, “Akraba da olsa, şahitliğimizi hiçbir karşılığa değişmeyiz. Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz. Tanıklıkta yalan söylemenin, yalancı şahitlik yapmanın yalan yere yemin etmenin zulüm olduğunu bildirmiştir.*

إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ *Gizlediğimiz takdirde, şüphesiz günahkârlardan oluruz” diye yemin ederler.* Vasiyette, tanıklığın doğru yapılmasına, insan haklarının korunmasına, kavga ve tartışmaya imkân verilmemesine dikkat çekilmiştir. Bu ayette müminlere yapılan çağrıda yedi hüküm bulunmaktadır:

1. Ölmeden önce vasiyetin yapılabilmesi
2. Vasiyete iki adil kişinin şahit tutulmasının gerekliliği
3. Şahidin doğru söyleyip söylemediğinden şüphe edilmesi durumunda yemin ettirilebileceği
4. Şahitlerin yalan söylediği anlaşılırsa vasiyet edeninin yakınlarından iki şahidin dinlenmesinin gerekliliği
5. Allah’a karşı gelmekten sakınılması
6. Müminlerin söz dinlemesinin gerekliliği

¹⁷⁹ Buhârî, *Vesaya* 2.

¹⁸⁰ Tirmizî, *Vesaya* 6.

7. Allah'ın fasık bir toplumu hidayete erdirmeyeceği

E. Enfâl Sûresi (سورة الأنفال)

Enfâl sûresinde müminlere yönelik nidâ ayetleri şunlardır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمْ الْأَدْبَارَ)

“Ey iman edenler. Savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın).”¹⁸¹ Enfâl sûresinin 15-16-45. ayetlerinde Müslümanların düşmanla karşılaştıkları zaman savaşta sebat etmelerini, savaştan kaçmamaların emretmektedir. Savaştan kaçanlara Allah (cc) gazabına uğrayacağını ve onları cehennemle cezalandıracağını, cehennemin ise çok kötü bir sığınak olduğunu, kurtuluşa ve zafere erebilmek için Allah'ın çok anılması emredilmektedir. Seferberlik ilan edilince savaşta katılmak farzdır. Savaştan kaçmak ise büyük bir günahdır. Savaşmak için hazırlıklı olmak, Allah'ın yardımı ve rızasını ummak gerekmektedir. Allah'ın yardımıyla nice sayı bakımından az olan ordular güçlü orduları mağlup etmiştir.¹⁸² İslâm insanların barış içerisinde yaşamasını talep eder. Savaş ancak bir saldırı olduğu zaman barış, huzur ve güveni sağlamak, fitne, fesat ve zulmü ortadan kaldırmak, temel hakların ihlalini önlemek için son çare olarak meşru kılınmıştır. Bu ayette müminlere yönelik bir hüküm bulunmaktadır:

1. Müminlerin savaşta sebat edip kaçmamalarının gerekliliği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلُّوا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ)

“Ey iman edenler! Allah'a ve Resulüne itaat edin ve (Kur'an'ı) dinlediğiniz hâlde ondan yüz çevirmeyin.”¹⁸³ Allah'a ve Peygamberine itaat edin, Peygamber'den yüz çevirmeyin, ikiyüzlüler gibi olmayın buyurulmaktadır. İşitmediği ve inanmadığı halde işittik diyen, Peygamber'e uymayan ve yalan söyleyen ikiyüzlü münafıklar

¹⁸¹ Enfâl 8/15.

¹⁸² Enfâl 8/65-66; Tevbe 9/25-26.

¹⁸³ Enfâl 8/20.

gibi olmamalarını istemektedir.¹⁸⁴ Bu ayette müminlere yönelik üç çağrı bulunmaktadır:

1. Allah'a ve Resulüne itaatin gerekliliği
2. Peygamber'den yüz çevrilmemesinin gerekliliği
3. Münafıklar gibi olunmaması

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ

تُحْشَرُونَ)

“Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resul'ünün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız.”¹⁸⁵

Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resul'ünün çağrısına uyun. Sizin hayatınızı devam ettirecek şeylere çağrıldığınızda Allah ve Resulüne itaat etmeleri gerekmektedir. Mümin bu davete isteyerek ve severek icabet etmeli, bütün hayatında ihlaslı olunmalı, isyandan kaçınılmalıdır. İnsanı mutlu edecek şey mutlaka inanç olduğunu bilmelidir. Dinin emirlerine uymak Allah'a ve Resulüne itaat etmektir. Mümin şeytana ve nefesine değil Allah ve Resulünün emrine uyan kimsedir. Peygamberin daveti Allah'ın davetidir.¹⁸⁶

Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Allah kişi ile kalbi arasına girdiğini ve ahirette onun huzurunda toplanılacağını bildirir.

Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız. Burada müminlere yönelik çağrıda beş hüküm bulunmaktadır:

1. Allah'a ve Peygamberine icabetin dini ve zorunlu bir görev olduğu

¹⁸⁴ Münafıkun 63/1; Mâide 5/83.

¹⁸⁵ Enfâl 8/24.

¹⁸⁶ Nisâ 4/80.

2. Allah ve Peygamberin davet ettiği şeylerin insanların yararına olan hususular olduğu
3. Peygamberin davetinin Allah'ın daveti olduğu
4. Allah'ın kişi ile kalbi arasına girdiği
5. İnsanların kıyamet kopunca dirilecekleri ve ilâhî huzurda toplanacaklarıdır,

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ)

“Ey iman edenler! Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.”¹⁸⁷

Allah’a ve Peygambere hainlik etmeyin. Allah’a, Peygambere ve birbirinize hainlik etmeyin. İlahi hükümlere ve Peygambere riayetsizlik yapmayın. Bunlar size hayat veren hükümlerdir. Bundan dolayı Allah’a çok şükredin. Onlara sadakatten ayrılmayın. Dinde laubali olmayın. Emir ve yasaklarına gösteriş için uymayın. Ciddiyet ve samimiyetle benimseyerek uyun. Dini görevlerinizi ciddiyet ve samimiyetle yerine getirin. Allah ve Resulüne hainlik ederseniz kendi aranızda da mala, cana da hıyanetlik yaparsınız. Allah ve Resulüne hıyanetlik yapan kendi eşleri ve çocuklarına da hıyanetlik yapacağına vurgu yapılmıştır.

*Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin. Emanetlerinize de hıyanetlik etmeyin.*¹⁸⁸ Bu ayet üç hüküm içermektedir:

1. Müminlerin Allah’a hainlik etmemesinin gerekliliği
2. Müminlerin Peygambere ihanet etmemesinin gerekliliği
3. Müminlerin emanetlere hıyanetlik edilmemesinin gerekliliği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ)

¹⁸⁷ Enfâl 8/27.

¹⁸⁸ Taberî, IV, 5/146; Bakara 2/283; Buhârî, İman 24.

“Ey iman edenler! Eğer Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız; O, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.”¹⁸⁹ Allah’a karşı gelmekten sakınanlara üç vaatte bulunmuştur. Allah onlara bir çıkış yolu göstereceğini, hak ile bâtılı birbirinden ayıracak bir ince görüş vereceğini bildirmektedir. Küçük günahların tövbeye gerek kalmadan affedeceğine işaret bulunmaktadır. Büyük günahlar ise tövbe edildiği takdirde bağışlanacağını da müjde vermektedir.¹⁹⁰ Bu ayetteki hitapta müminler için beş çağrı bulunmaktadır:

1. Müminlerin Allah’a karşı gelmekten sakınmalarının gerekliliği
2. Allah’ın kendisine karşı gelmekten sakınanlara hakkı bâtıdan ayırma yeteneğini vereceği
3. Allah’ın kusurları örttüğü
4. Allah’ın günahları bağışladığı
5. Allah’ın büyük lütuf sahibi olduğudur.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقَيْتُمْ فِتْنَةً فَاتَّبِعُوا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

“Ey iman edenler! (Savaş için) bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁹¹ Savaşta sebat edilmesi gerektiğine emir bulunmaktadır. Keza savaşta Allah’a dayanın onu anın ki kurtuluşa eresiniz buyurulmaktadır. Bu ayette müminlere yapılan çağrıda iki hüküm bulunmaktadır:

1. Müminlerin savaşta sebat edip kaçmamalarının gerektiği
2. Kurtuluşa ermek için Allah’ı çokça zikretmelerinin gerekliliği

¹⁸⁹ Enfâl 8/29.

¹⁹⁰ Bakara 2/105-243-251; Âl-î İmrân, 3/74-152.

¹⁹¹ Enfâl 8/45.

F. Tevbe Sûresi (سورة التوب)

Tövbe sûresinde müminlere yönelik nidâ ayetleri şunlardır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ

الظَّالِمُونَ)

“Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.”¹⁹²

Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. Müminler iman etmemiş ve kan bağı bulunan anne, baba ve kardeşleri dahi olsa bunların dost edinmenin kendilerine bir zulüm olduğunu ifade etmiştir. Bunlar iman terk edip küfrü tercih etmişlerdir. Bu kimselerin dost edinilmemesi gerekmektedir.

İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar, zalimlerin ta kendileridir. İster kan bağı olsun isterse olmasın kim iman etmeyen kimseleri dost edinirse onlar kendilerine zulüm eden zalimlerin ta kendileridir. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Küfrü tercih etmeleri halinde kişinin babası ve kardeşi de olsa onları dost edinmeyeceği
2. Kişi onları dost edinirse onun zalimlerden olacağıdır.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمْ

اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنِ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)

“Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız,

¹⁹² Tevbe 9/23.

Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁹³

إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ *Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir.* Müşrikler neces olduğu bildirilmiştir. Müşrikler pis, temiz olmayan, necis kabul edilmesi manevî anlamdadır. Kendi elleriyle yaptıkları putlara tapıyorlar ahiret hayatına inanmıyorlar. İnanç, ibadet ve ahlakta kirlilikten söz edilmektedir. Bunlar, itikat, ibadet ve ahlak yönünden pistirler.

فَلَا يَفْرُبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا *Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.* Müşrikler Mescidi Harama giremezler. Yeryüzünün ilk mabedine girmeleri yasaklanmıştır. İmamlar arasında Kâbe'ye girmeleri hususunda ihtilaf bulunmakla birlikte ekseri görüş Yahudi, Hristiyan ve Müşrikler Kâbe'ye giremezler. İmam Şâfiî müşrik, Yahudi ve Hristiyanların hiçbiri Kâbe'ye giremezler. Hanefiler ise sadece müşrikler Mescidi Harama giremezler. Hanefilere göre kitap ehli kimseler Mescidi Harama girebilirler.¹⁹⁴

وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ *Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.* Müşrikler, Yahudiler ve Hristiyanlar Mescidi Haram bölgesine gelmedikleri zaman ticari hayatta azalma olacak diye müminlerin endişe etmemeleri gerektiği Allah dilerse onları zengin edeceği, O'nun her emir ve işinin hikmet dolu olduğu bildirilmektedir. Bu ayette müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

1. Müşriklerin necis (pis) olduğu
2. Müşrikler mescidi harama giremezler
3. Allah'ı Teâlâ dilediğini kendi lütfu ile zengin eder
4. Allah her şeyi bilir ve mutlak hikmet sahibidir.

¹⁹³ Tevbe 9/28.

¹⁹⁴ Kurtubu, VIII, 104; Yazır, IV, 2502.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ

الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ)

“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”¹⁹⁵

Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoyuyorlar. Yahudi ve Hristiyan din adamları, rüşvet ve benzeri bâtil yollarla insanların mallarını haksız yere alıyorlardı.¹⁹⁶ İnsanları Allah’ın dininden yani İslâm’dan men etmek ve mallarının zekâtını vermemek gibi halkın malını haksız bir şekilde elde eden din adamlarının vasıfları bildirilmiştir.

Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. İslâm’ın beş temel esasından biri malların zekâtının verilmesidir. Malları kendileri için biriktiren insanların bu malları kendileri için bir ceza olacağı bildirilmiştir. Zekâtın farz olduğunu inkâr edenin dinden çıkar. Zira Allah (cc) zenginin malında fakire bir hak tanımıştır. Zekâtı vermeyen kişi büyük günah işlemiş olmaktadır.¹⁹⁷ Ayetteki çağrıda müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Haham ve rahiplerin çoğunun insanların mallarını bâtil yolla yedikleri ve insanları Allah’ın yolundan alıkoyduklarıdır.
2. Altın ve gümüş biriktirip zekâtını vermeyenleri elem dolu bir azabın beklediğidir.

¹⁹⁵ Tevbe 9/34.

¹⁹⁶ Komisyon, *Kur’ân Yolu*, II, 762.

¹⁹⁷ Tevbe 9/35.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا

مَتَاعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ)

“Ey iman edenler! Ne oldunuz ki, size “Allah yolunda sefere çıkın” denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir.”¹⁹⁸

Ne oldunuz ki, size “Allah yolunda sefere çıkın” denilince, yere çakılıp kaldınız. Yoksa ahireten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz. Hz. Peygamber seferberlik ilan ettiği halde bu çağrıya uymayan ve gevşek davrananları ahiret yerine dünyayı tercih ettiklerinden kınanmıştır.

Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az bir şeydir. Ahirete göre dünya nimetleri çok azdır. Ahiret ebedidir dünya ise geçicidir. Dünya yerine ahiret hayatının tercih edilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Bu hitapta müminlere yönelik iki çağrı bulunmaktadır:

1. Müminlerin Allah yolunda sefer emri olduğunda tereddüt etmemeleri gerektiği
2. Ahirete göre dünya hayatının menfaatinin pek az olduğudur.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ)

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”¹⁹⁹ Dürüstlük İslâm’ın temel hedeflerinden biridir. Doğruluk İslâm dininin özüdür.²⁰⁰ Allah’a karşı gelmekten sakının. Doğrularla beraber olun. Verdiğiniz

¹⁹⁸ Tevbe 9/38.

¹⁹⁹ Tevbe 9/119.

²⁰⁰ Taf. Bkz. Buhârî, Edeb 69.

sözlere sadık kalın. Sıddıklar ve sadıklar Kur’ân’da hep övülmüştür.²⁰¹ Bu ayet iki hüküm içermektedir:

1. Müminlerin Allah’a karşı gelmekten sakınmalarının gerektiği
2. Müminlerin doğrularla beraber olmasının gerektiği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ)

“Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”²⁰² Kâfirlere karşı şiddetli, sert ve kuvvetli olduklarını hissettirmelerini emretmektedir. Muttaki olanlarla birlikte olacağıın beyan etmektedir. Allah muttaki olanlara yardım etmesi anlamına gelmektedir. Bu ayette müminlere yönelik üç çağrı bulunmaktadır:

1. Allah yolunda kâfirlerle savaşılması
2. Savaş anında kâfirlere karşı sert olunması
3. Muttakilerle beraber olunması

G. Hac Sûresi (سورة الحج)

Hac sûresinde müminlere yönelik nidâ ayetleri şunlardır:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

“Ey iman edenler! Rükû edin; secdeye kapanın; Rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.”²⁰³

وَاسْجُدُوا Secde edin. Çünkü namaz ruküsüz ve secdesiz olmaz.

²⁰¹ Ahzab 33/8; Yusuf 12/51.

²⁰² Tevbe 9/123.

²⁰³ Hac 22/77.

وَأَعْبُدُوا رَبَّكُمْ Rabbinize ibadet edin. Rabbinıza ibadet edin demek namazı ve diğer ibadetlerinizi ihlasla ve sadece Allah için yapın demektir.

وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz. Hayır işleyin emri salih ameller işlemeyi, sılay-ı rahimi gözetmek Kur'ân ahlâkına sahip olmak, güzel söz söylemek, sadaka vermek, iyilik yapmak vb amelleri içine alır. Bu ayette müminlere yönelik beş çağrı bulunmaktadır:

1. Müminlerin rükû etmesi
2. Müminlerin secde etmesi
3. Sadece Rabbe ibadet edilmesi
4. Hayır işlenmesi
5. Bu görevleri yapan müminlerin kurtuluşa ereceğinin umulması.

H. Nur Sûresi (سورة النور)

Nur sûresinde müminlere yönelik nidâ harfi ile yapılan çağrılar aşağıdadır.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)

*“Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.”*²⁰⁴

Şeytanın adımlarını لَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُواتِ الشَّيْطَانِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, muhakkak ki o, edepsizliği (yüz kızartıcı suçları) ve kötülüğü emreder. Şeytanın, “işte böylece biz her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için birbirlerine yaldızlı

²⁰⁴ Nur 24/21.

laflar fısıldarlar” mealindeki ayetle cin taifesinden olup insanların apaçık düşmanları olduğu bildirilmektedir. Şeytan iki şeyi emreder. Bunlarda nefisle ilgili olana genellikle fuhşîyât hukuksuzlukla ilgili olana ise münkerât denilmektedir. Yani şeytan çirkin söylem ve eylemlerde bulunmayı emreder.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ أَبَدًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Eğer üstünüzde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse asla temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir. Eğer şeytandan kötü bir düşünce seni etkileyecek olursa hemen Allah'a sığın çünkü o hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir. Şeytandan kurtulmanın yolu Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlanmakla olur. Bu hususta “De ki Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım. Ey Rabbim! Onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım” mealindeki ayetleri bunun delilidir. Bu ayette müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

1. Şeytanın varlığı ve insana düşman olduğu
2. Şeytanın fuhsiyatı ve münkeratı emrettiği
3. Ancak Allah'a sığınanların şeytanın tuzağından kurtulabilecekleri
4. Allah'ın her şeyi hakkıyla işiten ve bilen olduğudur.

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)

“Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız.”²⁰⁵

لا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip izin alınması istenmiştir. Müminlerin başkasının evine izin almadan girmelerine müsaade edilmemiştir.

وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız. Kendi evlerine girecekleri

²⁰⁵ Nur 24/27-29.

zaman ise selam vererek girmeleri gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Başkalarının evlerine izin alınmadan girilemeyeceği
2. Evlere selam verilmeden girilmemesi gerektiği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهْرِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)

“Ey müminler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁰⁶ Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Buluş çağına gelmeyen çocuklar üç vakitte, buluş çağına gelen çocuklar ise hiçbir zaman anne babalarının yatak odalarına hiçbir zaman izinsiz giremezler
2. Allah’ın âlim ve hâkim olduğudur.

İ. Ahzab Sûresi (سورة الأحزاب)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا)

²⁰⁶ Nur 24/58-59.

“Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.”²⁰⁷

اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Daha önce Allah'ın nimetini hatırlayınız ayetinde açıklanmıştır.

إِذْ جَاءَكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا Hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi. Allah savaşta görünmez ordularla kendilerini desteklediğini ve bunun bir nimet olduğunu, bu nimeti unutmamaları gerektiğini hatırlatmaktadır. Müminler, Medine’de yaptıkları savaşlarda Allah (cc) yardımını görmüşlerdir. Mümin, sebeplere sarıldıktan sonra sonucu Allah’a bırakmalıdır. Bu ayette müminlere yönelik üç hüküm içermektedir:

1. Müminlerin Allah'ın nimetlerini anmalarını ve unutmamaları gerektiği
2. Allah'ın müminlere savaşta yardım edeceği
3. Allah kullarının her yaptıklarını görür

اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا

“Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin.”²⁰⁸ Burada zikir müminin yaptığı her işinde Allah (cc) rızasını araması anlamındadır. Bu ayette müminlere bir hüküm içermektedir:

1. Müminlerin Allah'ı çokça zikretmelerinin gerektiği

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَةٍ تَعْتَدُونَهَا

فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا (

“Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp da, henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet sûresince bekletme hakkınız yoktur. O

²⁰⁷ Ahzap 33/9.

²⁰⁸ Ahzap 33/41.

halde onları (bir bağışla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.”²⁰⁹

Mümin kadınları nikâhlayıp da, henüz zifafa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet sûresince bekletme hakkınız yoktur. Mümin kadınları nikâh kayıp da henüz zifafa girmeden boşanmışlarsa bu kadınların iddet beklemesi gerekmediği bildirilmiştir. Bu durumda kadına zarar verilmemesi hedeflenmiştir.

فَمَتَّعُوهُنَّ وَسَرَخُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا. O halde onları (bir bağışla) memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın. Bu boşamada kadınların hoşnut edilmesi ve bu boşamanın medeni bir şekilde yapılması istenmektedir. Bu ayet evlilik ve boşanmanın meşruluğuna delil gösterilmiştir. Bu ayette müminlere yönelik çağrıda beş hüküm içerir:

1. Mümin kadınların ancak mümin erkeklerle evlenebileceği
2. Boşama yetkisinin erkeğe ait olduğu
3. Nikâh akdi yapıp zifafa girilmeden boşanan kadının iddet beklemesinin gerekmeyeceği
4. Zifafa girilmeden boşanan kadına muta verileceği
5. Boşanan kadına zarar verilemeyeceği

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاطِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تُنكِحُوا أَرْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا)

“Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbeta dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i

²⁰⁹ Ahzap 33/49.

üzmemekte, fakat o (size bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Resulünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu Allah katında büyük bir günahdır.”²¹⁰ Bu ayette Peygamber (sav) müminlerle ilgili adabı muaşeret konuları hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Bu ayette sosyal davranış kuralları müminlerle müminler, müminlerle Peygamber (sav) arasındaki sosyal ilişkileri birbirlerini rahatsız etmemeleri gerektiği boyutuyla ele alınmıştır. Bu ayette müminlere yönelik altı hüküm içermektedir:

1. Başkasının evine izinsiz girilemeyeceği
2. Davete icabetin gerekliliği
3. Allah'ın doğruyu söylemekten çekinmeyeceği
4. Yabancı kadınlarla sosyal ilişkilerde İslâmi kurullara uyulması gerektiği
5. Müminlerin Peygamberi üzmemeleri gerektiği
6. Peygamberin eşlerinin müminlerin anneleri olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا

“Ey iman edenler! Siz de Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Nihayet Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah yanında şerefli idi.”²¹¹ Bu ayet Huneyn ganimetlerinin taksimi ile ilgili konuda nazil olmuştur. Bu ayette müminlere yönelik üç hüküm içermektedir:

1. Müslümanların Musa Peygambere eziyet edenler gibi olmamaları gerektiği
2. Allah'u Teâlâ'nın Hz. Musa'yı temize çıkardığı

²¹⁰ Ahzap 33/53.

²¹¹ Ahzap 33/69.

3. Hz. Musa'nın Allah katında değerli bir Peygamber olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.”²¹² İslâm'ın iki temel ilkesi takva ve doğru sözlülüktür. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Müminlerin Allaha karşı gelmekten sakınmaları gerektiği
2. Müminlerin doğru söz söylemelerinin gerektiği

“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin”²¹³ Salat kelime Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfar ve müminlerden dua anlamına gelir. Salat özel olarak daha sonra namaz anlamında yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Allah ve meleklerinin Peygambere salât ettiği
2. Müminlerinde Peygambere salât ve selam etmeleri gerektiği

آمَنُوا الَّذِينَ عِبَادِ يَا قُل

اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Ey iman eden kullarım, rabbinizden korkun. Bu dünya hayatında iyilik yapanlar için (ahirette) iyilik vardır. Allanın toprağı geniştir. Şüphesiz sabredenlere mükâfatları hesapsız olarak ödenecektir.”²¹⁴

Bu ayette müminlere yönelik hitapta dört hüküm bulunmaktadır:

1. Allah'a karşı gelmekten sakının
2. İyi ameller işleyenlere karşı iyilik vardır.

²¹² Ahzap 33/70.

²¹³ Ahzap 33/56.

²¹⁴ Zümer 39/10.

3. Allah'a kulluk edebilmek için gerektiğinde hicret edilmeli
4. Sabredenlere hesapsız bir mükâfat verileceği

J. Muhammed Sûresi (سورة محمد)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

*“Ey inananlar! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz o da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar.”*²¹⁵

Ey inananlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur. Allah'ın yardıma ihtiyacı yoktur. Ancak müminler Allah (cc) istediği kulluk ölçüsünde yaşarlarsa Allah (cc) onlara yardım edeceği ve onların ayaklarını sabit kılacağı ve girecekleri savaşta başarı vereceği, kabir azabından koruyarak cennetle ödüllendireceğini vaat etmiştir. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Müminlerin Allah'a yardımı
2. Allah'ın inanlara yardımı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

*“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın.”*²¹⁶

أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ İşlerinizi boşa çıkarmayın. Allah ve Resulüne itaat Kur'an ve Sahih hadislerde yer alan emir ve yasaklara uymak demektir. Genel anlamda kişinin bireysel ve toplumsal hayatta İslâmi hassasiyeti dikkate alması demektir. Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır.

²¹⁵ Muhammed 47/7.

²¹⁶ Muhammed 47/33.

1. Allah'a ve Peygambere itaat etmek
2. Amellerinizi iptal etmeyin

K. Hucurat Sûresi (سورة الحجرات)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Allah'ın ve Resulünün önüne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”²¹⁷ Önüne geçmeyin demek Kur'an ve Sünnete aykırı hareket etmeyin demektir. Bireysel ve toplumsal hayatta nasların emirleri dışına çıkılmaması emredilmiştir. Bu ayette müminlere yönelik üç çağrı bulunmaktadır:

1. Allah ve Peygamberin önünden geçmeyin
2. Allah'a karşı gelmekten sakının
3. Allah işiten ve bilendir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

“Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir.”²¹⁸

Seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin. Bu ayet hem Hz. Peygamber döneminde hem de daha sonra gelen müminler hakkında emirler içermiştir. Peygamber (sav)'in sözünden daha yüksek bir sesle hitap edilmesi uygun görülmemiştir. Allah Rasülünün verdiği bir hükme razı olun itiraz etmeyin. Diğer bir ifade ile Allah'tan ağır bir mesuliyet alan nebi ve bunu

²¹⁷ Hucurat 49/1.

²¹⁸ Hucurat 49/2.

halka tebliğ ile görevli Resülünün size yaptığı emir ve tavsiyeleri yerine getirin ve itiriz etmeyin.

Birbirinize وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ bağırduğunuz gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın; yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir. İnsanlar yakın arkadaşlarına yüksek sesle konuştukları gibi Rasullulah (sav)'le aynı şekilde konuşmaları yasaklanmıştır. Burada ilâhî bir öğreti bulunmaktadır. Bu öğretiye göre değer otoritesi bulunan kimselerin saygınlığına dikkat çekilmiştir. Bu ayet iki hüküm bulunmaktadır:

1. Peygamberin yanında yüksek sesle konuşmayın ve bağırmayın
2. Peygambere saygısızlık amellerin iptaline sebep olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

*“Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”*²¹⁹

Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Fasık bir kimsenin haberinin tetkik edilmesi ve onun verdiği haberle hareket edilmesi durumunda birey ve topluma zarar verilebileceğine dikkat çekilmiştir.

Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz. Eğer haberin doğruluğu konusunda kesin bilgi olmadan yapacağına bir değerlendirme insan hakkına zarar vereceğinden bu durumun İslâm ahlâkîyla bağdayamayacağına böyle davrananların sonuçta pişman olacağına işaret edilmiştir. Bu ayette müminlere yönelik iki çağrı bulunmaktadır:

1. Fasık bir insanın haberini araştırın
2. İnsanlara zarar vermeyin

²¹⁹ Hucurat 49/6.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“Ey müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte onlar zalimlerdir.”²²⁰

لا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. İnsanlarla alay etmeme emri bulunmaktadır. Kur’ân insan haklarına insanın onur ve haysiyetinin korunmasına çok önem vermiştir. Müminleri kardeş ilan etmiş onların barış, huzur, güven ve karşılıklı saygı olmasını istemiştir. Sosyal hayat yaşayan insanların uymaları gerekli bazı kurallar bulunmaktadır. Aksi takdirde ilişkiler bozular. Bu barış ortamının korunması için müminlere öğütler verilmiştir.

وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler.

وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ Kendi kendinizi ayıplamayın. İnsanları karalamayın.

وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İnsanlara kötü lakap takmayın.

بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir!

وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ Kim de tövbe etmezse işte onlar zalimlerdir. Günahına tövbe etmeyen zalimdir. Görüldüğü gibi bu ayette müminlere yönelik dört çağrı içermektedir:

1. İnsanları alaya almamak
2. İnsanları karalamayın

²²⁰ Hucurat 49/11.

3. İnsanlara kötü lakap takmayın
4. Günahına tövbe etmeyen zalim olduğu

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”²²¹

Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Su-i zanda bulunulmaması emredilmektedir. Bir şey hakkında tahmine dayalı bir hüküm verilmez. Zanla hareket ederek bilmediğiniz şeyleri biliriz demeyiniz. Kesin bilmediğiniz şeylerde müminleri itham etmeyiniz. Kötü düşünce ve zanda bulunmayınız.

Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Birbiriniz hakkında tecüssüs etmeyin. Bir kimse hakkında bilmediğiniz bir şeyin ardına düşerek insanların gizli olan kusurlarını ortaya çıkarmaya uğraşmayın. Bir kimse hakkında bildiğiniz sırrı ifşa etmeyin. Bu kimsenin halk arasında rezil olmasını sağlamak için böyle davranmayın.

Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Kardeşlikle bağdaşmayan, sosyal ilişkileri olumsuz etkileyen, dargınlık, kırgınlık ve olumsuzluklara sebep olan kötü davranışlardan uzaklaştırmayı hedeflemektedir.

Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir. Allah'a karşı gelmekten sakının. Bu yasakları işlerseniz tövbe etmeniz

²²¹ Hucurat 49/12.

gerekir. Tövbe ederseniz Allah tövbenizi kabul eder. Bu ayette müminlere yönelik beş hüküm bulunmaktadır:

1. Su-i zanda bulunmamak
2. Birbiriniz hakkında tecessüs etmeyin
3. Birbirinizin gıybetini yapmayın
4. Allah'a karşı gelmekten sakının
5. Allah tevbeleri kabul edendir

L. Hadid Sûresi (سورة الحديد)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin; sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”²²² Allah'a karşı gelmekten sakının. Peygambere iman edenlerin mükâfatı Allah'ın rahmeti ve nurudur. Bu ayette müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

1. Allah'a karşı gelmekten sakının
2. Peygambere iman edin
3. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Peygambere itaat edenlerin mükâfatı Allah'ın rahmeti ve nurudur.
4. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

²²² Hadid 57/28.

M. Mücadele Süresi (سورة المجادلة)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجُوا بِالْإِنِّمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَاجُوا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Ey iman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygamber'e karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvâyı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.”²²³ Müminler günah işleme, düşmanlık etme ve Peygambere isyan konusunda gizli konuşmaktan men edilmektedir. İyilik ve takva konusunda gizli konuşulabileceği bildirilmektedir. Allah'a karşı gelmekten sakınılması emredilmekte kıyamet kopunca insanların Allah'ın huzurunda toplanacağı bildirilmektedir. Burada iki türlü haktan söz edilmektedir. Birinci insan hakkı ikincisi ise Allah hakkıdır. Bu ayette Müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

1. Günah, düşmanlık ve Peygambere isyan konusunda gizli konuşmayın
2. Takva ve iyilik konusunda gizli konuşulabilir
3. Allah'a karşı gelmekten sakının
4. İnsanlar öldükten sonra dirilip kabirlerinden kalkacaklar ve mahşerde ilâhî huzurda toplanacaklar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Ey iman edenler! Size «Meclislerde yer açın» denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size «Kalkın» denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan

²²³ Mücadele 58/9.

haberdardır."²²⁴ Bu ayette meclis düzeni hakkında bir düzenleme yapılmıştır. Bu ayette müminler için üç hüküm bulunmaktadır:

1. Meclislerde büyüklere ve ileri gelenlere yer verilmeli
2. Müminlerin ve bilginlerin Allah katında dereceleri vardır.
3. Allah yapılan her şeyi bilmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet bir şey bulamazsanız, bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”*²²⁵ Peygamber ile gizil bir şey konuşulmak istendiğinde bir sadaka verilerek yapılmasının daha mana dolu olduğu bildirilmektedir.²²⁶ Sadaka vererek konuşmak müminlere zor geldiği için daha sonra bu hüküm kaldırıldığı rivayetleri bulunmaktadır. Peygambere saygıda kusur edinilmemeli, her fırsatta fakirler korunmalı, yöneticiler yerli yersiz meşgul edilmemeli, toplantılar keşinin kendisini gösterme yerleri olmamalıdır. Bu ayette müminlere yönelik iki çağrı bulunmaktadır:

1. Peygamberle gizli görüşmeden önce sadaka verin
2. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

N. Haşr Sûresi (سورة الحشر)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

²²⁴ Mücâdele 58/11.

²²⁵ Mücâdele 58/12.

²²⁶ Lafızlardaki mana ilişkisi ve lafza farklı bir mana kazandırma konusunda bkz. Polat, Mahmut, *Leysü'l-Ârîn fi-Hülasati't-Tazmin*, İstanbul 2013; s. 2.

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”²²⁷ Bu ayette müminlerin nefis muhasebesi yapmaları emredilmektedir. Allah'ın müminlerin bütün yaptıklarını bilmektedir. Müminler empati yapmak durumundadırlar. Empati yapmayan bir mümin hakikati ortaya çıkarmada noksan kanaat sahibi olabilir. İnsanın kendini sorgulayabilmesi çok önemli bir konudur. Bu ayette müminlere yönelik üç hüküm bulunmaktadır:

1. Allah'a karşı gelmekten sakının
2. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın kendini denetlesin
3. Allah insanların yaptıklarından haberdardır.

O. Müntehine Sûresi (سورة الممتحنة)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

“Ey iman edenler! Eğer benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanlara sevgi göstererek, gizli muhabbet besleyerek onları dost edinmeyin. Oysa onlar, size gelen gerçeği inkâr etmişlerdir. Rabbiniz Allah'a inandığınızdan dolayı Peygamber'i de sizi de yurdunuzdan çıkarıyorlar. Ben, sizin saklı tuttuğunuzu da, açığa vurduğunuzu da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa (onları dost edinirse) doğru yoldan sapmış olur.”²²⁸ Daha önceki ayetlerde belirtildiği üzere müminlerin düşmanlarını dost edinmemeleri, onları sırdaş tutmamaları emredilmiştir. Allah gizliyi de açığı da çok iyi bilir. Bu ayette müminlere yönelik dört çağrı bulunmaktadır:

²²⁷ Haşır 59/18.

²²⁸ Müntehine 60/1.

1. Allah'ın ve Müslümanların düşmanlarını dost edinmeyin, onlara sevgi beslemeyin ve sır vermeyin
2. Allah ve Müslüman düşmanlarını dost edinen ve onlara sevgi besleyen ve sır verenler doğru yoldan sapmış olurlar.
3. Cihat Allah yolunda ve onun rızası için yapılmalıdır.
4. Allah gizliyi de açığı da bilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُم مَّا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكُوفِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarf ettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir.”²²⁹ Mümin kadınlar kâfir erkeklerle, mümin erkekler de kâfir kadınlarla evlenemez emri bulunmaktadır. Keza müminler evlendikleri kadınlara mehir vermekle yükümlüdürler. Bu şekilde yapılan bir düzenlemenin pek çok hikmetlere sahip olduğu emir buyurulmuştur. Bu ayette müminlere hitabında üç çağrı bulunmaktadır:

1. Mümin kadınlar kâfir erkeklerle, mümin erkekler kâfir kadınlarla evlenemezler
2. Erkekler evlendiklerinde kadınlara mehir vermekle yükümlüdür.

²²⁹ Mümtehine 60/10.

3. Allah bilendir. Hüküm ve hikmet sahibidir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَسُؤُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَبْسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ

“Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği bir kavmi dost edinmeyin. Zira onlar, kâfirlerin kabirlerdeki kilerden(onların dirilmesinden) ümit kestikleri gibi ahiretten ümit kesmişlerdir.”²³⁰ Bu ayette müminlere yönelik iki hüküm bulunmaktadır:

1. Allah'ın gazap ettiği kavmi dost edinilmemesi
2. Allah'ın gazap ettiği kavmin kâfirler gibi ahiret gününden ümit kestikleri

P. Saf Sûresi (سورة الصف)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ

“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?”²³¹ Müminlere yapmayacakları şeyleri söylememeleri emredilmiştir. Keza bunun kendi katında öfke gerektireceğine vurgu yapılmıştır. Ayette verilen sözlerin ve yapılan vaatlerin yerine getirilmesi gerektiğine aksi taktirde günaha girmiş olacağına dikkat çekilmiştir. Bu ayette müminlere yönelik iki çağrı bulunmaktadır:

1. Müminlerin yapamayacağı şeyleri söylememeleri
2. Yapamayacağı bir şeyi yapacağım diye söylemek Allah'ın öfkesini çeker.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ

“Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyimi mi?” Bu ayette insanı elem verici bir azaptan kurtaracak bir ticarete vurgu

²³⁰ Mümtehine 60/13.

²³¹ Saff 61/2-3.

yapılmıştır. Bunun da Allah ve Resulüne iman, mal ve can ile cihad, manevî ticaretin mükâfatı günahların bağışlanması ve adn cennetleri vaat edilmiştir. Müminleri elem verici bir azaptan kurtulmaları için mallarını ve canlarını Allah yolunda feda etmeleri, vermeleri karşılığında Allah müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın alarak manevî bir ticaret yapıldığına işaret edilmiştir. Bu ayette müminler üç çağrı bulunmaktadır:

1. İnsanı elem verici azaptan kurtaracak manevî ticaret: Allah'a ve Peygamberine iman etmek mal ve can ile cihad etmekle olur.
2. Maneve ticaretin mükafaatı günahların bağışlanması cennetler ve adn cennetlerinde güzel meskenlerdir
3. Böylesi bir kazanım büyük bir kurtuluştur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِّلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّنْتَ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ

“Ey iman edenler! Allah'ın yardımcısı olun. Nitekim Meryem oğlu İsa havârîlere: Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kimdir? demişti. Havârîler de: Allah (yolunun) yardımcısı biziz, demişlerdi. İsrail Oğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.”²³²

Allah'ın yardımcısı olun. كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ

كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِّلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّنْتَ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عُدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ. Nitekim Meryem oğlu İsa havârîlere: Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kimdir? demişti. Havariler de: Allah (yolunun) yardımcısı biziz, demişlerdi. İsrail Oğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler. Allah (cc) müminlere hitap ederek onların,

²³² Saf 61/14.

havarilerin Hz. İsa'ya yardımcı oldukları gibi Allah'ın dinine ve Peygamberine yardımcı olmaları emredilmektedir. İsrail Oğullarının bir kısmının iman edip bir kısmının iman etmediğini, iman edenlerin düşmanlarına galip geldiğine vurgu yapılmıştır. Bu ayetin bize verdiği mesaj biz Allah'ın dinine yardım edersek Allah (cc)'de bizlere yardım edecektir. Bu ayette müminlere yönelik dört hüküm bulunmaktadır:

1. Müminlerin Allah'ın yardımcıları olmasını gerektiğine
2. Havarilerin Hz. İsa'nın yardımcıları olduğu
3. İsrail oğullarının bir kısmı Hz. Musa'ya iman edip bir kısmı iman etmediği
4. Allah müminlerin düşmanlarına karşı yardım edeceği

B. R. Cuma Sûresi (سورة الجمعة)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.”²³³ Bu ayette görüleceği üzere hitap genel olarak gelmiştir. Erkek ve kadınlar şeklinde bir ayırım yapılmamıştır. Hükümün “Ey İman Edenler” şeklinde genel bir ifade ile gelmesi, bu sosyal içerikli ibadetin kadın ve erkekleri kapsadığı da kuvvetle muhtemeldir. Buradaki “koşunuz” emrinin erkeklere yönelik bir emir kalıbı ile gelmesi kadınların bundan istisna edildiği anlamına gelmez. Bu durum emirlerin bahsi konusunda ele alındığından tekrar burada üzerinde durulmayacaktır. Bu takdirde Kur'ân'daki diğer ibadetlere de (namaz-oruç-zekât gibi) kıyaslanma yapılacak olursa aynı mantıkla kadınların diğer ibadetlerden sorumluluğu olmadığı gibi bir sonuca varılır. Çünkü namaz dâhil ekseri ibadetler hep müzekker kalıbında emirler olup bu emirlerin kadınları kapsamadığı iddiası gerçeği

²³³ Cuma 62/9.

yansıtmayacağı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Bu takdirde Kur’ân’da, Cuma namazına erkeklere hitap emriyle çağırılmasından kadınların bu emirden istisna tutulduğu anlamı çıkarılamaz. Bu ayette müminlere yönelik iki çağrı bulunmaktadır.

1. Cuma günü ezan okunduğunda alış verişin bırakılması ve Cuma namazına gidilmesi gerektiği
2. Cuma namazının alışverişten daha hayırlı olduğudur.

C. S. Münafikun Sûresi (سورة المنافقون)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالَكُمُ وَلَا أَوْلَادُكُمُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Ey iman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.”

Bu ayette müminlere yönelik

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالَكُمُ وَلَا أَوْلَادُكُمُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah’ı anmaktan alıkoymasın.

Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.

D. T. Teğâbun Sûresi (سورة التغابن)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَنَّفَحُوا وَتَغَفَّرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”²³⁴ Bu ayette eş ve çocukların düşmanlık edenlerin bulunabileceğini, bunlara karşı tedbirli olunması lazım geldiğini, düşmanlık eden eş ve çocukları affeder, cezalandırılmaz ve bağışlanırsa onları affedip bağışlayacağını çünkü Allah’ın çok merhametli ve

²³⁴ Teğâbun 64/14.

bağışlayıcı olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu ayette müminlere yönelik dört emir vardır:

1. Eş ve çocuklardan düşmanlık edenlerin olabileceği
2. Eş ve çocukların düşmanlığına karşı tedbirli olunması gerektiği
3. Eş ve çocuklarınız kusurlarını affedilmesi, hoşgörülü ve bağışlayıcı olunması gerektiği
4. Allah'ın bağışlayıcı ve merhametli olduğu

E. U. Tahrim Suresi (سورة التحريم)

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ)

*“Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”*²³⁵ Allah'ın yaratıklarının en şerefli ve mükerremi olan insan o denli sorumlu tutulmuştur. Sorumluluğun ilk aşaması kulluk görevidir. Bu sorumlulukta Allah'ın emirlerinin yerine getirilmesi yasaklarından kaçınmakla yerine getirilir. Bu sorumlulukları yerine getirmeyen kullarının cezalandırılacağını beyan etmektedir. Kullarının ceza almamaları için uymaktadır. Cennet müminler cehennem ise kâfirler için hazırlanmıştır. Bu ayette müminlere yönelik dört hüküm bulunmaktadır:

1. İnsanın kendisinden ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerden sorumlu olduğu
2. İnsanın irade hürriyetinin varlığı
3. Cehennem yakıtının insanlar ve taşlar olduğu
4. Ahirette sert şiddetli Allah'a isyan etmeyen ve emredilene yapan meleklerin varlığıdır.

²³⁵ Tahrim 66/6.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nûrları aydınlatıp gider de, «Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin» derler.”²³⁶

تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا Samimi bir tövbe ile Allah'a dönün. Günahı tövbe o günahı işlemekten vazgeçmek ve bir daha o günaha dönmemektir.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Allah'a nasuh tevbe edenlerin günahlarını Allah'ın bağışlayacağını, onları altlarından ırmaklar akan cennetine koyacağını, onları mahcup etmeyeceğini bildirmektedir.

وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ Peygamberi ve Onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar.

يَقُولُونَ رَبَّنَا أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Onların önlerinden ve sağlarından (amellerinin) nûrları aydınlatıp gider de, «Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kadirsin» derler. Nasuh tevbe insanı düzeltir. Günaha pişmanlık duyup affedilmesini istemektir. Günah işlemek insanı dinden çıkarmayacağını, günahı tevbe etmenin farz olduğunu, mümin olarak ölen kimsenin cennete gideceğini, duaya başlarken esmai hüsna ve salavatı şerifi getirmesinin daha isabetli olacağı şeklinde rivayetler bulunmaktadır. Tövbe pişmanlıktır. Bu ayette müminlere yönelik dört hüküm bulunmaktadır:

1. Nasuh tövbe yapılması
2. Allah'ın tövbe edenlerin seyyiatını örtüp onları cennete koyacağı

²³⁶ Tahrir 66/8.

3. Kıyamet günü tövbe edenleri Allah'ın utandırmayacağı, önlerinden ve sağlarından nurlarla onları aydınlatacağı
4. Müminleri Allah'ın nurumuzu artır ve bizi bağışla çünkü senin herşeye gücün yeter diye dua edebilecekleri



SONUÇ

Çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim'de müminlere yönelik yapılan nidâ konusu ele alınmış olup şu sonuçlara varılmıştır:

Nidâ her dilde olabilen kapsamlı bir konudur. Her dilde olduğu gibi nidâda bir çağırıcı bir de çağrılan varlık bulunmaktadır. Kur'ân'da müminlere yönelik yapılan nidâda çağırıcı Allah (cc) dır. Çağrılan ise müminlerdir. Müminlere yapılan bu çağrılar bir dikkat çekmenin yanında bir takım emir ve hükümler de içerir. Bu ilahi çağrılarda *iyiye yönlendirme- hayra teşvik- kötüden sakındırma* hakkında hükümler bulunmaktadır. Aslında Kur'ân'ın tümü evrensel bir çağrı ve bilgilendirmedir. Ancak çalışmamızda sadece müminlere özel çağrı anlamı taşıyan “*Ey iman edenler!*” ile başlayan nidâ ayetleri ele alınmıştır.

Araştırmamıza konu olan ayetlerin “*Ey iman edenler!*” şeklindeki hitapla başlaması, gelecek söz, emir veya yasağa dikkat çekilmesi ve ilgili sözün özenle dinlenmesinin gerekliliğine vurgu içindir. “*Ey iman edenler!*” şeklinde çağrılanların iman ile nitelenmesi, iltifat, itibar, neşe ve değer vermeye yöneliktir. “*Ey iman edenler!*” hitabı ey iman ile şereflenen insan şu söylenene kulak ver, emre imtisal et, yasaktan sakın, hükmü uygula, denileni yap şeklinde özel bir çağrıdır. Ey iman edenler hitabı lafız olarak müzekker olmakla birlikte mütakabiliyet kuralı gereği kadınları da ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere Allah (cc) insanı en şerefli ve mükerrem bir varlık olarak yaratmıştır. Yeryüzünde ve gökyüzünde ne varsa onun emrine vermiştir. Bu üstün varlığa akıl verip peygamber ve kitaplar göndererek ona rehberlik etmiştir.

Öte yandan insan aklını kullanmadan Kur'ân'dan yararlanamaz. Kur'ân'da emirleri anlamak için akli kullanmanın önemine pek çok ayette vurgu yapılmıştır. İş bu nedenle Kur'ân'da müminlere yönelik “*Ey iman edenler! veya ey iman eden akıl sahipleri*” şeklinde çağrılar da mevcuttur. Müminlere yapılan bu çağrılarda *iyi ve kötü* hakkında hükümler bulunmaktadır. Bu iyi ve kötünün ne olduğu konusunda *müminlere yönelik* özel hitapların çoğu kez fıkhi birer hüküm içerdikleri görülmüştür. Hemen her nida ayetinin sonunda esma-i hüsnadan bir isme isaret

edilmesi bizde Şu kanaati oluŐturmuŐtur. Ey imanla mŐŐerref olan mŐminler! Bu emir ve yasaklar hususunda azami ˆlˆude gayret gˆsterin. Ancak bir beŐer olduğunuzu unutmayın! Sizden sadır olabilecek isyan ve nisyanlardan sonra herşeye rağmen Rab’bınıza yˆnelin. Bu ilgili esmaların biriyle O’ndan af dileyin. Rabbinizla iletiŐim kurmak iˆin herhangi bir aracıya da gerek yoktur. Rabbim! de yeter. Bu itibarla ˆzelde mŐminlere yˆnelik yapılan bu ˆaĐruların genel anlamlarıyla insanlığın evrensel değerleri olduğu kanaatine varılmıştır. Allah (cc) tarafından mŐminlere yˆnelik yapılan nidˆa da Arap Dili belgatinin etkili bir yˆntemi olduğu tesbit edilmiştir. Ey iman eden ve bana gŐvenen, kendini gŐvende hisseden ve etrafına gŐven veren mŐminler! Emir, yasak ve ˆneri gibi ˆaĐrularıma kulak verin ve bu tekliflerimle sevinin. Bu hitabın zımında sevinˆ, neşe, itibar ve saygınlık vardır. Bu, mŐjde anonsunun ilanı gibidir. Ey iman edenler hitabı, iman esasını yerine getiren mŐminlere yŐksek sesle bir heyecanlandırma ve dikkat ˆekme olduğu da anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN, İsa, *Edebu'l-Hatabeti'd-Dîniyye fi'd-Da'veti'l-İslâmiyye*, Halep 1385.
- ARAT, Neclâ, *Kadın Sorunu*, İstanbul 1986.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Ribâ ", İİİGYA, III, 584.
- BÂHÂZİK, 'Umer Muhammed 'Umer, *Şerhu Risâleti beyâni i'câ-zi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimaşk 1416/1995.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, I-VIII, İstanbul 1985.
- BOLELLİ, Nusrettin, *Belâgat (Beyân-Me'ânî - Bedi')*, Arap Edebiyatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2015.
- BUHÂRİ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's -Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- BULUT, Ali, *Belâgat-i Müyessere (Meânî- Bedi' - Beyân)*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, İstanbul 2013.
- CESSAS, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, Kahire, trs.
- CESSAS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *er- Râzî, Ahkâm 'l-Kur'ân*, II, (thk. Muhammed Sâdık el-Gamhâvî) Beyrut 1985.
- EL-CEVHERÎ, İsmâil b. Dammâd, *Tâcu'l-Lüga ve Sihalu'l-Arabiyye* (tah. Ahmed Abdulğafûr Attâr), Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1990.
- el- CURCÂNÎ, es-Seyyid Şerîf, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1405.

- EBU DAVUD, Süleyman b.el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünen*, Çağrı Yayınları İstanbul 1982,
- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990.
- EREN, Cüneyt-UZUNOĞLU, Vecih, *Hulaâtü'l-Belâga*, Cantaş Yayınları, İstanbul 1912.
- EBU MUHAMMED, Bedruddin Hasan ibn Kasım, *Tavzihu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik bi-Şerhi Elfıyye İbn Mâlik*, Daru'l Fikri'l-Arabî, Kahire 2008.
- AHFEŞ, Sa'id b. Mes'ade, *Meani'l-Kur'an*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut 1985.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdu'd-dîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1371/1952.
- GÖZÜBENLİ, Beşir, "İslâm Borçlar Hukukuna Göre Kredi İşlemlerinde Cari Olan Ribâ", *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Kombad Yayınları, Konya 1997, s. 607-659.
- _____, "İslâm'da Faiz Yasağı ve Paralı Ekonomi", *İslâm Ekonomisinde Finans Meseleleri*, Ensar Yayınları, İstanbul 1992.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Erzurum 1988, s. 115-127.
- HÂZİN, Ali b. Muhammed, *Lübabü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, I, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- EL-HÂŞİMÎ, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- HEYET, *İlmihâl, İslâm ve Toplum*, İSM Yayınları, I-II, İstanbul 1999.
- HEYET, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2003.
- HEYET, *Para Fâiz ve İslâm*, İstanbul 1987.

- İBN ARABÎ, Ebû Bekr b. Muhammed, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Daru'l-Fıkr, Beyrut 1988.
- İBN KAYYİM el- Cevziyye, *Hikmetü'l-İbtîlâ*, Dâru's-Selâm, Beyrut 1984.
- _____, *et-Turuku'l Hukmiyye fi Siyaseti's-Şer'iyye*, Beyrut, trs.
- _____, *İ'lâmü'l-Muvakkûn an Rabbi'l-Âlemîn*, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, II, Beyrut 1993.
- İBN MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammed, *Lisânu'l- 'Arab*, I-XV, Dâru Sâdir-Dâru Beyrut, Beyrut 1375/1956.
- İBN NÜCEYM, *Eşbâh, ve'n-Nezâir*, V Mısır 1904.
- İBN RÛŞD, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Karaman Yayınları, I-II, İstanbul 1985.
- İBN TEYMİYE, Takiyyuddun, *el- Fetevâ el-Kubrâ* (Thk: Muhammed Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrut 1988.
- İMAM MÂLİK, b. Enes, *el-Muvatta'*, Çağrı Yayınları, I-II, İstanbul 1981.
- KÂSÂNÎ, Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, I-VII, Kahire 1910.
- KARADUMAN, Emine, *Kur'ân-ı Kerîm'de Nidâ*, Dnş: M. Reşit Özbalıkçı, Dokuz Eylül Üniversitesi 2003.
- KIZIKLI, Zafer, *Arap Dilinde Belâgat Bilimi*, Ankara 2008, s.23-26; s. 77-89.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh b. Ahmed, *el-Câmi' li- Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire 1994.
- MERGİNÂNÎ, Ali Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, I-IV, *Fethu'l-Kadir* ile Birlikte, İstanbul 1986.
- MOLLA HÛSREV, *Dürreru'l Hukkâm fi Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, II, İstanbul 1318.
- EL-MUBAREK, *en-Nidâ fi'l-Lügati'l-Arabiyye*, Camiatü İbn Yusuf el-Cezair, Külliyyetü Adab ve'l-Lügati'l-Arabiyye, Doktoro Tezi, Arabistan 2007.

- MUHAMMED *Esed*, *Kur'ân Mesajı* (M. Abduh, el-Menar, III, s.124 vd.dan naklen), İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- EL-MÜBERRED, Muhammed bin Yezid, *el- Muktedab*; Âlemu'l-Kütub, Beyrut, trs.
- MUHYİDDİN, Abdulhamid, *Daru'l-İmam Malik li'l-Kütübi*, Cezair 2004.
- MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin b. el-Haccac b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisaburî, *el-Câmiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981,
- ÖZSOY, İsmail, *Fâiz ve Problemleri*, Nil Yayınları, İzmir 1993.
- _____, " Fâiz" *DVIA*, XII, 110-126.
- POLAT, Mahmut, *Leysü'l-Arîn fi-Hülasati't-Tazmin*, İstanbul 2013.
- RÂZÎ, Fahreddin, *Mefâtihu'l Gayb (et-Tefsiru'l Kebir)*, I-II el-Matbaatü'l-Behiyye, Mısır, trs.
- REŞİD RIZA, *el-Menâr*, Heyeti Mısriyye 1990.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 8. Baskı, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2010.
- SCHACHT, J, *İslâm Hukukuna Giriş*, (trc. M. Dağ-A. Şener), Ankara 1986.
- SAĞLAM, Hadi, *İslâm Hukuku Açısından Hayat Sigortası*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2011.
- ŞA'BAN, Zekiyuddin, (trc. İbrahim Kafi Dönmez), *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, trs.
- ŞİRBİNİ, Muhammed Hatib, *Muğni'l Muhtac ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, I-IV, Beyrut, trs.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır 1968.
- TASA, Muhammet, *Kur'ân'da Cümle Yapısı*, (Dnş: Salih Akdemir), Ankara Üniversitesi 2002.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

EL-UKBERÎ, Ebu'l-Bakâ, *el-Lübab fî İlel'l-Bina ve'l-İ'rab*, Daru'l-Fikr, Dimaşk 1995.

YAZIR, Elmalı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, Feza Yayınları, İstanbul, trs.

ZEYTİNOĞLU, Erol, “*Para Fâiz ve İslâm, İslâm'da ve Diğer Sistemlerde Fâiz*”, İİAVY, İstanbul 1987.

YILMAZ, İbrahim, “Telbiyelerin Arap Edebiyatındaki Yeri”, *Dinî Araştırmalar*, c. 5, sy: 13 (Mayıs-Ağustos 2002), Ankara, s. 137–148.

ZEMAŞERÎ, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil*, I, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

ZEMAŞERÎ, *Esâsü'l-Belâğ*, Kahire 1341/1922.

ZEYDAN, Abdu'l-Kerim, *Veciz fî Usül'il Fıkh*, Bağdat 1973.

<http://www.kuranmeali.org/>; <http://www.kuran.gen.tr/> ; arsiv.diyagnetvakfi.org.
<http://www.e-akademi.org/>; www.esosder.org